

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Ole Stig Johannesen

Yding

En landsby - et sogn - en egn

Sognearkivet i Gedved

Yding - en landsby - et sogn - en egn

2. udgave, 1. oplag

Sognearkivet i Gedved
© 1998, Ole Stig Johannesen

Skrift: New Century Schoolbook
Sats og tryk: Rabøl A/S, Farsø

Forsidebillede: Gammelt matrikelkort
over Yding 1844. MA.

Bagsidebillede: Yding 1955. KB.

Printed in Denmark 1999
ISBN 87-981704-3-0

Indholdsfortegnelse

Forord.....	5
Indledning - Den fjerneste fortid.....	7
Den ældste tid	25
Den ældre tid	35
Den nærmere fortid	39
Landsbyens gårde.....	44
Livet i hverdag og til fest.....	86
Kirke, præst og degn - Skole og lærer.....	101
Den nyere tid	143
Slutningen af det 19de og begyndelsen af det 20de århundrede	152
En gammel Ydingpige fortæller.....	169
Såby	175

FORORD

Denne bog er et forsøg på en oversigt over landsbyen Ydings udvikling og liv op gennem århundrederne.

Der er ikke tale om nogen fuldstændighed - alle navne og årstal er ikke medtaget - det ville føre for vidt og kræve yderligere mange års arbejde.

Man vil således se, at gårdenes størrelse nævnes i begyndelsen af dette århundrede, men ikke i dag, hvor disse forhold i øvrigt ofte ændrer sig meget hurtigt.

Der er heller ikke tale om slægtsforskning eller en større udredning af familieforhold - kun henvisninger, og jo mere vi nærmer os vor egen tid, jo færre oplysninger herom.

Det er Yding, der beskrives - og på trods af, at Såby jo egentlig hører med i en sådan skildring, ja så omtales den kun sporadisk - dels på grund af manglende kendskab og dels af tids- og pladsmæssige årsager, dog er der bag i bogen givet en kortfattet oversigt over gårdene. Inger Marie Andreasens beretning, som hun overlod mig for mange år siden, er med hendes tilladelse ligeledes medtaget bag i bogen.

Til bogens udgivelse er der med tak modtaget økonomisk støtte fra KJEMS-FONDEN, ØSTBIRK-YDING SPARE- OG LÅNEKASSES LEGAT og UNIDANMARK-FONDEN, uden denne hjælp ville en publikation ikke have været mulig.

Gedved Kommune har velvilligt sponsoreret det indlagte matrikelkort.

Fejl og unøjagtigheder kan ikke undgås, og alle relevante korrektioner og tilføjelser modtages gerne.

Da jeg for mange år siden begyndte at beskæftige mig med min fødebys historie, opdagede jeg hurtigt, at Yding i den henseende var et ubeskrevet blad - et sort hul - der var ikke noget forarbejde at trække på, men nu håber jeg med denne beskrivelse at have kastet lidt lys ud over dette mørke og løftet en flig af sløret over Ydings fortid.

God fornøjelse!

*Roskilde, oktober 1998
Ole Stig Johannesen*

Et ofte overset kort:
A. Bulls Atlas over Danmark 1856. KB.

Yding

En landsby - et sogn - en egn

Indledning - Den fjerneste fortid

Beliggenhed

Mellem bakke og dal - omkranset af sø og skov - 1½ km fra Danmarks højeste punkt, Yding Skovhøj, ligger landsbyen Yding. Set fra luften ser man Ejer Bavnehøj mod øst (4 km), Mossø i nord, Himmelbjerget mod nordvest (12 km), Gudenåen mod vest og Vestbirksøerne mod sydvest.

Lokalitetens beliggenhed kan også beskrives på anden måde: i den nordligste del af Vejle amt, i Gedved kommune, 12 km sydvest for Skanderborg på landevejen fra Vejle over Lindved mod Skanderborg og nøjagtig på 56° nordlig bredde.

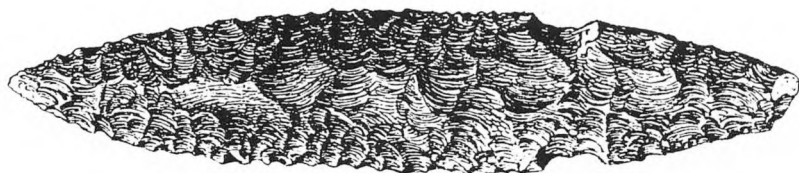
Det kongelige landskab

Under denne overskrift skildrer Thyra Jensen¹ på mere poetisk vis sin barndomsegn. "Det er et kongeligt landskab, der som et mægtigt panorama viser sig for beskueren, der kommer fra Ejers Bavnehøj ned over det yndige Såby til Yding. Ofte fulgte jeg skolekammeraterne på vej fra skole op over Såby banke, for så pludseligt at vende om og se ud over det vidtstrakte, frodige land, der grænser mod store skove, mægtige hedebakker og de vidunderlige Himmelbjergsøer i det fjerne. Lidt højt i dalsænkningen ligger Yding landsby og kirke, mens uden for byen på vej mod Såby ses skolen, der for 50 år siden var ny og pyntelig med sit tegltag og nette lille have."

Fortidens spor ²

De talrige gravhøje i sognet - der skal være 21 eksisterende høje og 55 sløjfede eller ødelagte³ - vidner jo om en fjern fortids beboere, og mange steder rundt om på markerne gøres der da også undertiden fund såsom tildannede stenøksehoveder og tilspidsede flintestensvåben.

Gravhøjene ligger især i tre grupper: én i Rytterhaven nordøst for Yding, en anden sydvest for byen langs vejen mod Sandvad og den tredje nordøst for Såby. Disse høje stammer sandsynligvis dels fra enkeltgravsfolket (ca 2800 - 2400), der i den sidste del af stenalderen trængte op gennem Jylland og dels fra den ældre bronzealder (i perioden år

Flintespyd, fundet i en gravhøj sydvest for byen på matr. nr. 5 a. I midten af højen var der en stor stenrøse. Nedenunder denne lå på et lille lag af gråt sand et smukt hugget flintespyd med et indhug i begge ægge hen mod skaftet. Tegning i Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, 1891, p. 339.

1800 - 1000 før vor tid) - hvor mange af disse mindre gravhøje så blev overtaget og udbygget af bronzealderfolket. Konkluderende kan vi sige, at disse gravhøje afspejler en nærliggende bebyggelse.

På Nationalmuseet er der nu registreret 93 fund, således er der i Rytterhaven fundet et bronzesværd samt en del ravperler. Ved indkørslen til Sønderkovgård er der fundet spor af en jernalderboplads⁴ og tæt ved Såby Møllegård en hustomt fra bronzealderen; ikke langt derfra er der endvidere fundet et bronzesværd, et bronzespyd og et flintespyd⁵. Mange fund er selvfølgelig gået tabt i tidens løb; således beretter den før nævnte Thyra Jensen, at "en dag forærede en pige i skolen mig en lille primitiv bronzeskål; hendes fader havde fundet den, da han pløjede en af de næsten utallige gravhøje alt for nær ... Men en skønne dag bød min 2_ år yngre broder Åge mig en næsten flunkende ny firskilling for bronzeskålen. Kampen var hård, og jeg strittede længe imod. Dog en dag, jeg skulle til høkeren efter varer for moder, faldt jeg for fristelsen, vi fik jo aldrig penge til at købe slik for." Og dermed forsvandt denne interessante genstand for eftertiden!

Mange fund er blot registrerede og hemmeligholdes foreløbig, indtil arkæologerne får tid og penge til at foretage en nærmere undersøgelse.

Her skal endnu lige nævnes to af de mere opsigtsvækkende fund:

Under forårsplojningen i 1928 fandt gårdejer Marinus Hansen en smuk flintestensdolk i nærheden af nogle gravhøje på sin mark ved Højgård i Rytterhaven. Dolken blev indleveret til Nationalmuseet, men senere blev den leveret tilbage til Skanderborg Museum, og Marinus Hansen modtog som belønning et sølvbæger med inskription fra Nationalmuseet.

Et bronzesværd fra den ældre bronzealder (ca 1500-900 f. Kr.) er fundet af gårdejer Jens Nielsen ved en overpløjet gravhøj på marken mellem Yding og Såby. I 1934 solgte Jens Nielsen sværdet til sagfører Hollet, formand for Skanderborg Museum. Prisen var 30 kroner og 10 stykker smørrebrød.

Klosteregnen

Som det ses nedenfor i de to citerede breve, optræder navnet Vor Kloster. Dette kloster har spillet en betragtelig rolle i Ydings historie. Ved Mossøs vestlige ende lå der i middelalderen to klostre af Benediktinerordenen: nonneklostret Gammel Vissing og munkeklostret Vor, der undertiden blev skrevet Ore eller Wore.

Benediktinerne kaldtes også for sortmunkene; de bar en sort kutte med et læderbælte; over munkekutten havde de et sort skulderklæde med hætte, og når de gik ud, bar de en sort kappe. Således klædt, må vi forestille os, at de også er passeret gennem Yding på deres færden⁶.

Om disse to klostre vides der meget lidt. I 1249 afbrændte hertug Abel klosterjomfruernes by Gammel Vissing med undtagelse af kirken. Omkring 1420 lå klostret næsten øde hen, og bispens i Aarhus nedlagde det. Klostergodset blev lagt ind under Vor Kloster. Selve kloster-tomten findes nord for Pinds Mølle.

Hvornår munkeklostret Vor er blevet oprettet, vides ikke, men nok inden for tidsrummet 1100-1150. År 1184 nævnes abbed Gøtø i Vor kloster. I 1486 får klostret en pavelig tilladelse til at leve efter reglerne for de reformerede Benediktinerklostre, hvad der medførte nye udgaver af tidebønner til korbrug. I pavebrevet nævnes det, at klostret var blevet afbrændt 3 gange. Fra 1492 findes et andet pavebrev, hvorved præst og munk i Vor kloster Mads Knudsen udnævnes til biskop af Garda i Grønland. I 1522 var der endnu 20 munke og en abbed i klostret; ved Reformationen fik klostret lov til at bestå, men alt klostergodset blev beslaglagt, og i 1538 udnævner kongen en forstander. 1552 lægges klostret ind under lensmanden på Skanderborg Slot, og munkene overflyttes til Øm Kloster. I årene omkring 1560 nedbrydes Vor Kloster. Endelig 1606 registreres dets jordebøger og andre papirer i Skanderborg.

Ved opførelsen af Klostermøllens staldlænge i 1874 fandtes en 40 m. lang mur samt resterne af et tårn med meget tykke mure.

Vor Kloster har givet navn til Voerladegård - hvor klostrets ladegård var beliggende - samt til Vor herred og Voervadsbro⁷.

Klostrets store jordtilliggender fandtes ikke kun i Vor, Nim, Tyrsting og Vrads herreder, men også på Mors og i Sønderjylland. Endvidere var det ejer af de 5 sognekirker i Voerladegård, Søndervissing, Yding, Østbirk og Bryrup.

Fra 1345 findes følgende brev:⁸

Bischof Suendtz breff aff Aarhus, at hand
haffuer lagt Ydingh sogen till Worcloster.
Daterit mcccxlV

Som det fremgår af disse linjer, var Yding på dette tidspunkt 1345 med sikkerhed et sogn.⁹

I en skrivelse af 9. maj 1486 stadfæster pave Innocens VIII Voer klostres ejendomsret til kirkerne i Voer(ladegård), Yding, samt (Sønder)vissing og Bryrup; ("parrochiale[m] ecclesiam b. Marie in Yding").¹⁰

Lidt syd for Skanderborg, i Hylke sogn, fandtes Ring Kloster, der var et nonnekloster; ovre på den anden side af Mossø lå det meget berømte Øm Kloster,¹¹ og længere mod nord lå tidligere klostret i Veng.

Stednavne

I navnet Yding er Yd- en afledning til 'ud', og vi får således betydningen: "stedet, der ligger langt ude".

Stednavneforskerne er almindeligvis af den opfattelse, at endelsen -ing/-inge repræsenterer en af de ældste stednavneendelser. Følgelig hører landsbyerne med denne navneendelse til landets ældste bebyggelser. Det formodes, at disse hovedsagelig opstod under den store folkevandringsperiode i tidsrummet omkring år 300.¹²

Vi har altså her at gøre med en meget gammel bebyggelse og forøvrigt den eneste i landet med dette navn.

Der har tidligere eksisteret et Yding sogn nær Ødsted ved Vejle, men dette sogn opløstes under Reformationen, og kirken blev revet ned i 1545.¹³

Lad os lige kaste et blik på enkelte andre stednavne i sognet¹⁴. Såby, der nævnes første gang i 1349, har muligvis forbindelse med navnet Sabro og betyder en rydning eller et fældet stykke skov.

Kvejnbjerg, der i 1683 skrives Quegen Bierge og i 1791 Quenbiere, er af usikker oprindelse. Man har foreslået både 'kværn' og 'kvie'. Den sidste fortolkning lyder mest sandsynlig og er i overensstemmelse med den lokale udtale.¹⁵

Yding Skov (Ydingschouff 1664), som den hedder officielt, omtales lokalt altid som Østerskoven. Dette navn forekommer allerede i 1440 og er jo logisk opstået af, at skoven ligger mod øst.

Yding Rode angiver en rydning i skoven.

Yding Lattange er navnet på den kileformede tange, der afgrænses af to bække i den nordlige del af Østerskoven. Navnet angiver måske "den tange, hvor der kan hentes lægter."

Mod syd har vi Sønderskoven, og mod vest i retning mod Voervadsbro ligger Yding Holt med betydningen 'en lille skov'.

I Trap nævnes engen Andrupkær ½ km nordvest for Yding. Navnet er ikke kendt af lokale beboere, men det kan ses på matrikelkortet fra ca 1800 og optræder 1492 som Antrukier. Stednavnehåndbøgerne tolker forleddet som et mandsnavn, således at Andrup skulle betyde 'Arnes udflytterbebyggelse'. Trap skriver direkte, at "her er et minde om en

forsvunden landsby". Bortset fra navnet er der ikke fundet yderligere bevis for denne påstand.

På vejen mod Skanderborg har vi endelig Rytterhaven, der omfatter området fra de første ejendomme ved Rishøjgård (hvor man drejer mod Hem) og ud til Springbanken.¹⁶ Rytterhaven ses ingen steder hverken på de ældre landkort, matrikelkort eller i tekster. Navnet er sikkert opstået ret sent, nemlig dengang Yding var en del af Skanderborg Rytterdistrikt. Rytterhaven skulle da være det område, der var afsat til græsning for rytterhestene.¹⁷

I Yding Løkke (Løkke angiver et indhegnet areal) på vejen mod Såby findes et markområde, der ved udskiftningen og også i tidligere markbøger betegnes som Gammelby.¹⁸ Det viser sig, at dette stednavn altid ligger til grund for en tidligere bebyggelse. Spørgsmålet, der nu trænger sig på, er hvorvidt landsbyen Yding altid har ligget på sit nuværende sted?

Indtil for få år siden har man været af den opfattelse, at en bebyggelse normalt lå fast gennem århundrederne, men historieforskerne mener nu at kunne påvise, at en landsby ofte "roterede inden for ejerlavsgrensene" og først kom til at ligge fast omkring år 1000-1200. Denne bebyggelse giver en mere plausibel forklaring på det gamle vejspor i udkanten af Østerskoven: der har været en direkte vejforbindelse fra Gammelby ned mod Fuldbro (se afsnittet om Vejene på Ydingegenen).

Første gang vi i skriftlig form støder på navnet Yding er i 1335:¹⁹

Albrit Albritzszenns latins breff, at hand giffur
Truge Pederszenn fuld magt at skiöde abbetten och
conuent y Ore aldt hans godtz rörendes och vrörendis
y Ydingh y Löffuersöszell y Worherrit.

Dateritt mcccxxxv

(A. A's brev på latin om, at han giver T. Pedersen fuldmagt til at skøde abbeden og konventet i Vor alt hans gods, rørligt og urørligt, i Yding i Loversyssell.)

Dette brev følges op i 1336:²⁰

Tingswedne att Albret Albredezsenn skötte dennom vdj
Worcloster aldt hans godtz vdj Ydingh i Loffwarsöszell.

Dateritt mcccxxxvj

(Tingsvidne at A. A. skødede dem i Vor kloster alt sit gods i Yding i Loversyssell.)

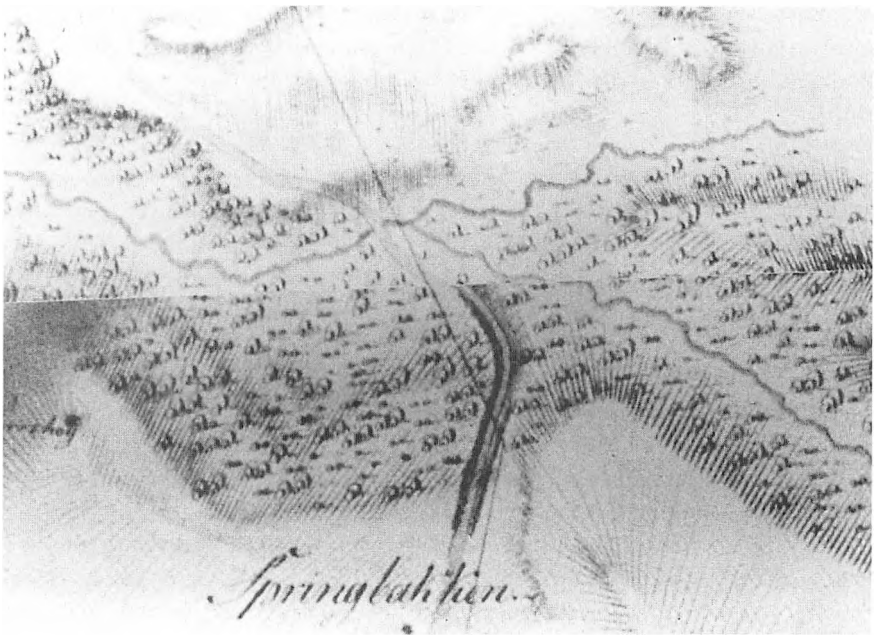
Det skal her indskydes, at det omtalte Loversyssell strakte sig fra Vejle Fjord og vest om Aabosyssell med Silkeborgsøerne til egnen syd for Viborg.²²

Vejene på Ydingegnen²³

Vejene har Yding aldrig manglet; for øvrigt blev der til regulering af vejsystemet allerede i Jyske Lov nedfældet, at der til hver landsby skulle gå fire adelsveje, dvs. offentlige veje.

Den historisk mest velkendte af Ydings veje er den såkaldte Kongevej, dvs. vejen fra Skanderborg til Ribe. I følge overleveringen red Valdemar Sejrs jor i året 1212 fra Skanderborg Slot til dronning Dagsmars dødsleje på Riberhus, og såfremt han virkelig har foretaget turen, er han også passeret gennem Yding. Vejen går over Sandvad²⁴ til Vestbirk og Naldal, hvor herredsgrænsen går, og videre over Underup og Nim mod Uldum bro og Jelling; derfra mod sydvest til Ribe. Samme vej fører også i østlig retning mod Vejle. Denne vej fra Koldinghus over Vejle, Nim og Yding mod Skanderborg var tidligere meget benyttet, da især området ved Hansted nord for Horsens ofte var et ufremkommeligt sumpområde.

Gravhøjene sydvest og nord for Yding vidner om, at der allerede i de tidligste tider har været færdsel eller bopladser langs denne vej.

Springbanken. Ved bygningen af den nye vej ændredes vejretningen mod vest lige før Springbanken, men et stykke af den gamle vejføring kan stadig ses, hvor vejen går fra ved ejendommen Østerlide. Kort over vejen Vejle-Skanderborg tegnet 1804 af P. Krebs. RA.

Nord for Yding fører vejen ud over slugten ved Springbanken og ned mod Fuldbro Mølle, det eneste sted hvor det var muligt at komme over åløbet. Vi må selvfølgelig forestille os, at landskabet så lidt anderledes ud end i dag. Dræning var ukendt, og grundvandspejlet stod højt; det var ofte et problem at komme over vandløbene - ikke fordi de var så meget dybere, men de var gerne omgivet af lave engdrag, der kunne være særdeles ufremkommelige både vinter, forår og efterår.

Denne vej var før i tiden og helt op til 1940 en meget sandet og ikke særlig farbar vej. Vi har en beskrivelse fra først i dette århundrede:²⁵ "Fra Hemvejen er denne vej, som endnu på Generalstabskort fra 1872-76 angives som landevej, en meget bred og meget sandet vej, hvor kun grøfterne ved siden og en mængde store og små sten i vejbanen minder om fordums herlighed." Især vejstykket ved Springbanken kunne volde besvær. "Den meget dybe og snævre kløft med Bjærgskov Bæk passerer på et sted, hvor den er smal i bunden og forholdsvis nem at komme op over, hvorefter man atter stiger ca 30 meter op på et højt jordsmon og kommer forbi en stor gruppe gravhøje til landsbyen Yding."

Frederik II havde stor forkærlighed for det østjydske område med dets mange vildtrige skovstrækninger, og han rejste ofte mellem Koldinghus og Skanderborg Slot. Også Christian IV færdedes gerne her på sin barndomsegn i sine yngre år. Jelling præstegård var et fast overnattingssted, og senere blev et kongeligt jagthus anlagt i Nim skov omkring 1578.²⁶ Vejen mellem Kolding/Vejle og Skanderborg tabte senere sin betydning, da Skanderborg Slot blev nedbrudt. Vejen mellem Vestbirk og Yding fik i 1970'erne det officielle navn "Kongevejen". Inden for sognets grænser var vedligeholdelsen af denne vej, der ofte omtales som "Den vestre landevej fra Vejle til Skanderborg", pålagt Ydingboerne. Der omtales i 1684 et vejstykke i Yding Sønderskov, der trængte til reparation²⁷ og en stenbro i Yding by.²⁸ Endvidere nævnes det, at vejen over Springbanken er i meget dårlig stand og skal udbedres.

Også landets fjender drog nytte af de eksisterende større færdselsårer; således har de svenske hære med de polske lejesoldater, der i 1640'erne og 1650'erne drog op gennem Jylland, taget denne vej og er marcheret ind gennem Yding. Som overalt huserede de også frygteligt her på egnen.²⁹

Mod vest går vejen mod Voervadsbro med overgang til Vrads herred. Ved Vor herredsting blev der d. 4de april 1684 under forsæde af herredsfogeden Enevold Christensen Hvid fra Tammestrupgaard foretaget en gennemgang af herredets veje og broer. fra hvert af de 16 sogne var der tilsagt 4 mand, og det blev her bestemt, at "Voervadsbro til midtstrømmen skal Hansted, Lundum, Birk (Østbirk), Yding, Ladegaard (Voerladegård) og Tolstrup sognemænd forfærdige, hvad mangel

SØNDERVISSING K.

Viltulvgaard

VORREADES LARDE K.

DØRUP

Nederbovgaard

Moldrup

ESBY

TØNNING K.

Birkvængegaard

GANTROP

KROG

YDING

TÅNING

Jurteborp

TRÆDEN KIRKE

Tidhønge

PURUP

SARBYE

HORNBRUP

Opmålingskortet til Videnskabernes Selskabs kort fra 1787. På dette kort ses tydeligt den nu nedlagte vej fra Yding mod Dørup. MA.

ØSTBIRK K.

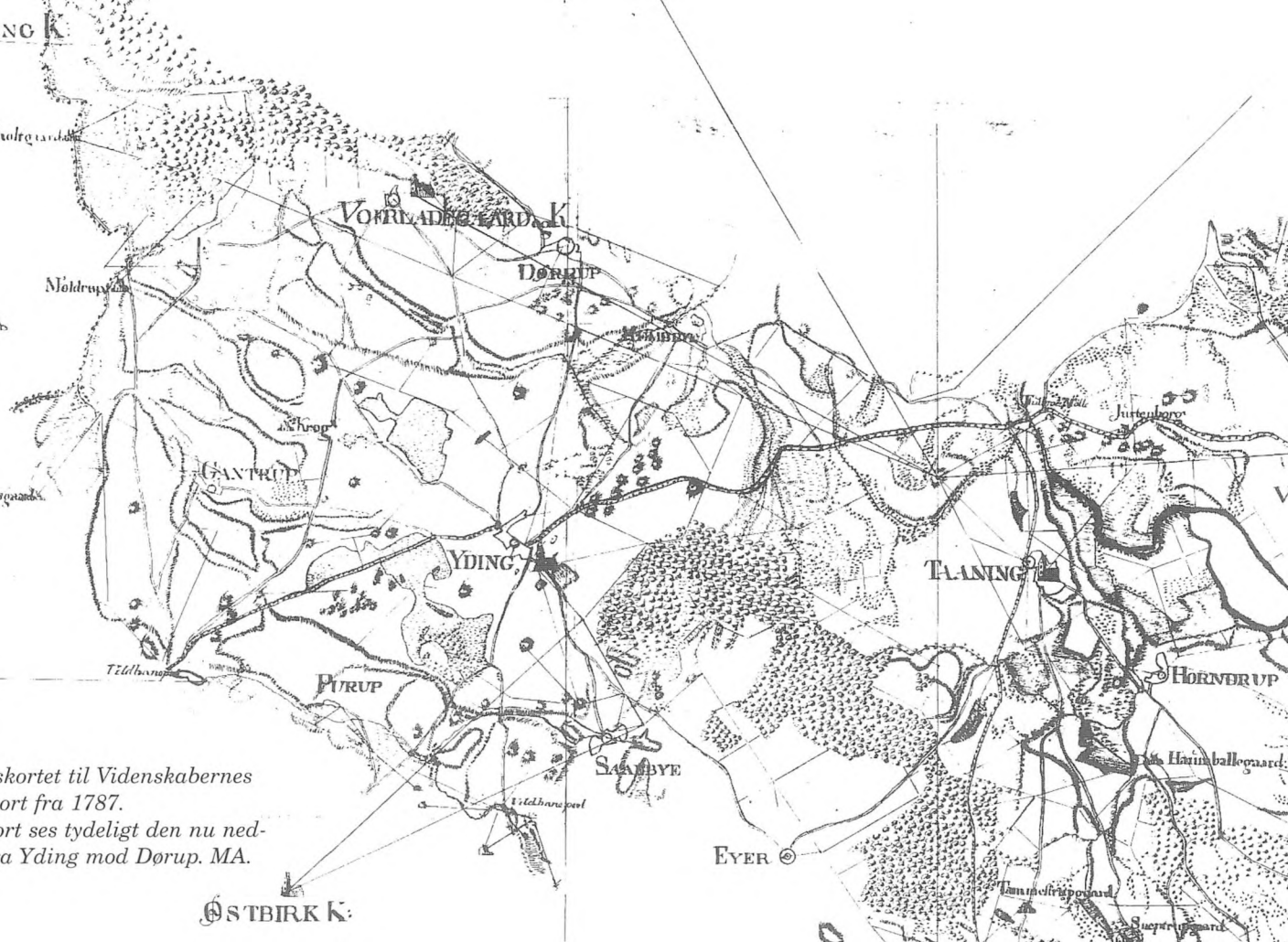
Tidhøngevej

EYER

Lundrupgaard

Hainballgaard

Sveerupgaard

derpå findes og siden holde vedlige." Voervadsbro ligger på et herredsskel, og det andet herred Vrads (senere Tyrsting) skulle selvfølgelig vedligeholde sin del.³⁰

En vigtigere vej må dog i mange år have været vejen mod Voerladegård - dels i klostertiden til Vor og Øm klostre og senere til Rye, der i middelalderen og langt op i tiden var en stor markedsby med en helligkilde.

Fortsætter man i Yding ad vejen kaldet for Gydekrogen,³¹ var der tidligere i forlængelse heraf en vej direkte til Dørup ved Mossø. Vejen er nu nedlagt, men ses endnu nogle steder som markvej. Samme skæbne overgik vejen mod Gantrup, der ca en kilometer uden for Yding i retning mod Sandvad drejer fra til højre op langs med den første ejendom på højre hånd. Endnu på kortet fra 1872 ses den som sognevej, i 1950'erne kunne der cykles ad den, men i dag er den inddraget som almindelig markvej.

Fra vejen gennem Rytterhaven mod Skanderborg gik der som endnu i dag en vej ned mod Hem. Selve Skanderborgvejen mistede i nogen grad sin betydning for Yding, efter at Rytterdistriktet blev ophævet og slotet nedbrudt i 1767. Skanderborg var nemlig aldrig en markedsby af større betydning. Der afholdtes 3 årlige markeder i Skanderborg, men selv det største af dem, St. Sørenns marked d. 23 oktober, var uden liv og stemning. Der klages på et tidspunkt over, at bønderne fra de omkringliggende landsbyer blev holdende uden for byporten for at undgå at betale toldafgifter.

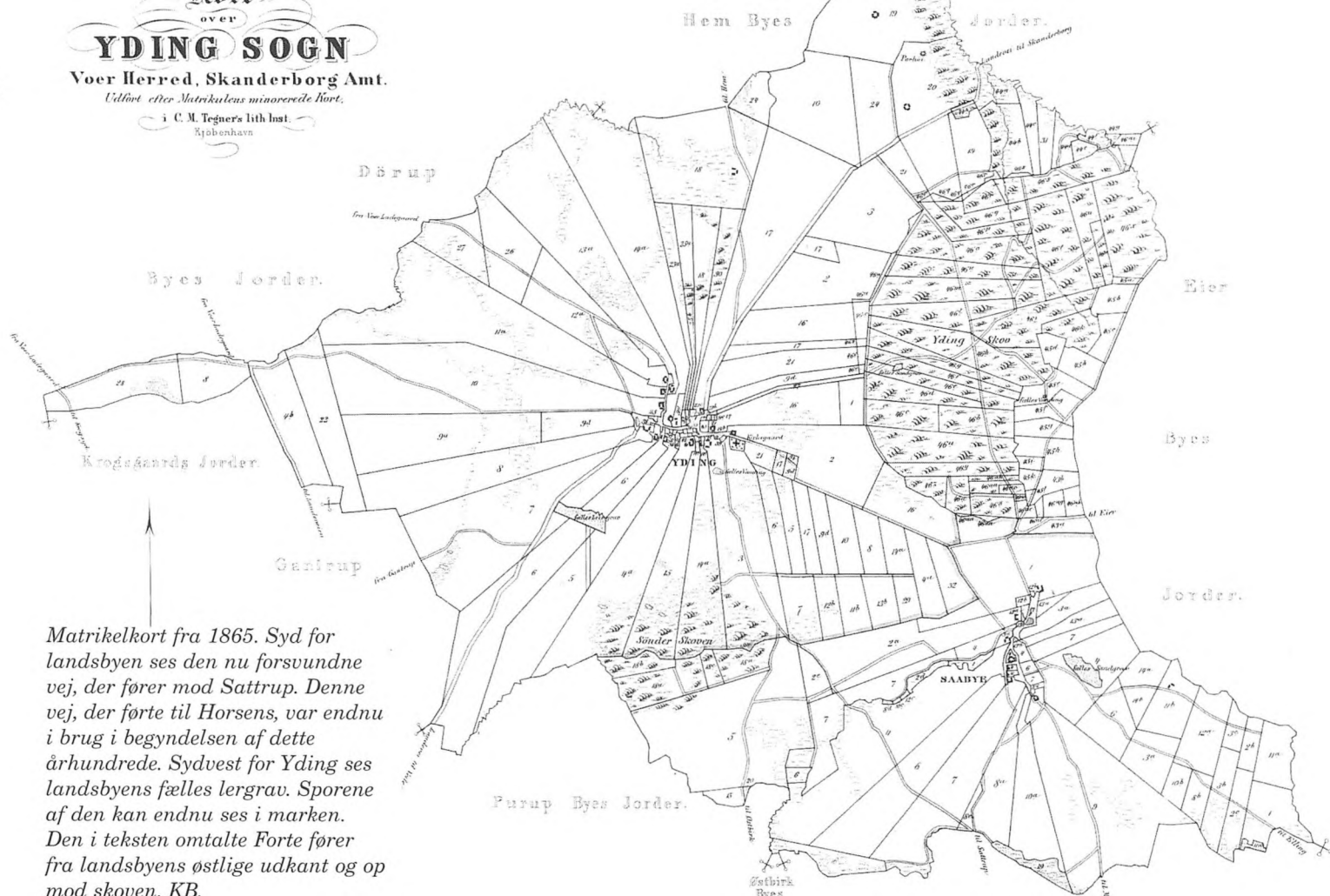
Mod øst går vejen dels op mod Ejer og dels mod Såby og videre gennem denne mod Monbjerg og Sattrup. Herfra kan man enten begive sig mod det gamle tingsted ved Gedved eller drage i retning af Horsens, der som markedsby og torveby var af langt større betydning end Skanderborg.

I skovbrynet af Østerskoven, i den side der vender mod Yding, er der stadig spor af en vej, der kantede skoven i hele dens længde og mandede ud ved Springbanken; den ses tydeligt på de ældre kort.³² Dette spor kunne også være en tidligere vejforbindelse fra Gammelby mod Fuldbro.

En nu nedlagt vej - der ses tydeligt på kortet fra 1872, og som endnu spores i terrænet - gik direkte fra Yding Sønderskov og skråt over mod Sattrup, derfra over Lundum til Horsens. Denne direkte vej til Sattrup var såvel i det 19de som langt op i det 20de århundrede den almindelige vej til Horsens.

Vejen mod Østbirk var ikke af større betydning - man havde fælles præst, og han boede i Østbirk, men ellers havde Ydingboerne ikke meget at gøre i Østbirk. Vejen sydpå gik som nævnt over Sandvad og

over
YDING SOGN
 Voer Herred, Skanderborg Amt.
 Udført efter Matrikuleus minorerede Kort.
 i C. M. Tegners lith. Inst.
 Kjøbenhavn

Matrikelkort fra 1865. Syd for landsbyen ses den nu forsvundne vej, der fører mod Sattrup. Denne vej, der førte til Horsens, var endnu i brug i begyndelsen af dette århundrede. Sydvest for Yding ses landsbyens fælles lergrav. Sporene af den kan endnu ses i marken. Den i teksten omtalte Forte fører fra landsbyens østlige udkant og op mod skoven. KB

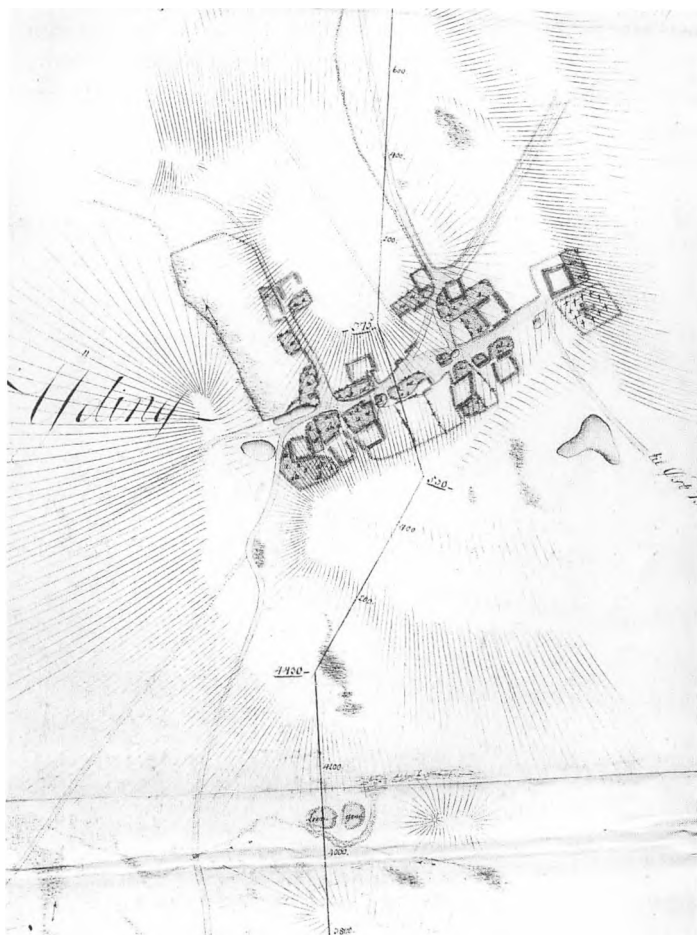
Nim. Yding lå desuden inden for Rytterdistriktets grænser og var fritaget for hoveriarbejde. Bønderne i Østbirk hørte derimod under herregården Urup. På et tidspunkt ejede Urup ganske vist Yding kirke, men generelt havde bønderne intet med herregården at skaffe. Det ses for øvrigt på kortet fra 1872, at Yding langt overgik Østbirk i størrelse. Det var først i begyndelsen af dette århundrede, at Østbirk fik vokseværk; en medvirkende årsag hertil var anlæggelsen af privatbanen. Det bør bemærkes, at vejen fra Østbirk ikke gik lige igennem og ud til Rytterhaven, som den ses i dag; man skulle ned om selve landsbyen og ud igen, sådan som det tydeligt ses på flere ældre kort. Først i 1940 iværksatte Skanderborg Amt som et beskæftigelsesprojekt anlæggelsen af den nye Vejlevej fra Nim til Fuldbro Mølle. Denne vej gennemførelse kaldes stadigvæk af lokale beboere for den "nye vej". Først i 1840 kom der en direkte vejforbindelse mellem Horsens og Skanderborg. Ad to andre veje kunne man også komme til Skanderborg - eller måske rettere til Randers. Fra Horsens over Gedved og Tingstedholm, forbi Ovsted kirke og Tåning og ned over Fuldbro Mølle;³³ videre forbi Skanderborg og Skanderup kirke og derfra over Borum (ikke som nu over Stilling) og til Randers. En anden vej går fra Lundum mod nord forbi Urup Mølle over Sattrup og igennem Såby -

Yding 1940: Den "nye vej" anlægges. Bag ved arbejderne ses det dieseldrevne tipvognstog, der kørte jorden bort. Det nye grusmateriale kom især fra grusgravene ved Birknæs. Lokalarhivet, Gedved.

herfra bliver den nu til en skovvej tæt vest om Yding Skovhøj. I hjørnet af skoven ses endnu gamle vejspor; senere forsvinder vejen ved en ejendom. Retningen er stik ned mod Fuldbro Mølle, som alle veje i egnen stiledede imod. Denne vej kunne være den, der nævnes i 1712 i en skelsag til Tamdrup Bisgaard: "En adelvej mellem Skanderborg og Vejle går over Tamdrup kirkes fortejord."³⁴

Som nævnt var den 10 km brede Hansted ådal nord for Horsens en væsentlig færdselshindring, og Hanstedbroerne var af stor betydning.³⁵ Øm kloster, der var ejeren, havde omkring 1548 ladet Hansted bro istandsætte og krævede af sine gårdfæstere 2 skæpper havre det første år og derefter 1 skæppe årligt. I 1551 inddrages også Hads herred i betalingen. I en 3-årig runde skulle Vor herred betale de to første år og Hads herred det tredje.

Uddrag af kortet over vejen mellem Vejle og Skanderborg tegnet og opmålt i 1804 af infanteriløjtnant P. Krebs. På tegningen ses tydeligt den brede Forte. RA.

I jordebogen til Skanderborg Slot 1667 ses det, at nu havde Christen Christensen ejer af Tammestrupgård fået Hansted bro i fæste, og til ham skulle brohavren nu ydes. Yding by anføres med 2 tønder 3 skæpper havre to år ud af tre. Ligeledes havde ejeren til Tammestrupgård også fået Lille Hanstedbro og Voervadsbro i fæste, for hvilke to broer hele Vor herred betalte 12½ mark 4 skilling lybsk.

Som rosinen i pølseenden kommer vi nu til Yding Forte.³⁶ Et klenodie, der er bevaret fra en fjern fortid - upågtet af de lokale beboere - men beundret af mange, ligger den der som en af de få velbevarede forter, til dels uændret og udyrket gennem mange hundrede år. Forten ejedes af alle i landsbyen og benyttedes bl.a. til at drive kvæget ud på fællenden og svinene til skovs. Den blev også benyttet som græsning for kreaturerne. Her var det tilladt alle at færdes, "men ingen mand måtte bygge på forte, fordi forte var alle mands", sagde Jyske lov af 1241, der også fastsatte en bredde på 15 favne, som tildels stadig holdes - om end ikke alle steder. Der har desværre enkelte gange været en tendens til at benytte den nærmeste del af den som affaldsplads for jord og murbrokker, hvad der burde skrives strengt ind overfor.

Går vi tilbage i tiden, må vi nok forestille os vejene som lange bugtede furer i terrænet. I 1574 får bønderne i Skanderborg len ordre til at udbedre vejene, der i "disse len skulle være meget slette og dybe."³⁷

Forten ca 1984. Arkiv OSJ.

Således forblev vejenes udseende nok indtil langt ind i det 18de århundrede. I 1770 blev det for vejene i Århus Stift beordret, at landevejene skal være 12 alen brede og forsynes med 2 alen brede grøfter på hver side. I 1682 udstedtes der et forbud mod "ådsler af heste, hopper og andre slags døde kvæg," som lå langs vejene; dette blev igen indskærpet i år 1800.

Nær forbundet med landevejene er kroerne - men de har aldrig været repræsenteret inden for sognets grænser.³⁸ Den nærmeste er Sandvad Kro, en gård der omdannes til kro i 1864. Stærkt omtalt på hele egnen blev den, fordi det var i denne kro, at to personer under Estrups regime trampede på et billede af kongen, hvad der indbragte dem et fængselsophold og en anklage for majestætsfornærmelse.³⁹ I Østbirk fandtes der ligeledes en ikke særlig gammel kro, som for kort tid siden er nedlagt. Længere tilbage i tiden har der i Nim været en Kongelig Majestæts Gæstegård, der muligvis kan dateres tilbage til 1578; den nedlægges endeligt i 1910.⁴⁰

Vildtbanepælen ved Østbirk Præstegård 1997. Arkiv OSJ.

Vildtbanepæl ved Potmose. 1997. Arkiv OSJ.

Vildtbanerne

I tilknytning til de ovenfor nævnte bemærkninger om kongernes for­kærlighed for jagten i disse områder, bør det bemærkes, at der var afmærkede vildtbaner, reserveret til kongens jagt. I begyndelsen bestod afmærkningen af store 3½ m. høje træpæle, da disse forfaldt,

Vejen fra Sandvad mod Yding lidt uden for byen ved Pedersminde. 1926. NM.

erstattedes de i 1700 tallet med sten. En sådan vildtbanesten ses endnu på stedet ved vejen forbi Potmose mellem Såby og Sattrup; to andre står ved Sandvad Kro.⁴¹

Ved vejen uden for Østbirk præstegård står endnu en sten, som før stod inde i selve præstegårdshaven. Den formodes at stamme enten fra Såby mark eller også fra Yding mark, ved markskellet mellem Såby, Purup og Yding.⁴²

Noter:

- 1) Thyra Jensen: *Fra gamle præstegårde*, 1930. Forfatterinden og præstekonen T. J., f. 1865 som datter af lærer Lauesgaard.
- 2) Det kan for øvrigt bemærkes, at i danske præsters "Indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807" er der intet indleveret fra pastoratet. Indberetningerne fra Skanderborg amt var fåtallige og i særdeleshed fra Voer-Nim herred.
- 3) Trap: *Danmark* 8, p. 682.
- 4) I tilknytning hertil skal nævnes den meget store udgravning på ca 30 gårde fra yngre romersk / ældre germansk jernalder, som for nyligt har fundet sted i Østbirk; omtalt i *Arkæologiske udgravninger i Danmark 1995*.
- 5) De tre sidstnævnte fund befinder sig nu i en privat samling.
- 6) Angående klostrets ejendomme og foged i Yding henvises til afsnittet om gårdene.
- 7) Broen var grænse mellem Vor og Tyrsting herreder.
- 8) De ældste danske Archivregistraturer I, Kbh. 1854.
- 9) "Da sognets primære opgave var at yde sjælesorg (cara animarum), skulle der i ethvert sogn findes en kirke og en kirkegård." Cit. fra *Dansk Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder*. Vi har her en tilbagedatering, der gør den oprindelige Yding kirke ældre end det rent umiddelbart fremgår af Trap.
- 10) Brevet findes i kopibøgerne i Vatikanets arkiv. De pavelige skrivelser vedrørende danske forhold er samlet og udgivet af A. Krarup og J. Lindbæk i *Acta pontificarum Danica*; det pågældende brev findes i bd. IV, Kbh. 1910.
- 11) Af Cistercienserordenen. Det hævdes, at disse munke især anlagde deres klostre på de mest lavtliggende, ydmyge steder, hvad der skulle have en symbolsk betydning.
- 12) Aa. Houken: *Håndbog i danske stednavne*, Kbh. 1976; samt *Danmarks stednavne* nr. 12, udg. ved A. Bjerrum, Kbh. 1964.
- 13) Egennavnet forekommer som personnavn. Ved Himmelev (Sjælland) findes gårdnavnet "Ydinggård". I Sverige er stednavnet registreret i Malmöhus Len.
- 14) Cfr. Aa. Houken.
- 15) "Bjerg" var den almindelige betegnelse for en naturlig bakke med fald til alle sider; "bakke" brugtes især om selve bakkefaldet og om vejstigninger; ordet "høj" i stednavne betegnede normalt gravhøj; "balle" betegner en terrænforhøjning, især en svagt stigende forhøjning; vi finder ordet i gårdnavnet Langballegård.
- 16) Officielt Springbakken. I egnen benævnes bakkerne ofte banker, f.eks. Såbybanken, Tønningbanken, Grønkjærskjærbanken (der tidligere fandtes på vejen mod Østbirk).
- 17) Have betegner således en indhegning.
- 18) Gammelbye/Ofuergammelbye, således i MB 1683 og i udskiftningspapirerne. Tidlige arkæologiske fund kan ofte med held opspores på de med Gammelbye betegnede arealer - og ikke under selve landsbybebyggelserne. Se Claus Bjørn: *Det danske landsbrugs historie*, bd I, Odense 1988.
"Jernalderlandsbyens vandring synes at være ophørt fra de sidste årtier af 900-tallet til begyndelsen af 1100-tallet". *ibid.* p. 228.
"Jernalderlandsbyernes regelmæssige flytninger over korte afstande forklares bedst ved, at bopladsområdet efterhånden forurenedes ved gødnings- og affaldsop-

- hobning, som gjorde det uegnet til fortsat beboelse, mens det omvendt gjorde området særdeles velegnet til agerjord". *ibid.* p. 229.
- Når landsbyen rykkede sig et lille stykke, tog man stednavnet med sig. Senerehen var landsbymarken blevet for organiseret og gennearbejdet til en ny flytning, og endelig gjorde også kirkebyggeriet landsbyen stationær.
- 19) De ældste danske Archivregistraturer I, Kbh. 1854.
  - 20) Cfr. De ældste danske Archivregistraturer. Disse adkomstdokumenter fra klostrene er så godt som alle gået tabt; de blev opbevaret på Skanderborg Slot og er afskrevet ca år 1600 med den daværende skrivemåde.
  - 21) Ved tingsvidne forstås dels et dokument, læst på tinge i tingmændenes påhør og forsynet med deres segl, dels et mundtligt vidnesbyrd, afgivet af tingmændene, om hvad de har iagttaget eller om forhold, der var almindelig kendte inden for retskredsen.
  - 22) Sysseлиндelingen var en administrativ opdeling af Jylland i 14 sysler jævnfør kong Valdemar den Stores jordebog. Et sysseल omfattede flere herreder, men den praktiske betydning var ringe. Kirken benyttede sig af den verdslige sysseलinddeling som grundlag for inddelingen i provstier. Ved Reformationen forsvandt både sysseलtinget og sysseलindelingen, og provstierne faldt derefter sammen med herrederne.
Beboerne i Loversysseल kaldtes for lovringer. Langt op i tiden er udtrykket bibeholdt i udtrykket skovlovringer om "træskofolket" i de vestlige skovegne.
  - 23) Som det fremgår af det følgende, levede Yding let op til bestemmelsen i Jydske Lov om, at der til hver landsby skulle gå fire adelsveje (offentlig vej).
  - 24) Som navnet angiver, har der tidligere været et vadested. Det omtales første gang i 1461.
  - 25) J. Alsted: Valdemars Vej. Vejle Amts Årbog 1912. Forfatteren til artiklen har endvidere denne bemærkning: "en enkelt mand i Yding kunne meddele, at det var den gamle studevej ... min hjemmelsmand sagde, at studedriften over Yding var ophørt, efter at landevejen fra Århus over Horsens var kommet i stand." Hvorvidt det er tilfældet, at denne vej også skulle have været en af de gamle studeveje, er der ikke fundet nogen bekræftelse på.
  - 26) Ødelagt af svenskerne i 1644 og aldrig genopbygget.
  - 27) På kortet fra 1787 ses tydeligt, at Sønderskoven strakte sig ud over vejen.
  - 28) Ved stenbro forstås her en med sten brolagt vejstrækning for at styrke vejen på fugtige steder.
  - 29) Mange steder plyndrede de kirkerne eller øvede hærværk, hvad der f. eks. kan ses ved gennemgang af kirkeregnskaberne for Tåning og Voerladegård kirker.
  - 30) I gårdenes fæstebreve og senere skøder anføres pligt til at deltage i vedligeholdelsen af Voervradsbro, som man åbenbart har kaldt den officielt.
  - 31) Det er den lille krogede vej - og tidligere gyde - der fører op forbi Lerskovgård; navnet ændredes på et tidspunkt, da der indførtes gadenavne til Ydinggade, men er nu ifølge vejskiltet atter ført næsten tilbage til det oprindelige, og vejen hedder i dag Gydekrog.
  - 32) Thyra Jensen: Fra gamle præstegårde, 1930. Forfatterinden fortæller, hvorledes hun netop valgte den vej, da hun engang i 1884 gik fra Skanderborg til Yding.
  - 33) Fuldbro har selv i de fjerneste tider været overgangsstedet. Der er for nyligt fundet spor af såvel en træbro som af et stenbrolagt vadested ved åens udløb i Mossø, dateret til henholdsvis ca 650 og perioden 700-1000. Arkæologiske Udgravninger i Danmark 1992 og 1994.
  - 34) Cit. efter S. Nørregaard Hansen: "herfra til andre steder" - Veje omkring Horsens. Horsens 1984, p. 108.
  - 35) Cfr. S. Nørregaard Hansen..
  - 36) Forte kaldtes i ældre tid den åbne, ubebyggede plads, der i reglen dannede midtpunktet i landsbyerne, og uden om hvilken tofterne med gårdene var grupperede. Endvidere brugtes betegnelsen forte også i samme betydning som "fægang" (kvægvæg) eller "fælled" (fællesjord).
Endelig fik det også i formen fortov den almindelige betydning af "jordstrimmel foran et hus".
  - 37) Cfr. Kancelliets Brevbøger.

- 38) Dette kan egentlig undre. I den forbindelse kan det nævnes, at i 1396 forordnede dronning Margrethe I, at der skulle være en kro for hver 4de mil. Christian II ændrede i 1521 dette påbud til hver 2den mil.
- 39) Se nærmere under afsnittet om urolige perioder i nyere tid.
- 40) Den nævnes i 1641 og ofte derefter; i det 19de århundrede flyttes den og benævnes Nim Kro. S. Nørregaard Hansen, p. 212.
- 41) De er kun brudstykker og er nu placerede ved kroens indgangstrappe.
- 42) Se nærmere om disse sten og deres placering hos S. Nørregaard Hansen: Skanderborg Vildtbane I og II, in: Østjysk Hjemstavn 1981 og 1982. Jævnfør Indberetning givet 18. aug. 1731 af Skovridder H. Zölner angives placeringerne til følgende steder: nr. 21 på Såby Mark ved Hesselbjærg, 22 på Såby mark ved Hulbæk, 23 på Såby Mark ved Hjordengen, 24 på Yding Mark ved Bredkjær, 25 på Gantrup Mark ved Sandvad; Gengivet i artikel af P. B. Grandjean: Skove, Marker og Vildtbaner i Skanderborg Amt 1731, in: Samlinger til Jydsk Topografi og Historie, 3 række, 6 bd. 1908-10.

Den ældste tid

Vilkårene for bønderne i 1500- og 1600-tallet¹

Det er ikke så meget, vi ved om livet i Yding i 1500 og 1600 årene - men ud fra generelle beskrivelser og enkelte henvisninger til Yding i arkiverne kan vi dog danne os et billede.

Talrige epidemier og sygdomme hærgede landet i disse århundreder. Byldepest og lungepest, hvis det ikke var tuberkulose og spedalskhed. Dertil kom i denne periode de hårde vintre, og enten stærk sommervarme med tørke eller meget regnfulde somre, så kornet ikke kunne bringes i hus; nød og misvækst var almindelig. Også de mange krige, hvadenten det var krigstjeneste, som bønderne blev udskrevet til, eller det var hærgende og plyndrende udenlandsske tropper. Det tog alt sammen på kræfterne.

Efter Reformationen i 1536 blev klostergodset fra Vor Kloster lagt ind under Kronen, og derfor ses Yding undertiden omtalt i Kongens breve, f.eks. i skrivelser til lensmanden og senere amtmanden på Skanderborg Slot, hvad der giver os enkelte glimt af fortidens hændelser.

Den hårde syvårs krig mod svenskerne havde i hvert fald én deltager fra Yding; det drejer sig om bonden Niels Michelssen. I 1569 foranlediger Frederik II, at der tilgår et flot åbent brev til "Niels Michelssen i Yding, der har været fangen i Sverige i 5 år og derved er blevet forarmet, må være fri for landgilde, ægt, arbejde og anden tyngde af sin gård fra sidste 1 maj til næste 1 maj." ²

Som i vor tid følte befolkningen sig plaget af de mange afgifter og skatter, der skulle svares. Der var f.eks. den almindelige årlige skat af ejendommen og driften, den såkaldte landgilde.

I lensjordebogen f.eks. fra 1573 oplyses det, hvad der skal betales i fæsteafgift: de første 8 gårde betaler hver 1 ørtug rug (à 10 skpr), 1 ørtug byg (à 12 skpr) og 3 skpr hedekornsbyg, der sikkert er en afgift af opdyrket hedejord; desuden påhviler det dem at betale 1 ørtug havre (à 20 skpr), 1 fjerding smør, afgift af slagtedyr: 1 brændsvin; gæsteriafgift: 15 skpr gæsteriby; andre afgifter: 22 læs ved, der leveres sommer og vinter.

Gård nr. 9 var fritaget for de fleste afgifter, det er sikkert den gård, der tilhørte adelen (Enggård); af de resterende gårde slap nogle med en mindre smørafgift på 2 pund, og de sidste 5 betalte mindre hedekornsbyg: kun 3 skpr., og af ved betaltes kun 11 læs.

Landgilde og andre afgifter kunne undertiden eftergives, hvis man på grund af omstændighedernes ugunst ikke kunne svare dem; årsagen er ikke altid specificeret i brevene: "Til Claus Glambeck. Kongen har

 In Fredericus eiusdem Andem med Guds Naade, Danmarckis, Norgis, Wendis
 och Bonnis Kønig, Hertug och Glesing, Slesvig, Stormarn och Ditmarskern,
 Erbskæper och Oldenburg och Delmenhorst, Vårer alle vittorlige an spækerhij
 ihonne Christenstjerne, Niels Michelson i Yding Saffner ladet berette for Os
 hvorledes hand er bleffven fangen, aff vore os rigets Sveriges och Sveriges,
 och Saffner ^{fangen} ~~varen~~ ^{han} ~~var~~ sigi Sverig Os Sveriges er bleffven taget for,
 armit. Så gaa her for Niels Michelson, saa meggis ihobedens hand
 som, till sin nevning och bæring, Saffner sig Naadigt under os tillade, Det
 med ihone voren obne broff vore os tillade, att hand maer voren frij for al
 Landgilde, Ægt, Arbejde, Os andem Rjungs, aff ihone gavn hand isom,
 fraa Santorum Philippi och Jacob, Apostolorum Dag, sigi for lidom, Os till
 Siltorum Philippi och Jacob, Apostolorum Dag, sigi somand, Somand
 voren alle, ihone ihone sigi os eller voren timde. Somand voren Sogner
 Embetsmand och alle andre, for Niels Michelson her Smed gaa for
 Landgilde, aff her som for ^{me} ~~me~~ ^{saar}, att hand er eller sigi voren imede sigi
 Under vore sigi och Naade, Saffner gaa voren Sverig och Sverig,
 derom ihone sigi Dag Maj. Aar 7 M Deyo, Sunder vore Sverig

Afgiftfritagelsesbrev af 23
 maj 1569. "Vi Frederik den
 Anden med Guds Nåde
 Danmarks, Norges, Venders
 og Goters konge, hertug i
 Slesvig, Holsten, Stormarn
 og Ditmarsken, greve i
 Oldenburg og Delmenhorst,
 gøre alle vitterligt at efter-
 som Niels Michelsen i
 Yding har ladet berette for
 Os, hvorledes han er blevet
 fanget af vore og rigets sjen-
 der de svenske og har været
 fanget i fem år i Sverige og
 derved er blevet meget for-
 armet, og således for at den
 nævnte N. M. så meget des
 bedre kan komme til
 næring og bæring, har vi
 nådigst forundt og tilladt,
 at han må være fri for al
 landgilde, ægt og arbejde
 fra sidste hellig Philip og
 Jacob Apostels dag til køm-
 mende Philip og Jacobs
 dag, og ingen i særdeleshed
 hverken fogeder eller
 embedsmænd må besvære
 ham." RA.

eftergivet Kirsten Ollufs i Yding halvdelen af den fjerd. smør, som hun resterer med." ³ Eller som i følgende: "Til Claus Glambeck på Skanderborg. Kongen har eftergivet Niels Mickelsen i Yding 1 fjerd. smør, som han resterer med af forrige landgilde." ⁴

Det er nok den samme Niels Michelsen, der havde tilbragt 5 år som fange i Sverige, og som måske endnu ikke var kommet sig helt efter strabadserne. Nogle år senere er det alle Kronens bønder i byen, som må bede om nedsættelse: "Kongen har bevilget, at Kronens bønder i Ydinge i Vor Herred i Skanderborg len på grund af deres armod i år må svare 1 daler i stedet for hver td. byg, som de skulle svare Kronen i landgilde, hvorefter han skal rette sig." ⁵

Hertil kom det alle gårde påhvilende gæsteri, en fra gammel tid fast afgift, der i sin grundtakst (som selvfølgelig kunne ændres) lød på 3 skpr malt for hver hofhest og 2 skpr malt for hver jægerhest, som pålignedes gården. I 1573, der var et slemt år med en lang og streng vinter og dertil stærk sommervarme samt mangel på foder, ser vi, "at Kronens bønder i Dørup, Hem, Gantrup, Yding .... i Vor Herred ... der er meget forarmede og ikke kunne bestå, med mindre de få nogen skånsel, herefter skulle være fri for alt jærgæsteri, og hvad andet gæsteri de svare ud over 3 skpr malt af hver ørt. korn." ⁶

På grund af de to mils afstand til Skanderborg var der ikke så ofte arbejde at udføre, men i så fald især byggearbejde på slottet eller arbejde i forbindelse med hø- og kornhøsten på Skanderborg Ladegård.

Og så var der ægten. Som krongodsbonde var man forpligtet til at køre for kongen og hans folk, og det kunne være ret så omfattende, hvadenten det nu var transport af tømmer til Skanderborg Slot, eller det var selve hoffet, der var på rejse. Der kunne være tale om mange vogne, når kongens fadebur skulle frem. I 1596 nævnes der 516 vogne. I følge tingbogen synes der ikke at være ret mange tilfælde, hvor bønderne har forsøgt at unddrage sig ægtkørslen, den har muligvis ikke været så byrdefuld, at man var fristet hertil - men den kan periodevis have været ret tyngende, som det ses af følgende brev fra 1579: "Til Claus Glambeck, embedsmand på Skanderborg. Da Kronens bønder i Ydinge, i Bygholms len har berettet, at de bo på en alfarvej og daglig besværes med at befordre Kongens folk og gods, og at deres bjærgning på både ager og eng i år har været meget ringe, skal han fritage dem for halvdelen af deres landgilde for i år." ⁷

Tienden kom også til, både korn- og kvægtiende; oprindeligt til biskoppen, kirken og præsten; efter Reformationen overtog kongen bispetienden; både konge- og kirketiende var salgsubjekter; i 1617 fik f.eks. Anders Sørensen på livstid brev på kongetienden på menige sognemænds vegne,⁸ og efter ham var det Jens Olufsen ligeledes på egne og

menige sognemænds vegne; præstetienden var løn til præsten. Indfæstning eller stedsmål var en engangsafgift ved overtagelse af en fæstegård.

Oldengæld⁹ betaltes dels i penge dels i levende svin for tilladelse til at lade svinene gå i skovene - denne afgift kunne være variabel alt efter mængden af bog og agern fra år til år. Skovene takseredes hvert år af en synsmand.

Desuden var der forpligtelsen til at deltage i de kongelige jagter, hvad der skal forstås på den måde, at jagten tilhørte ene og alene kongen; det var forbudt uadelige personer at give sig af med jagt på firfodet vildt.¹⁰ Bønderne viste ofte stor uvilje til at deltage i disse jagter, de blev tilsagt til at være klappere og til at slæbe det nedlagte vildt væk - selv fik de ikke noget. Tingbøgerne beretter for øvrigt adskillige gange om de skader, som vildtet gjorde på markerne - ofte er det vildsvin, som roder markerne op, men også dyrene, dvs hjorte forårsagede store ødelæggelser.¹¹ Hertil kom de mindre "fine" ulvejagter. Ulvene var i midten af 1600 tallet og langt op i det næste århundrede en stor plage.¹² Ud over deres angreb på vildtet, hvad der generede kongen, så forgreb de sig også på bøndernes husdyr, således på de løsgående får. Det var derfor som en undtagelse tilladt bonden at skyde ulvene; der udsattes præmier for hver dræbt ulv - bælgene skulle forevises og ophænges ved Tinghuset. Jagt på ræve kunne af og til tillades.

Ferskvandsfiskeriet havde ingen betydning for befolkningen, da det var forbudt at fiske i søer, åer og bække inden for krongodsområdet. Men der var andre påbud, der skulle respekteres: holdt bonden hund, skulle den være lemmet, dvs. et halvt forben blev afhugget, så den ikke kunne jage vildtet. Senere kom der påbud, om kun en hund i hver gård.

Med de åbne ildsteder gik der let ild i gårdene, og flere af beboerne har været hjemsogt af ildebrand og må derfor anmode om hjælp eller fritagelse for landgilde: "Miss. til V. Parsberg om at forskåne en bonde, ved navn Marqvort Christensen i Yding i Vor Herred for 3 års landgilde, da han er bleven ødelagt ved ildebrand."¹³ Og ligeledes: "Miss. til V. Parsberg om at lade Marcus Christensen i Yding, hvis gård med bo og boskab for kort tid siden er brændt, være fri for dette års landgilde."¹⁴ Også Peder Frandtzen i Yding, hvis gård med bo og boskab og alt, hvad han ejede, er brændt, får eftergivet et års landgilde.¹⁵ I den samme skrivelse ses for øvrigt, at mølledæmningen ved Vor Kloster på grund af den strenge vinter har været ødelagt, og halvdelen af årets mølleskyld eftergives derfor. Disse brande var ret hyppige. Adser Nielsen i Yding, "hvis gård for kort tid siden er afbrændt ved en hastig ildebrand," får noget bygningstømmer til gårdens genopbyggelse og bliver fritaget "for

dette års landgilde og for at betale det pd. korn, som han skulle lade gøre i malt." ¹⁶ Jens Sørensen i Yding har beklaget sig over, at alt hvad han ejede er brændt ved en ildebrand," der opstod uforvarende ved nat-tetid". Han bliver fritaget for landgilde, ægt og arbejde i et år.¹⁷

En anden af de ydelser, som Kronen pålagde, var forlov, dvs. den afgift, der skulle betales, i forbindelse med arv tværs over herredsgrensene. "Forlov efter Jens Jørgensen i Yding. 2 mark 2 sk." ¹⁸ "Forlov efter Morten Esbensen i Yding. 3 mark." ¹⁹

Endvidere er der 'Sagefald', som Kronen også oppebar.²⁰ Det er bøder for lovovertredelser, f.eks. for slagsmål eller bordag, opfordring til slagsmål eller for at have "gjort ufred i anden mands gård".

"Bertel Ibsen i Yding skal betale 2 rdl for skælden og banden han var i med Jens Sørensen i Hem (1594/95). Jens Jensen i Træden 3 rdlr for bordag han var i med Søren Jensen i Yding (1594/95). Niels Træden i Yding aftinget for bordag 5 rdlr han i var med Niels Smed ibid. i hans gård. (1616/17). Oluf Jørgensen i Yding 6 rdlr. for han var i Niels Smeds gård og gjorde gårdfred og slog Laurids Jensen og hans søn der samstedes (1616/17). Søren Pedersen i Yding 2 dlr for slagsmål med Peder Keldsen ibid." (1659/60).

I lensregnskaberne ses desuden almindeligt bøder for lejermål, dvs bøde for overtrædelse af det 6te bud. Taksten var op til 12 dlr for manden og 6 dlr for kvinden; oftest er det kun den ene af de pågældende, der bliver idømt bøden, uden at grunden angives. Således finder vi for sommeren 1627 Niels Ibsen i Yding, der skal betale "12 rdlr af hans yderste formue for lejermål med Kirsten Jensdatter ibid. og havde hans ægte hustru, en gammel kvinde."

Ligeledes finder vi: Rasmus Jensen i Yding "10 rdlr af yderste formue for lejermål han i sit ægteskab beganget har med Karen Lauridsdatter ibid., som var en enke." (1635/36).

"Knud Christensen i Yding 6 dlr af yderste formue for lejermål med Margrethe Simonsdatter ganske forarmet efter tingsvidners formel-ding." (1663/64)

"Søren Jensen i Yding 4 rdlr af hans yderste formue for lejermål med Maren Andersdatter ibid." (1633/34).

"Peder Sørensen i Tåning 6 rdlr af yderste formue for lejermål med Birgitte Nielsdatter i Yding." (1635/1636). - Det ser ud til at være en almindelig foreteelse.

Om gårdenes udseende kan vi kun gætte på små og lave bygninger; egentlige haver fandtes ikke, kun indhegninger, hvor der især dyrkedes kål; dog blev det 1558 pålagt hver bonde årligt at anlægge mindst 5

humlekuler og plante 3 stiklinger af æble-, pære- eller andre gode træer, og 10 pile.

Landbruget var trevangsbrug:²¹ markerne deltes i 3 vange, der atter var delt i agerskifter, der ofte kaldtes for "fald"; disse var atter delt op i agre, der var lange og smalle, eller i blokker, der var korte og brede. Den ene vang anvendtes til vintersæd, især rug, den anden til vårsæd, især byg; den tredje, fælleden, til græsning. Der dyrkedes dog også havre og sjældnere hvede eller boghvede samt lidt ærter og hør.²² Kartofler, roer og kløver var endnu ukendte afgrøder. Vangene begrænsedes af hegn, når de var dyrkede - normalt ikke af levende hegn, men af jordvolde eller stengærder. Indhegningen fjernedes efter høsten, da kvæget skulle have lov til at gå frit omkring på stubmarkerne.²³ Høstarbejdet foregik med segl, da man mente, at strået blev dårligere, hvis man brugte le.

Der var forholdsvis mange heste - den svære hjulplov var tung at trække; af køer holdtes der kun et par stykker, desuden havde man får og gæs samt mange svin. Det blev på et tidspunkt ved lov forbudt at holde geder, der ødelagde al vegetation.

Pløjning, såning, høst og overhovedet alle markarbejder kunne ikke foretages af den enkelte, når det passede ham, men først når man i bylavet var nået til enighed om tidspunktet. Alt, hvad der angik markarbejde, var bestemt af vedtægter.²⁴

Vedtægternes eller, som man kaldte dem, vidernes overholdelse skulle påses af oldermænden, der blev valgt for 1 år ad gangen. Han støttedes i sit arbejde af markmanden, der især skulle påse alt, hvad der angik kvæget; det nærmere daglige tilsyn med kvæget varetoges dog af den fælles hyrde.

Sådanne vider er bevaret fra forskellige egne af landet - desværre ikke fra Yding - men fra det nærtliggende Vestbirk; viderne herfra er dog fra et noget senere tidspunkt, ca 1750, men sammenholdt med ældre vider fra andre sogne, synes det væsentlige ikke at være ændret, derfor skønnes det forsvarligt at omtale Vestbirk-udgaven her og give et skønsomt udpluk.²⁵

Viderne indeholder 58 afsnit, der nøje fastlægger arbejdet og bødetaksterne for overtrædelse af viderne. Som eks. kan der nævnes en bødetakst på 1 fjd. byg til den, der ikke senest 8 dage efter Valborgdag har færdiggjort sine gærder og leder.

Der måtte ikke udsættes flere stykker kvæg på marken end aftalt. Bødetakst 4 skp. byg for hvert dyr.

Kører, rider eller går man ulovligt over anden mands korn / eng, da bøder man 1 fjd. byg pr. gang.

Betaler man ikke byhyrden til tiden, dvs. til Påske og Mikkelsdag, da koster det 1 skp. byg for hver uge.

Hvis man slår, høster eller pløjer mere end vedtaget, bødes der 1 skp. byg pr. stykke.

Hvis nogen dør, skal både mand og kone følge dem til graven. Bødetakst 1 skp. byg.

Møder man ikke op, når der indkaldes til møde: 1 skp. byg.

Hvis man ikke lader sine svin følge svinehjorden, men lader dem gå hyrdeløse: 1 skp. byg.

Hvis føl løber ind i kornet: 1 skp. byg.

Man skal lade sine ildsteder besigtige 3 gange om året, og de må kun findes i ovn og i skorsten. For overtrædelse betales der 1 rdl.

Banden, sværgen og udskældning på bystævnerne bødes der ligeledes for med 4 sk. første gang og anden gang dobbelt.

Man måtte ikke tage byhyrden eller markmanden i tjeneste fra Valborgdag til Mikkelsdag.²⁶ Bødetaksten er 1 skp. byg for hver dag.

Ufredstider

Når de fremmede tropper rykkede op gennem Jylland, gik Yding heller ikke fri, især da en af de større færdselsårer jo førte lige igennem landsbyen. Fjenden forhindrede bønderne i at så og pålagde dem ekstraskatter; de indkvarterede tropper plyndrede dem for korn, dyr, vogne og redskaber.

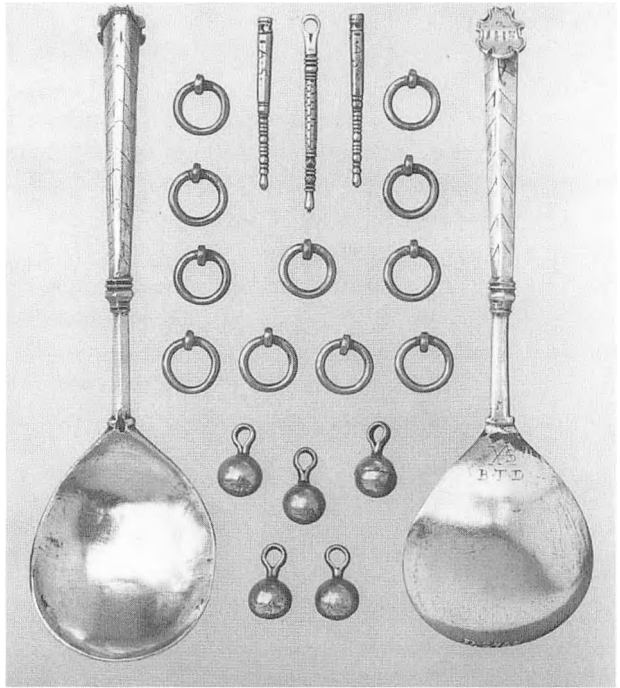
1600-tallet²⁷ var en af de værste perioder i Jyllands historie. I 1627-29 trængte de kejserlige tropper ind over landets grænser; både Horsens og Skanderborg blev plyndret.²⁸ Skanderborg lens jordebog oplyser om Yding: "Denne by er næsten øde og forarmet kan intet give." Den samme bemærkning får Såby. I årene 1643-45²⁹ var det de svenske tropper under Torstensson,³⁰ og atter i 1657-60 invaderede svenskerne landet. Ganske vist fik landet under den sidste krigsperiode hjælp af allierede, dvs. tropper fra Polen,³¹ Brandenburg og Østrig, men de hærgede, ødelagde og plyndrede faktisk mere end fjenden, da de især var vant til at leve på landets bekostning; en pestepidemi, muligvis plettyfus, kom med polakkerne og bredte sig hastigt i Jylland helt op til Århus; værst ramt af sygdommen var Sønderjylland, men i et sogn som det nærliggende Nim-Underup nåede dødelighedsprocenten blandt befolkningen dog helt op på 28%. Kirken plyndredes; i 1661 oplyser Vor herredsbog, at "messeklæder, alterklæder, bøger, kalk og disk og alt andet er af begge kirker (Yding og Østbirk) i den onde tid ynkeligt henrøvet og plyndret." Det nævnes dog, at der stadig findes en klokke i tårnet.³²

Svenskesølvet

Når der var ufred, og fjenden nærmede sig gemte man klogeligt sølv og andre værdigenstande, som oftest gravede man dem ned ved et træ, en

*Sølvskatten, der
atter kom for
dagens lys i Yding.
Foto fra Fritze Lin-
dahl: Skattefund.
Sølv fra Chr. IVs
tid. Kbh. 1988.
(Med forf.
tilladelse).*

busk, et markskel eller en sten. Også i Yding tog man disse forholdsregler; men enten man nu ikke kunne huske gemmestedet, eller personen, der skjulte genstandene omkom, ja så er resultatet, at fra tid til anden dukker det såkaldte svenskesølv op.

I 1889 var den senere direktør for Nationalmuseet, Henry Petersen, på rejse i området, og rent tilfældigt hørte han om et sådant sølvfund i Yding. Og ganske rigtigt, i 1865 havde den daværende ejer af Langballegård gjort et fund ved opbrydning af en sten i skellet mellem mark og mose ved Risbækkær. Skatten lå gemt i en jydepotte, og fundet bestod oprindeligt af 5 sølvskeer, hvoraf de 2 solgtes, og en tredje blev smeltet om. Endvidere var der 5 små sølvknapper og tolv sølvørenringe, en snørenål af sølv og to hule endedupper af sølv til snørebånd. På de to bevarede skeer med sekskantet skaft er der på skaftets skrå endeflade anbragt et skjold, hvorpå IHS, dvs. Jesu monogram, er graveret. Bag på bladet er der graveret IAS og BTD.

Ejeren af gården havde over for herredsfogeden godtgjort at IHS måtte betyde Jens Hansen, der i 1769 købte gården som den første selvejer, og hvis retmæssige arving ejeren mente at være.

Fundet blev derefter afleveret til Nationalmuseet, hvor det nu kan ses. Ud fra afsnittet om gårdens historie kan man konkludere, at sølvet

formodentlig er nedgravet under den anden eller tredje krig af Jens Andersen, der boede i nabogården.³³

Noter:

- 1) Emil Madsen: Bidrag til Oplysning om jydsk Kronbønders Levesæt og Forhold i Frederik II's og Christian IV's Tid; Jydsk Historie og Topografi, 3 række IV bd, p. 175-221, 1904-05. Forfatteren har til sin undersøgelse valgt Skanderborg Len og tager sit udgangspunkt i lensregnskaberne.
- 2) Åbent brev af 23 maj 1569, RA. Her citeret i lidt forkortet form efter Kancelliets Brevbøger.
- 3) Kancelliets Brevbøger, 9 december, 1580.
- 4) Kancelliets Brevbøger, 7 marts, 1581.
- 5) Kancelliets Brevbøger, 29 januar, 1604. Til Valdemar Parsberg.
- 6) Kancelliets Brevbøger, 22 marts 1573.
- 7) Kancelliets Brevbøger, 14 november 1579. Hvad angår bemærkningen om Bygholm len, så var Voer Herred underlagt Bygholm len før 1580, hvorefter det lægges til Skanderborg len, men åbenbart administreres det allerede på indeværende tidspunkt fra Skanderborg. Fra 1660 ændres lenene til amter.
- 8) Henholdsvis Kancelliets Brevbøger 23/1/1617 og Skanderborg lens regnskaber 1641/42.
- 9) Olden er et fællesudtryk for bøgens og egetræets frugter, dvs. bog og agern.
- 10) Jævnfør forordning af 1558.
- 11) Frederik II indførte vildsvin fra udlandet for at øge bestanden, og således lod han i 1581 vildsvin udsætte i kronens skove i jagtdistrikterne rundt om Skanderborg.
- 12) I 1677 ansættes en overulvedræber, som skulle lede ulvejagten i Jylland og Slesvig. Ved en stor ulvejagt i Ry Skov d. 6. december 1727 var der tilsagt folk som klappe helt fra Træden og Yding; specielt Himmelbjerget og de omliggende bakker var berygtede som tilholdssteder for ulvene.
- 13) Kancelliets Brevbøger, 25 februar, 1598. Miss. er forkortelsen for missive, dvs. et sendebrev; denne betegnelse, anvendt på kongebrevene, betegnede den kategori, som var rettet til en enkelt eller flere bestemte personer, og som kaldtes for lukkede breve; de begyndte med ordene: "Vor gunst tilforn". De åbne breve derimod indledtes med sætningen: "Gøre alle vitterligt", og var rettet til alle undersåtter.
- 14) Kancelliets Brevbøger, 19 marts, 1599.
- 15) Kancelliets Brevbøger, 8 marts 1608.
- 16) Kancelliets Brevbøger, 18 juni, 1618.
- 17) Kancelliets Brevbøger, 2 november, 1619.
- 18) Skanderborg lens regnskaber 1609/10.
- 19) Skanderborg lens regnskaber 1634/35.
- 20) De følgende årstal henviser til lensregnskaberne.
- 21) Der dog for Ydings vedkommende sikkert ret tidligt ændredes til et mere avanceret brug; se afsnittet Fra Ryttergods til selveje; udskiftningen; jorden og dens drift.
- 22) Man må ikke tro, at f.eks. rugvangen udelukkende anvendtes til rug. Ind imellem var der strimler og småpletter med andre afgrøder.
- 23) Allerede meget tidligt var der fastlagt markskel og rebning, bemærk således følgende:
Sandemænds brev om markskel mellem Yding mark og Ejer mark, 1437;
Sandemænds brev om markskel mellem Yding mark og Purup mark, Yding mark og Gantrup mark, 1469;
Lovhævd på markskel mellem Yding mark og Såby mark, 1483;
Sandemænds brev om markskel mellem Yding og Hem mark, mellem Yding og Dørup mark, mellem Yding og Purup mark, mellem Yding og Gantrup skov og mark, 1503;
Tingsvidne (=vidnesbyrd på tinge) angående markskel mellem Yding mark og Såby mark, 1527;

12 ejeres brev, hvorledes de har rebet Yding skov og mark 1542.

Cit. efter De ældste danske Archivregistraturer I. 1854, Kbh.

- 24) Sådanne vedtægter kendes først fra det 16de århundrede, men de har sikkert været omformninger af langt ældre.
- 25) Vider og Vedtægter III, Kbh. 1913-20; udg. af P. Bjerger/T. J. Søgaard.
- 26) Valborgdag og Mikkelsdag er henholdsvis d. 1ste maj og d. 29 september.
- 27) Jan Vindberg-Larsen: Karl Gustav-krigenes følger for befolkningen i Århus stift, in Østjysk Hjemstavn, 1997. I artiklen forsøges der ud fra samtlige bevarede kirkebøger i stiftet at danne et billede af omfanget af de ulykker, der fulgte i og efter krigsårene. Da kildematerialet er yderst sparsomt, er konklusionerne meget vage og kun formodninger om, at krigssituationen førte til en opsigtsvækkende stigning i dødeligheden:
"Værst hærgede de epidemiske sygdomme i stiftets sydlige dele ... Tilsvarende undersøgelser fra andre landsdele peger imidlertid i retning af, at krigsårenes menneskelige omkostninger i Århus stift var mildere end i Syd- og Sønderjylland og på Fyn." p. 85.
Hverken fra Yding eller de omkringliggende sogne foreligger der imidlertid noget konkret materiale.
- 28) Skanderborgområdet blev besat af Wallensteins tropper fra oktober 1627-1629.
- 29) De svenske tropper under oberst Wrangel holdt Skanderborg besat 1644-1645.
- 30) Under Torstensson-krigen havde svenskerne oprettet en befæstet lejr ved Sønder Vissing, og man kan let forestille sig rytterne strejfende rundt på plyndringstogter gennem egnen og de omliggende landsbyer.
- 31) Karl Gustavs hærenheder besatte Skanderborg 1657, og i 1658 kom polske tropper til Skanderborgområdet.
- 32) Åbenbart gik det stærkt ud over alle kirkerne; således kan f.eks. også Voerladelsgård, Tåning og Ovsted berette om plyndringer og ødelæggelser i deres kirkeregnskaber.
- 33) Initialerne IAS kan stå for Iens AnderSen, der i tidsrummet 1643 til 1661/62 beboede nabogården Pedersminde og overtog den efter Terkel Jensen. BTD kunne læses som en Bodil/Birgitte TerkelsDatter, altså en datter af forgængeren Terkel Jensen. Andre beboeres navne svarer ikke til initialerne.

Den ældre tid

Rytterdistriktet¹

Efter svenskekrigenes ophør i 1660 var der brug for at reorganisere den danske hær, og det gjorde man efter en model fra arvefjenden. De svenske soldater blev nemlig aflønnet med jord og hus, og dette system indførte Frederik IV nu også her i landet. Landet over blev der således af krongodset - kongens jord - oprettet 12 rytterdistrikter fordelt på 3500 gårde.

I Jylland var det Dronningborg ved Randers og Koldinghus mod syd; midt imellem lå Skanderborg rytterdistrikt, der dækkede et stort område og bredte sig ud over 5 amter og 15 herreder. Her oprettedes og indkvarteredes det fjerde jydsk rytterregiment. Distriktet blev atter inddelt i lægder, der for hver 8 tdr hartkorn skulle stille med en fuldt udrustet rytter og hest. Var gårdene mindre, hvad der ofte var tilfældet i Skanderborg rytterdistrikt, kunne f.eks. 2 gårde i fællesskab udgøre et lægd. Under krigen 1709-20 blev 8 portioner (= 8 tdr hartkorn) sat til 2 ryttere.²

Rytterbondens mundering og udstyr bestod af gule skindbukser, rød kappe, gul læderkøllert, filthat med jernpote indvendig, store støvler og jernkyrads; som våben havde han pistoler og en pallask.³ Flot må det have set ud, når de red af gårde for at samles til manøvrer.

Man foretrak, at bonden selv eller hans søn "red for gården", de såkaldte gårdryttere; dertil kom et mindre antal hvervede sogneryttere (to sogne underholdt en rytter); senere kunne der holdes en hvervet rytter, altså en professionel lejesoldat, hvad de fleste nok valgte, da man så slap for eventuel krigstjeneste. Til gengæld måtte man stille både en stue og en stald til rådighed for ryttersoldaten; hertil kom også forplejning, brændsel, lys, hestefoder og penge. Dette medførte selvfølgelig en del gnidninger og uoverensstemmelser mellem den fremmede soldat og landbyboerne, og især i de gårde, hvor man havde fælles køkken, bryggers osv.; de fremmede lejesoldater var nok heller ikke altid Vorherres bedste børn, desuden medbragte de undertiden både kone og børn.

I 1680 kom der en forordning, der gjorde det muligt for den bonde, der ikke kunne enes med rytteren om kosten, at give ham en vis mængde kornvarer samt årligt i alt 8 rdl "til sul og anden fornødenhed". Hvis rytteren ikke var tilfreds med værtens ild og lys, en seng og staldrum til en hest, måtte bonden skaffe ham 6 fags hus med skorsten, senge-

Yding Togen
och Bye.

Udlagt her Rytter

Niels Adersens * vint: jk: 7 alb.
 Rasmus Nielsens * vint: jk: 7 alb.
 Christen Jensens * vint: jk: 7 alb.
 Frans Andersens * vint: jk: 7 alb.
 Jens Christophers Niels
 Christophers * vint: jk: 7 alb.
 Niels Rasmussen Annex ^{til Præsten} ~~7 alb.~~ 9 1/2 t 2 ff.
 Ole Nielsens * vint: jk: 7 alb.

Udlagt her Rytter

Olluf Nielsens * vint: jk: 7 alb.
 Niels Jensens * vint: jk: 7 alb.
 Knud Christophers * vint: jk: 7 alb.
 Jens Andersens * vint: jk: 7 alb.
 Jens Terkelsens giffte
 hies hved ~~7 alb.~~

Udlagt her Rytter

Mads Christophers * vint: jk: 7 alb.
 Jens Nielsens * vint: jk: 7 alb.
 Hans Sørensen * vint: jk: 7 alb.
 Niels Christensen * vint: jk: 7 alb.
 Jens Niels Winther Ladgaard * vint: jk: 7 alb.

Matriklen 1664. Her ses vanskeligheden ved at læse ældre dokumenter. Navne er: Niels Adersens, Rasmus Nielsen, Christen Jensen, Frans Andersen, Jens Christophersen (og) Niels Christensen (dvs. de to ejere havde hver en halv gård), Niels Rasmussen Annex til Præsten. (Derefter er gårdens hartkorn anført, der for de første fem er) 7 tønder, 4 skæpper, 1 fjerdingkar, 1 album. (Til højre bemærkningen): Udlagt til Rytter. (De næste fire får den samme bemærkning, det er): Olluf Nielsen, Niels Jensen, Knud Christensen, Jens Andersen. (Den næste i rækken er): Jens Terkelsen giver til sin husbond 8 tønder; Kgl. Majestæts Anpart 3 skæpper. (Hans husbond er nævnt til venstre, det er Christen Skeel, dvs. vi har her at gøre med den eneste gård, der var adelsgård og ikke var underlagt kronen, nemlig Enggård. De følgende navne er): Mads Christensen, Jens Nielsen, Hans Sørensen, Peder Andersen, Niels Christensen, Jens Niels Winther Ladgaard (eller Lodgaard). (På næste side er anført) Kgl. Majestæts anpart i Yding skove: 12 svins olden. (udspecificeret således) Yding Hvonum: 6 svins olden. Yding Østerskov 6 svins olden. Dernæst opremses beboerne i 8 gadehuse, hvoraf de 4 ejes af Christen Skeel. RA.

sted lys og ildebrændsel. Rytterhesten skulle forsynes med græsning og foder, bl.a. 4 strøgne tønder havre.⁴

Der var dog fordele ved at være underlagt rytterdistriktet; bønderne slap for landgilde og hoveri og for en del af skatterne, men som kongens kronbønder skulle de dog stadigvæk udføre pligtkørsel for kongen, den såkaldte ægt.

I tiden fra 1717-20 blev rytterne flyttet fra landsbyerne og ind til garnisonsbyen, i dette tilfælde Skanderborg. De indkvarteredes i særlige huse eller baracker; det var dog stadigvæk rytterbønderne, der betalte for deres underhold; for 8 tdr hartkorn betaltes der 32 rdl. årligt samt 3 læs halm. Fra 1730 måtte rytterbønderne dog atter betale skat, og de kom også ind under stavnsbåndordningen i 1733.

Der er dog ingen tvivl om, at rytterbønderne følte sig på et socialt højere niveau, de var mere frie og også ofte mere velhavende end de almindelige fæstebønder uden for distriktet. De Ydinger så ned på bønderne i Østbirk, der jo lå uden for rytterdistriktets grænser, og som derfor hørte ind under herregårdene, især under Urup. Her i landsbyen var man fri for en ridefoged og i stedet underlagt militær jurisdiktion; havde bønderne problemer af nogen art, så henvendte de sig til regimentsskriveren, der var administrator for området, og som også havde at gøre med fæsteforhold og skifteforretninger.

I forbindelse med rytterordningen blev der også udlagt særlige arealer til græsning og høavl, de såkaldte rytterkobler; i Yding fik området navn derefter og har siden heddet Rytterhaven.

Rytterdistriktets opløsning

Ved en kongelig resolution i 1763 bestemtes det, at krongodset skulle sælges ved offentlige auktioner. For Skanderborg rytterdistrikts vedkommende fandt denne auktion sted i løbet af 1767. Medens f.eks. hele Koldinghus rytterdistrikt blev solgt som selveje til bønderne, så opløstes det Skanderborgske rytterdistrikt imod den oprindelige bestemmelse i tolv hovedgårdsparter, hvoraf en del dog var gamle herregårde, mens andre aldrig blev oprettet efter planen.

Der søges også oprettet en ny hovedgård bestående af Krog, Møldrup, Såby, Yding, Hem, Dørup, Gantrup samt 12 tdr hartkorn af Voerladedgård, der udbydes samlet; auktionsnumrene er 216-17. Det sammenlagte område købes af kancelliråd de Lichtenhielm til Merringgård ved Hatting. Denne kancelliråd havde ikke noget godt ry, han beskrives som en bondeplager, og bønderne ønskede for enhver pris at købe sig fri af ham. I 1769 sælger han videre til magister Peder Borch, sognepræst i Grejs, der fungerede som mellemmand, og som allerede samme år

videresælger gårdene enkeltvis til selvejere. Det øvrige gods sælger han få år efter til grev Trampe til Urup; 1777 sælges Urup med Møldrups/Krog til landsdommer Caspar Rothe, og umiddelbart derefter overtages det af en af datidens mest berygtede jordspekulanter og "godsslagtere" nemlig Ulrich Christian von Schmidten, der nu frasælger størsteparten af herregårdens jorder.

Noter:

- 1) Der henvises til K. C. Rockstroh: Ryttere og Rytterbønder i Skanderborgegnen i det 17. og 18. århundrede. Aarbøger for Aarhus Stift, 1927; se også S. Nygård: Det Skanderborgske rytterdistrikt. Aarbøger for Aarhus Stift, 1919. Generelt om landbosamfundet henvises til F. Skrubbeltrang: Det danske landbosamfund 1500 - 1800, 1978.
- 2) Idet man lagde hartkornet sammen, fik hver af de følgende gårde tildelt 8 portioner: jfr. Krigs og portions jordegods over det Skanderborgske Rytterdistrikt 1718: Møllergård, Pedersminde, Enggård, nedlagt gård nr. 6; Damgård, Lerskovgård, Hovgård, Winthersminde, nedlagt gård nr. 14, Rishøjgård, hvad der tidligere modsvarede 10 dragoner men nu i krigstid er 20 blevet til dragoner.
- 3) Et rytterblankvåben med en lang, lige og bred klinge, og som er lige velegnet til både hug og stød.
- 4) Cit. efter F. Skrubbeltrang: det danske Landbosamfund 1500 - 1800, 1978.
- 5) Han var sønnesøn af apoteker Schmidt i Horsens, blev udnævnt til krigsgeneralkommissær (svarende til udskrivningschef) og blev adlet, hvorfra navneændringen til von Schmidten stammer. Omkring år 1800 havde en halv snes personer i Jylland specialiseret sig i jordopkøb og hårdhændet udstykning af herregårde. Von Schmidten var kendt som en af de mest berygtede af disse "herregårdsslagtere".

Den nærmere fortid

Fra Ryttergods til selveje; udskiftningen; jorden og dens drift

Det nedlagte Skanderborg rytterdistrikt blev ved auktionen i 1767 udbudt i større arealer, der egentlig var bestemt til oprettelse af nye hovedgårde. Som omtalt i forrige afsnit, søges der oprettet en ny hovedgård. Det hele ender dog ret hurtigt hos mellemanden, den jordopkøbende præst i Grejs, magister Peder Borch, der nu begynder at bortsælge gårdene i Yding til selvejere.

En af de allerførste selvejergårde i Yding er Langballegård, hvor den tidligere fæstebonde Jens Hansen nu bliver den nye og sikkert stolte selvejer; skødet underskrives d. 30 september 1769. Den første af de tre sider lyder:

*Underskrevene Magr Peder
Borch i Greis Præstegaard gjør vitter=
ligt, at ieg haver solgt, skiødet og afhæn=
det til Velagte Jens Hansen i Yding
hans paa Boende gaard i for Bemeldte Yding Bye
og Sogn, som forhen haver Lagt under Møldrups Kroghgaard
i Woerladegaard Sogn, Samme gaard som er anslagen
i Landmaalingen for Hartkorn Agger og Eng 4 tønder
3 Skp 1 fr 2 7/17 alb og Skovskylld 9/17 alb., Jeg herhos fra Mig og
Mine arvinger sælger skiøder og afhænder til Velagte
Jens Hansen og arfvinger, som herhos overdrages
fuld Eyendoms Rett paa Gaardens Huuse og Bygninger,
agger og Eng, Skov og Kratt, græsning og Fæedrift,
Lyngslett og Tørvegrøft vaadt og tørdt, inden og uden
Marckeskizæl, Fiskerie, samdt alle de Rettigheder og
Herligheder, som af Arrilds tiid til gaarden haver Lagt
og med Rett Bør at Ligge, alt Ligesom ieg samme
haver kjøbt af hr Cancellie Raad Lichtenhielm og
hand igien af Kongen eller Kongens Skiøde og auctions Con=
ditionerne paa Kongens gods, hvoraf indtet i nogen
maade undtages, uden alleene de Herligheder, som
hans Maytts i Forordningen af 13de May indeværende
aar Benaader enhver Proprietaire med, som her=
efter sælger Bønderne fra Hovedgaarden, og giver
Ejendoms Rett paa deres Egne gaarde, og som
Velagte Jens Hansen ærlig og Reedelig haver Be=
talt mig dend accorderede Kjøbe Summa for hans
gaard med penge = 161 Rdl 2 Mark 10 Sk skriver et hundrede (Etc.)*

Hertil kommer andre væsentlige forhold, der nævnes f.eks. en prioritet til kongen på 36 rigsdaler pr. td hartkorn, hvoraf der betales 4% i rente til kongens kasse den 11 december (det er et lån til betaling af købesummen), en anpart i byens smedje og hyrdehus samt i byens tre fæstehuse; ejeren skal desuden rette sig efter en rebning af byjorden og deltage i vedligeholdelsen af broen over Gudenåen ved Voervadsbro¹ samt deltage i betaling af skolelønnen. Der gøres endvidere opmærksom på, at gården er forsikret for 430 rigsdaler (d.v.s., der skal betales brandskat og assurance).

Den 30. november underskrives et lignende skøde, det er Anders Nielsen, der nu bliver ejer af Ydinggård. Derefter købes den ene gård efter den anden til selveje enten af den tidligere fæstebonde eller af nytilkomne, og i 1780 er omsider alle de tidligere fæstegårde under det tidligere Skanderborg rytterdistrikt blevet selvejergårde.

Før udskiftningen af landbrugsjorden var byens jorde delt op i 7 forskellige vange, som det fremgår af Markbogen, skrevet 1683 som forarbejde til matriklen i 1688:

1. Vestervang. Den er i brug i 3 år og hviler derefter i 3 år.
Her dyrkes byg, rug samt boghvede.
2. Mellemmarken er i brug i 3 år og hviler i 3 år.
3. Nørremarken er i brug i 3 år (mest med boghvede, rug og byg) og ligger i fælled til fædrift.
4. Østermark er i brug i 3 år og hviler i 3 år.
5. Mark kaldet Lykken er i brug i 3 år og hviler i 3 år.
6. Søndermarken er i brug i 3 år og hviler i 3 år.
7. Vang kaldet Heden, som er opbrudt af heden og ligger temmelig langt fra byen.

Det er egentlig det såkaldte trevangsbrug, som er udvidet med flere marker; dette var dog ikke det almindelige i herredet.² Det såkaldte trevangsbrug kan være indført af munkene, men er muligvis ældre, og det var det almindelige agerbrugssystem helt frem til udskiftningen. Grundlaget er fællesdrift; al jorden var fælleseje, og kun selve bostedet og de nærmeste omgivelser (toften) var særeje. Den ringeste og den fra byen fjernest liggende del henlå som overdrev til fælles græsning. Den øvrige del blev drevet i 3 vange som i rækkefølge dyrkedes med rug, byg og græs; sidstnævnte bestod dog kun af den naturlige græs- og ukrudtsbevoksning, idet der aldrig eller sjældent foretoges udsæd af græsfrø. Selve fællesskabet bestod deri, at den enkelte ikke ejede nogen bestemt del af marken, men kun en kvotapart af den. Marken blev regelmæssigt omrebet, dvs fordelt mellem gårdene, idet man ved lodtrækning fik sin lod af hver vang. Hver bonde havde ret til græsning

af et bestemt antal kreaturer, som vogtedes af den fælles byhyrde. Sådant har det oprindeligt også været i Yding, men engang i 1500 eller 1600-tallet har man udvidet systemet til 7 vange.

Selve udskiftningen fandt forholdsvis tidligt sted i Yding, nemlig i 1784. Den blev foretaget af landinspektør A. Haar, og normalt ses der mange udflytninger i hans udskiftninger - men ikke i Yding. Der vælges den såkaldte stjerneudskiftning³ (den samme form for udskiftning foretages i Såby 1793).

Ligesom husmændene, smeden og bytyren fik også skoleholderen jord: "til Skolen som stedse har havt sin Græsning herpaa Marken, og ingen andensteds i Districtet, udlægges i Følge Forordningen 5 Tdr Land"; men fremover skulle nu husmændene betale for græsningen, fra gammel tid havde de hidtil haft lov til at græsse en ko og 5 - 6 får i byens fællesdrift.⁴

Udskiftningen betegnes i en beskrivelse 60 år senere som middelmådig i Skanderborg amt;⁵ under denne gennemgang af landbruget i de enkelte sogne, nævnes det således, at "i Østbirk sogn har gårdene i almindelighed deres mark samlet, men i Yding sogn er dette ikke tilfældet."

I det hele taget står landbruget i følge denne beskrivelse lidt tilbage i Yding: "hele pastoratet Østbirk og Yding står temmelig langt tilbage i agerbruget, men allermest i Yding sogn. Her bruges nemlig brak meget sjældent, hvorimod den dog er nogenlunde almindelig i Østbirk sogn."⁶ Han mener åbenbart, at jorden pines for meget. Rækkefølgen blandt afgrøderne var i samme periode for Ydings vedkommende: 1ste år boghvede, 2. år rug, 3. byg, 4. og 5. havre.

Redskaberne er heller ikke blandt de nyeste: "der findes næppe en eneste svingplov hos bondestanden især i sognene Voerladegård, Yding, Østbirk, Gangsted og Søvind".⁷

Besætningernes størrelse nævnes også: "I Østbirk og Yding er den almindelige besætning på en gård på 4 - 5 tdr hartkorn 10 - 12 malkekøer, 12 - 16 får og 4 - 5 arbejdsheste; der tillægges oftest 2 - 3 kalve pr. gård om året og opdrættes årligt 1 føl". Det bemærkes endvidere, at der er dårlig markfred i Yding sogn (dvs., at kreaturerne løber løst overalt, efter at ævred er opgivet⁸). Det var dog ganske bevidst og burde vel egentlig ikke opfattes negativt.

Om skoven nævnes kun, at der findes meget kalk i Yding skov. Dette udnyttedes af ejeren af Møllergård, der senere oprettede et kalkværk. Om selve skoven er der en indberetning godt 100 år tidligere:⁹ "Yding Østerskovs største part består af middelmådige bøge, unge risbøge og en del underskov af bøgepurrer. I Sønderskov ... findes nogle få afstøvede, gamle bøgestumper; god underskov af bøgepurrer".

Man ser ofte landboernes forhold fremstillet som en endeløs række af elendigheder, lidelser, slid og slæb, men man må tænke på, at tempoet var et andet end i dag. Der var også dengang plads til at vise dygtighed og interesse inden for et landbrugsbetonet område, således som man i dag f.eks. gør det via dyrskuer.

For at fremme landbruget havde man 1769 stiftet Det kgl. danske Landhusholdningsselskab, der hvert år uddelte priser for flid og dygtighed, og her gjorde et par Ydingborgere sig gældende: 1782 modtog Niels Pedersen Nørgaard, Yding en anden præmie på 15 Rdlr. for sine 38 bistader, og 1785 var det skoleholder Jens Andersen Schandorphs søster, Yding, der for sin store flid modtog en sølvmedalje som anden præmie: hun har "i de sidste Aar selv forfærdiget 334 Alen Frakketøj, Lærred og Olmerdug".¹⁰

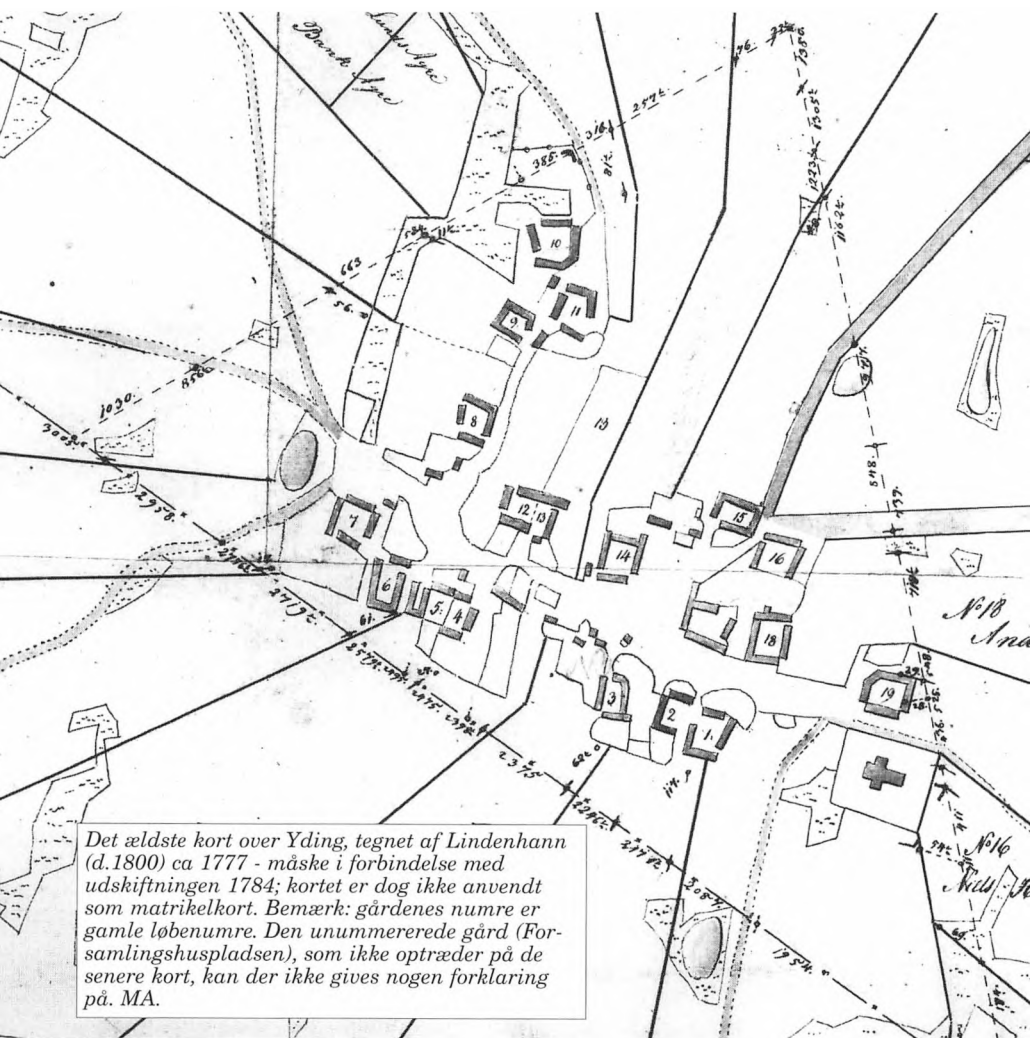
Noter:

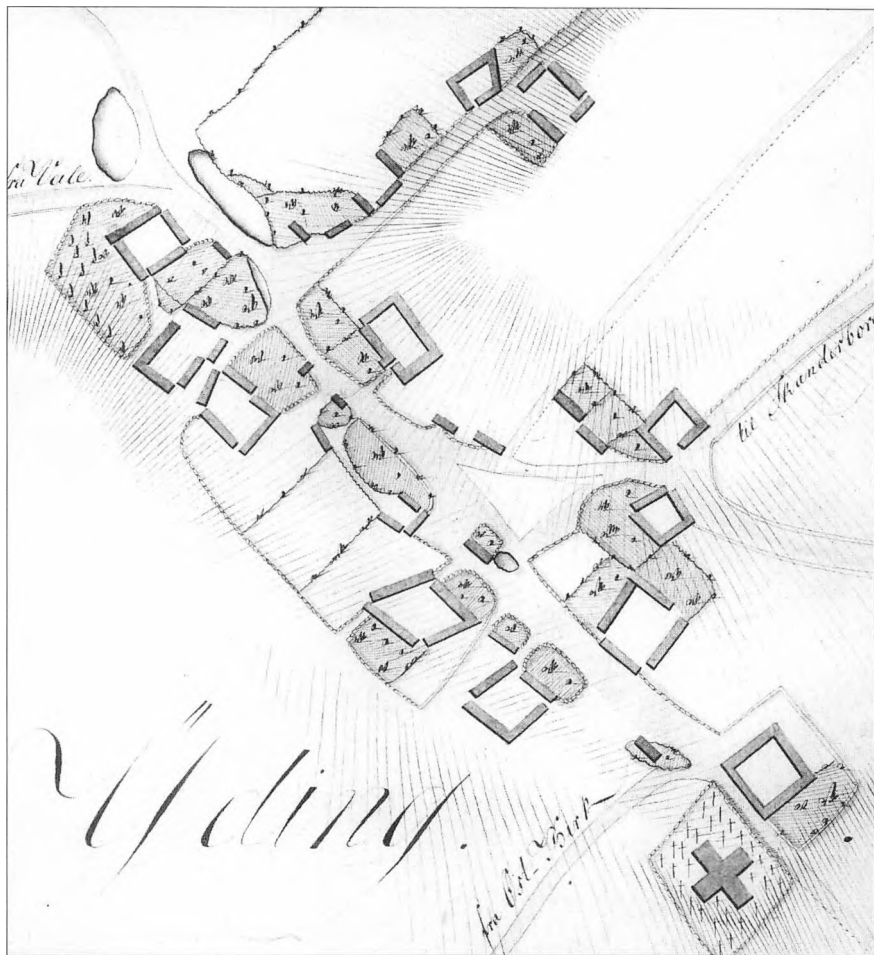
- 1) I skødet skrives "Voerwradbroe"; her går skillelinjen mellem Voer og Vrads herreder, og måske har skriveren haft det i tankerne; det er muligt, at broen også undertiden er blevet kaldt sådan.
- 2) H. Larsen: Trevangsbruget i Jylland, Jydske Samlinger, 5 række, 1 bd. 1932-34. Det bemærkes her p. 378: I den nordlige del af herredet havde man derimod flere end 3 marker, Elling og Taaning havde 4, Østbirk, Yding og Lundum hver 7. Efter modelbogen skulle både Østbirk og Yding have 6 vangeskifter, som blev tilsået i 3 år og hvile i 3 år.
- 3) Går markerne fra tofterne ved gårdene ud til byens skel - bredere og bredere udad - så skellene går som stråler i en stjerne, kaldte man denne form for stjerneudskiftning.
- 4) H. Nielsen: Oversigt over Udskiftningen i det forrige Skanderborgske Rytterdistrikt. Jyske Samlinger, Ny række bd. 3, 1954-56.
- 5) J. C. Schythe: Skanderborg Amt, 1843.
- 6) Ibid. p. 288.
- 7) Ibid. p. 219.
- 8) Hvorved forstås, fjernelsen af rishegnene efter høsten. Det drejer sig her om den gamle fællesgræsning, der fandt sted på stubmarkerne om efteråret. Bestemmelsen om, hvornår ævred skulle begynde blev taget på bystævnet, idet forpligtelsen til at holde kreaturerne inden for egne enemarkers opgaves ved ævreds begyndelse. Ævredgræsningen bestod til dels af ukrudtsplanter og medførte en stigning i mælkeudbyttet, ligesom mælken og dermed også osten fik en behagelig krydret smag, og ævredsmør og ævredost var netop søgte varer.
- 9) Indberetning givet 18. aug. 1731 af skovridder H. P. Zölner og delvis gengivet af P. B. Grandjean i artiklen: Skove, moser og vildtbaner i Skanderborg Amt 1731, in: Samlinger til Jydsk Topografi, 3 række, 6 bd 1908-10.
- 10) Prisbelønnede Landbrugere i Østjylland 1774-1799. Østjydsk Hjemstavnsforenings Skriftrække nr. 2.

Landsbyens gårde

Indledning til gårdenes historie og ejerforhold

Det synes at fremgå, at Vor Kloster oprindeligt ejede 17 gårde i Yding, og netop her i sognet var Klosters besiddelser mere koncentreret end i de øvrige sogne. De første navne, der optræder er Puth gård og Pydtz gård i Yding i henholdsvis 1351 og 1355. Anders Hem og Niels Pedersen nævnes i 1466 som fæstere på to gårde af Klosters ejendom, og Jens Brunck omtales 1501 som beboer af gården Nørgård i Yding og 1502 som Klosters foged i Yding.¹

Fra kortet over landevejen mellem Vejle og Skanderborg tegnet af P.T. Krebs, der som "lieutenant ved det lette infanterie" havde fået til opgave at kortlægge vejen. MA.

Ved Reformationen 1536 nævnes der 21 gårde, hvoraf de 16 tilhørte Klosteret, og 5 tilhørte adelen (i Såby lå der en gård til Klosteret og 5 til adelen).

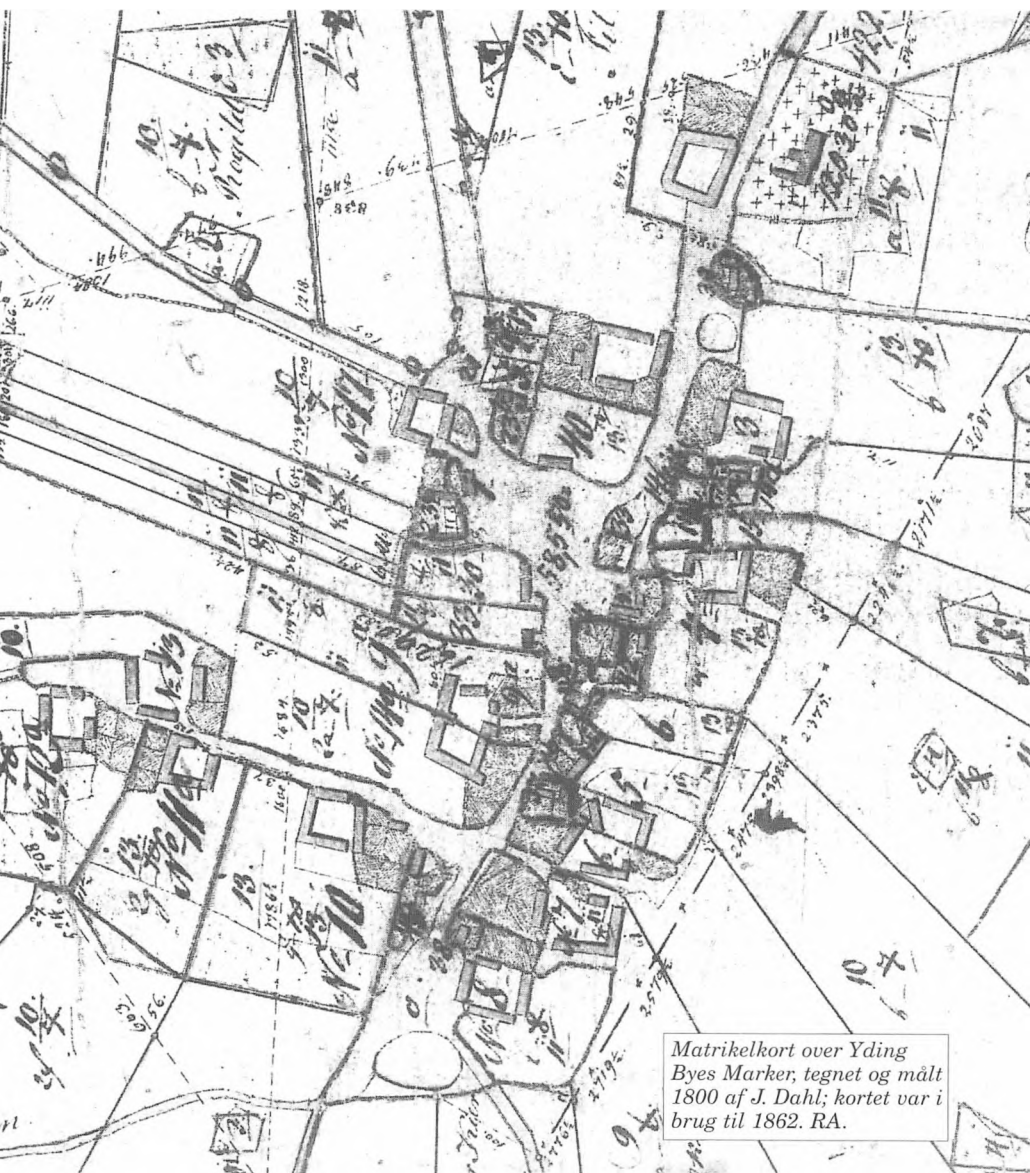
I Jordebogen 1581/82 fra Skanderborg len har dette ejerforhold ændret sig, for nu ejes alle 21 gårde af Kronen, der jo dels overtog al klostergodset og dels må have mageskiftet sig til adelsgårdene (i Såby 3 gårde til Kronen og 3 adelsgårde).²

I 1662-matriklen omtales der kun 17 gårde - i årenes løb og måske som følge af misvækst og krigshandlinger er der nedlagt 4 gårde - af disse

17 gårde tilhørte de 16 Kronen og 1 adelen (Enggård); (i Såby ligger nu 6 gårde under kronen).

Antallet af gårde synes nu at stabilisere sig; således omtales i 1682-matriklen ligeledes 17 gårde (i Såby nu kun 5).

Omkring 1780 var alle gårdene i selveje dog med undtagelse af de to gårde Enggård og Pedersminde. Fra gammel tid havde Enggård hørt til

herregården Frisenvold som strøgods. Gården Pedersminde blev tilkøbt senere, og først i 1795 blev de begge frasolgt til selveje af grev Hardenberg-Reventlow.

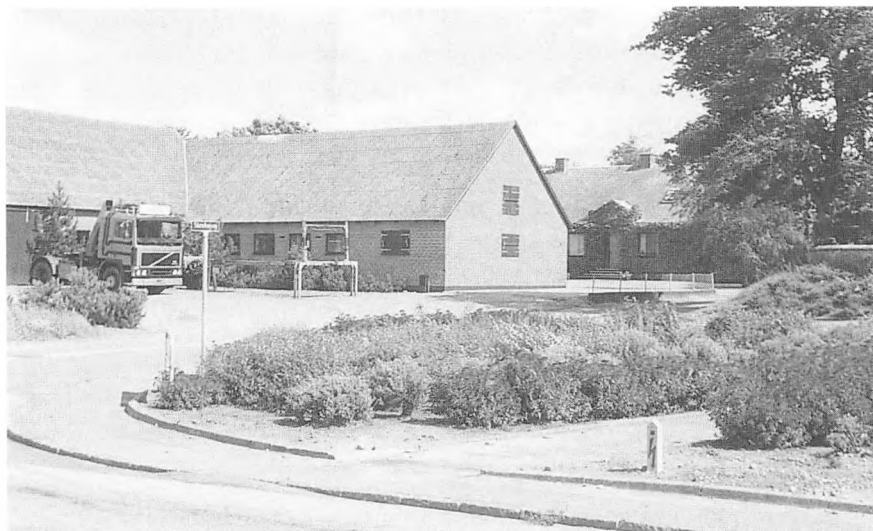
I den efterfølgende gennemgang af gårdene bør følgende bemærkes: de oprindelige bemærkninger i fæstebrevene gengives, desuden hvad indfæstningen kostede; gårdens størrelse i hartkornsansættelsen,³ bygningernes størrelse samt den krævede besætning. Fæstebreve og uddrag af tingbøger er for størsteparten gengivet med deres originale skrivemåde.

Når der angives børn, er det kun de børn, der optræder senere ved overtagelse af gården eller af en af de andre gårde. Der kan i ejerrækken være "huller", som det ikke er lykkedes at udfylde.

Årstallet ved gårdens overtagelse kan enten angive købsåret eller året for endeligt skøde, dvs., det kan evt variere adskillige år.

Der angives endvidere i nogle tilfælde gårdens størrelse ud fra oplysningerne i værket Danmarks gårde ca 1912-1915.

Nummeret på gården er det oprindelige løbenummer og henviser til kortet fra ca 1777; matrikelnummeret er det nuværende hovedmatrikelnummer. KP 1718 = Krigs og portions jordebog over det Skanderborgske Rytterdistrikt; 1767 = auktionsliste over ryttergodset; 1788 = Hartkornsspecifikationen; 1662, 1664, 1688 og 1844 henviser til matriklerne fra de pågældende år; 1683 henviser til markbogen fra dette år. Tb = tingbog; FT = folketælling.

Kirkegård ca 1984. Gården var før branden en firelænget gård (bindingsværk). Arkiv OSJ.

KIRKEGÅRD

gård nr. 19, nuv. matr, nr. 2

Søren Nielsen i Grumstrup 1 øde annekspræstegaard i Yding, Hr Jesper Poulsen⁴ i Birk en tid lang har brugt avlingen til og nu har afstaaet. 4 rdlr. Tb 1633/34.

Niels Rasmussen af Lund 1 annekspræstegaard, som Søren Nielsen afstod. 24 rdlr. 1 okse. Tb 1639/40.

Rasmus Nielsen af en halv anneksgaard i Yding, hans fader Niels Rasmussen oplod.⁵ 11 rdlr. Tb 1664/65.

Niels Rasmussen nævnes i markbogen 1683; præstens annexgård.

Lars Nielsen (Kirkegaard); nævnes 1688; d. april 1716.

Niels Jensen; nævnes KP 1718. (Bæster 5, køer, ungnød 5, får 10; bygn. 48 fag); sandsynligvis d. ca 1755 jfr. skifte og da gm. 2 Anne Sørensdatter.

Børn: Jens 20

Jens Nielsen, Yding, fæster 1762 faderen Niels Jensens fradøde annexgaard, som hans moder formedelst alderdom til ham har afstaaet. Hartkorn herlighed 1.6.0.2 alb. Annexskyld 2.6.2.0. (Indfæstning ikke angivet). Bygningen er 49 fag og 8 bæster 6 køer 8 ungnød og 16 faar.

Søren Sørensen køber 1770 af mag. Peder Borch, Grejs. (Skøde i følge kgl. bevilling 1795 af stiftamtmanden og bispen på anneksgårdens herlighed;⁶ man konstaterede bagefter, at man havde glemt, at præstens heste blev opstaldet her i anneksgården - "nu må de i stedet stå ude både 2 og 3 timer", bemærkedes det).

Jens Sørensen Kirkegaard overtager gården 1802. Hartkorn 4.3.1.2.7/17. Han var gift 3 gange; 1. Karen Christensdatter d. 1839, 72 år; 2. samme år giftede han sig i en alder af 64 år med Ane Katrine Mortensdatter, 31 år; hun dør dog allerede 1841; i 1842 giftede han sig med enken Karen Nielsdatter; han dør 1845, 70 år.

Jens Poulsen skøde 1845 fra Jens Sørensen Kirkegaard; han giftede sig med en plejedatter (vistnok Kirstine Nielsdatter) af enken Karen Nielsdatter, Såby, der fik aftægt.

Christian Leth Jørgensen (f. 1866 i Aalstrup, d. Yding 1924) overtager 1892; gm. datteren Tine Augusta Jensen, f. 1870, d. 1919.

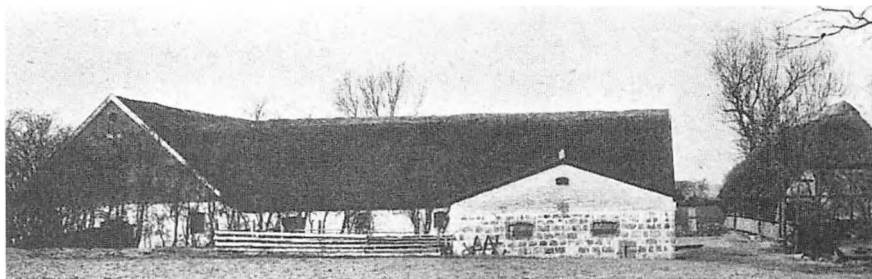
Børn: Martin 1899; (senere ejer af Skanderuplyst i Rytterhaven).

Jens Carl; gm. Dagny Andersen, Langballegård.
Caroline; gm. Jakob Laursen, Vestergård.
Ove 1905 (overtager gården).

Ove Leth Jørgensen overtager 1930; d. 1977; gm. Hertha (f. Gangsted 1904, d. 1967; søster til Hansine Winther, Winthersminde).

Karl Leth Jørgensen overtager efter faderen 1961; (f. 1939, d. 1996); gm. Gerda Therkildsen; jorden bortforpagtes senere, og K.L.J. driver vognmandsforretning.

Gårdens udbygninger nedbrændte ved en påsat brand 8/1/1957. Stuehuset fra 1903; 1912 udgjorde det samlede areal 81½ tdr land.

Møllergård. J. la Cour: Danske Gårde 1914. Man ser her det tidligere stuehus af bindingsværk.

Møllergård ca 1984. Arkiv OSJ.

MØLLERGARD
gård nr. 1, nuv. matr. nr. 3

Adser Nielsen til stedsmål af en gård i Yding som Anne Markvarsen oplod. 40 rdlr. 1 okse. Tb 1612/13. (Brændt 1618).

Niels Adersen i Yding af en gård ibid. som hans fader A. N. fradøde. 40 rdlr. Tb 1639/40.

Oluf Nielsen af en ringe og ond gård fornævnte Niels Adersen frastod. 6 rdlr. Tb 1643.

Olluf Nielsen (nævnes 1662, 1664 og 1688).

Niels Olufsen. Niels Olesen⁷ - født sst. - 1688 en heel gaard som Moderen har overladt ham, imod han giver hende nødtørftig ophold, klæder og føde. Indfæstning 10 Rdlr som på grund af brøstfældighed nedsættes til 2 Rdlr.

Niels Nielsen - født i Pinds Mølle - fæster 1689 en ryttergaard, som Niels Olufsen er fradød, og ægter hans søster Helle Olufsdatter. Nævnes KP 1718. (5. 4. 3. 0; bæster 4, stude 1, køer 3, ungnød 2, får 10).

Niels Nielsen (Møller). Fæster 1733 hans afgangne fader Niels Nielsens gaard, som enken hans moder har afstaaet til ham. Han overtager åbenbart kun halvparten, da "han skal samle stedet og søge fæste på den anden halvpart, når hun ved døden afgaaer eller samme ej længere kan forestaa. Denne halvparts Hartkorn 2. 6 .1 1½ alb samt Skov 1 alb. hvoraf han til Indf. betaler 5 Rdr. Bygningerne er 25 fag og den udf. besætning 3 bæster, 3 køer, 1 stud, 4 ungnød og 6 faar samt vogn."

Iver Nielsen (Møller). Fæster 1739 broderen "en gammel ugift karl, Niels Nielsens afstandne gaard." 52 fag og 6 bæster, 2 stude, 6 køer, ungnød, 6 faar.

Iver Nielsen d. 1765; gm. Karen Christensdatter.
Børn: Niels 23

Karen Christensdatter, hans enke, fører gården videre og køber gården til selveje af mag. Borch 1770.

Niels Iversen (ca. 1743 - 1820) overtager i 1783 efter sin moder. 1802 købes tienden af von Schmidten, Urup.

Gm. Ane Andersdatter, der som enke i 1827 overlader gården til sønnen.

Anders Nielsen Møller overtager 1827 efter sin moder. Gm. Ane Marie Laursdatter.

Anders Andreasen. Født 1833 på nabogården, Ydinggård. Søn af Andreas Nielsen og Karen Marie Mikkelssdatter; overtager 1861 gården efter sin svigerfader; gm. datteren Inger Marie Andersdatter f. 1841. Hun dør 1860-61.

Gm. 2 Maren Jørgensen (f. Taaning 1843) 1863.

Børn: Ane Marie Andreasen 1860; gm. Søren Jørgensen, Enggård.

Anders Møller Andreasen. Født 1866. Gm. Anna Kathrine Sørensen (f. 1875 på Christiansminde, Skanderup) i 1897 og overtager gården samme år (skøde læst 1898).

Børn: Christian 1902; gårdejer i Rytterhaven.

Marius 1898.

Inger Marie 1904.

Christiane 1906.

Marius C. Andreasen overtager efter faderen 1935. (Han forbliver ugift, såvel som de to søstre, der bliver på gården og siden flytter ned i aftægtshuset).

Jens G. Ud køber gården 1955.

Eigil og Hanne Flink Madsen køber i 1972 og ændrer gårdens drift til grøntsagsproduktion.

Stuehuset er oprindeligt fra 1842 og var i egetræsbindingsværk, men blev ombygget 1913. Gårdens navn skyldes sikkert, den af de tidligere ejere, der kom fra Pinds Mølle; dette navn er så senere gået over til at blive et familienavn. I 1912 udgjorde arealet 102 tdr land, hvoraf de 28 var skov. Til gården hørte tidligere i Østerskoven et kalkleje, der blev udnyttet ved et kalkværk, og senere blev det udnyttet som gødningskalk både til eget forbrug og til salg.

NEDLAGT GÅRD

gård nr. 2 (beliggende mellem matr. 3 og 4)

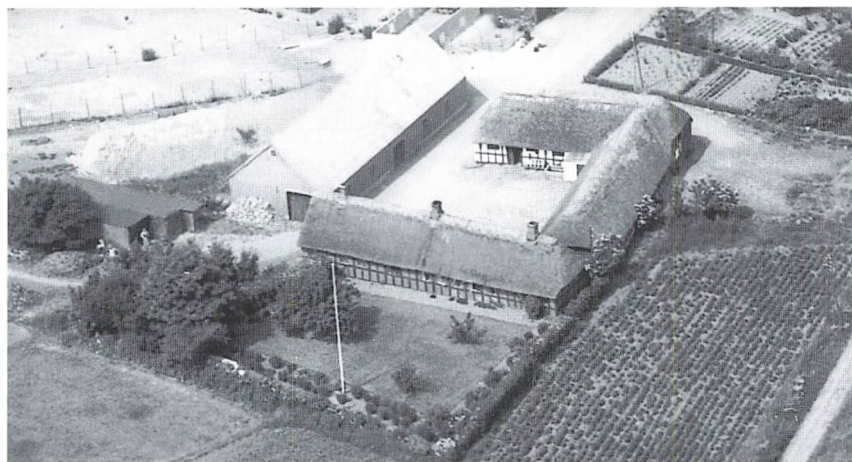
Knud Christensen nævnes 1688; gm. Anne Pedersdatter.

Søren Jensen, født i Saaby, fæster 1689 en halv ryttergaard som Knud Christensens enke har overladt ham, imod han ægter hende. Paa grund af gaardens brøstfældighed og slette tilstand er den overladt ham uden indfæstning...

Rasmus Sørensen fæster 1702 1/2 gaard, som S. J. grundet alderdom og svaghed har overladt ham, og ægter steddatteren Anne Knudsdatter; gm. 2 Maren Sørensdatter (Tåning). KP 1718. (R.S.'s og M.S.'s søn Niels Rasmussen fæster 1741 gård nr. 18). R.S. d. 1737.

Niels Pedersen fæster 1743 R. S's partsgård mod at han ægter datteren Anne Rasmusdatter, der dør 1785. (Han nævnes 1767 og 1785).

1786 opkøber Anders Nielsen (Ydinggård) og Rasmus Nielsen (Winthersminde) jorden. Bygningerne nedrives kort tid derefter.

*Langballegård. Luftfoto fra 1949 af den gamle gård. De tre bindingsværklæn-
ger er alle stråtækte. KB.*

LANGBALLEGÅRD

gård nr. 3, nuv. matr. nr. 4

Niels Hansen nævnes 1683 og 1688.

Rasmus Nielsen fæster i marts 1701 hans faders Niels Hansens fæstegaard, som han grundet langvarig svaghed og alderdom ikke længere formaar at forestaa og udgifterne at udrede. Bygningen bestaar af 21 fag brøstfældig. R. N. lover at forbedre og istandsætte, hvorfor det er uden indfæstning 2 tdr 3 skp, stedet er nogenlunde med besætning 4 bæster, 4 køer, 2 ungnød, 6 faar. Rugsæden er saaet og fornøden vaarsæd.

Rasmus Nielsen gm. Maren Christensdatter; R. N. d. 1752.
Nævnes KP 1718. (3. 2. 0. 0; bæster 3, køer 3, ungnød 2, får 7).

Jens Hansen fæster 1752 og ægter enken Maren Christensdatter. Bygning 34 fag; han får til besætning "5 bæster, 12 faar; kvæget er af den almindelige siugdøm bortdød undtagen 2 ungnød", så det må han selv skaffe sig. 1769 køber han som den første i Yding sin gård til selveje af magister Peder Borch i Grejs.

Ole Iversen, svigersønnen, køber gården 1784. Gm. Anne Marie Jensdatter; Jens Hansen forbliver på gården som aftægtsmand (74 år ved FT 1787); herligheden til Julianelyst; 1802 købes tienden af von Schmidten.

Jens Olesen (f. ca. 1786) overtager som ældste søn gården 1816 efter sin moder, der er enke. Han bliver senere sogneforstander, der som opgave skulle tage sig af fattigvæsnet, skolesager og vejsager.

Ane Marie Jensen (datter) får skøde 1860; aftægt til Jens Olesen og til onklen Søren Olesen på deres livstid; parcel 4 b på Yding mark vest for byen frasælges; d. 1889.

Ægtemanden Jens Jensen er enearving og får skøde efter hustruen 1889. (Jens Jensen skøde på parcel 14b af J. Nielsen Winther 1869).

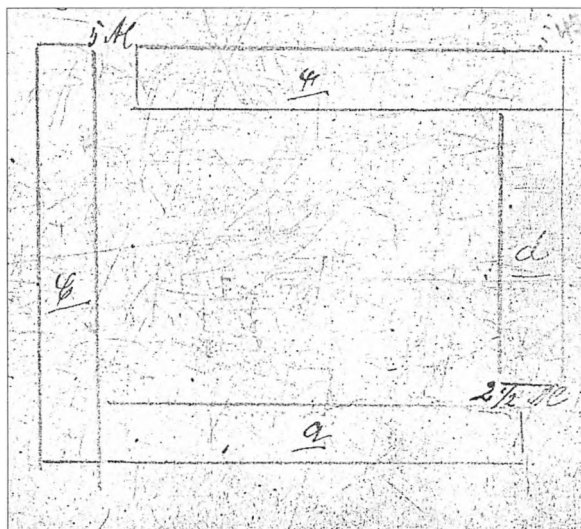
Jens Andersen (FT 1901/1911) f. i Yding 1850; 1889 gm. Marianne Birgitte M. Sørensen f. 1861 (Torp); køber efter Jens Jensen 1889.
Børn: Dagny 1893

Dagny Marie Andersen skøde 1923 efter Jens Andersen; gm. 1 Jens Carl Leth Jørgensen 1922 (fra Kirkegård).

Hans Hansen (bestyrer på gården) gifter sig med enken Dagny.

Viggo og Lis Jensen køber gården 1962/1963.

Ved FT 1911 kaldes gården for Søndergaard. Navnet Langballegård angiver en langstrakt forhøjning; se under stednavne.

*Brandtaksations-
tegning ca 1890-1900
af Langballegård. LA.*

PEDERSMINDE
gård nr. 4, nuv. matr.nr. 5a

Niels Sørensen.

Terkel Jensen i Yding en gård Niels Sørensen oplod. Tb 1629/30.

Jens Andersen en gård i Yding Terkel Jensen fradøde. 3 rdlr. Tb 1643.

Niels Nielsen en forfalden gård i Yding som Jens Andersen fradøde. 9 rdlr. Tb 1661/62.

Søren Jensen nævnes 1683.

Rasmus Pedersen fæster 1686 en ryttergaard, Søren Jensen har overladt ham. Han ægter dennes søster Anne Jensdatter. Indfæstning 14 rdr hvoraf 10 rdr eftergives ham på grund af gaardens brøstfældighed. (Anne Jensdatter d. 1689). Rasmus Pedersen d. 1712 enke Anne Sørensdatter. Nævnes 1688.

Jens Jensen fæster 1718 afgangne Rasmus Pedersens gaard, hvor han ægter enken Anne Sørensdatter. Bygningen bestaar af 60 fag hus, en del deraf er temmelig og en del kun slet ved magt, besætningen er 4 bæster, 3 køer, 2 ungnød, 6 faar.

Jens Jensen Ring d. 1749; gm. Elle Nielsdatter; (hendes broder er Iver Nielsen (Møller), Møllergård). Nævnes KP 1718. (5.4.1.2).

Børn: Jens 21

Jens 3 mdr

Jens Jensen fæster 1764 faderen Jens Jensen Rings fradøde gård. Indfæstning 6 rdr, bygningen er 54 fag, 8 bæster, 5 køer, 8 ungnød og 20 faar.

(Axel Rasmussen?). (Nævnes som tidligere fæster i taksationsforretningen 1795).

Jens Sørensen (nævnes FT 1787 og FT 1801, 52 år) køber i 1795 gården for 400 rdlr. af baron Hardenberg-Reventlow. Hartkorn 2.4.0.2¹/₂). 1802 købes tienden af von Schmidten, Urup samt 1/4 af Mads Henriksens gård.

Iver Nielsen køber 1819. 2.4.0.2.¹/₂ (nævnes i matr. 1844); gm. Barbara Jensdatter.

Peder Rasmussen, (f. i Voerladegård) og efter hvem, gården vistnok navngives, gifter sig med enken; nævnes i FT 1834/1840/1845/1850.

Iver Laursen får skøde 1859; aftægt til Peder Rasmussen og hustru Barbara Jensdatter. (3.1.1.1/4). Gården udflyttes omkring 1860. 1882 Jens Andersen mageskiftebrev fra Iver Laursen.

Jørgen Sørensen 1880.

Peder Christiansen 1886.

Aage Dencker 1898.

Eli Schrøder FT 1901, (tilflyttet fra Aalborg Amt). 1911 skøde ved fogedudlæg.

Herefter er der et utal af ejerskifter i de efterfølgende år:

Fru H. M. Sørensen 1914. - B. Lohmann 1915. - Niels Andersen 1915. - Jens Peter Jensen 1918 (tilkøber 6a). - Karl M. Møller (5a) 1936. - Magnus Degn køber ved tvangsauktion 1943. - H. Skov Jensen 1944. - Kaj Victor Have 1944. - Paulli Pedersen 1949. - H. H. Hansen 1980.

Enggård ca 1984. Arkiv OSJ.

*Enggård
1949. Hedder
nu Yding
Enggård.
Hørte gennem
lang tid
under Frisen-
vold ved Ran-
ders som
byens eneste
adelsgård
(senere også
Pedersminde).
Privat eje.*

ENGGÅRD

gård nr 5, nuv. matr. nr. 5b/6a

Nævnes 1630 i skøde fra Palle Rosenkrandt (Vesløsgård i Hanherred) til Jørgen Skeel (Gl. Estrup): 1 gd. i Wor h. i Yding (m. 4 huse⁸) dateret Koldinghus 21/1/1630 og tinglyst i Viborg 15/1/1631.⁹

Jens Terkelsen 1664.

Terkel Jensen nævnes 1683 og 1688; gm. 1 Anne Olufsdatter (d. 1703); 2 Johanne Hansdatter. Gården tilhører Christen Skeel.

Peder Terchelsen. Nævnes KP 1718. (Gården tilhører godset Frisenvold og er adelsgoods, og kommer derfor ikke på rytterdistriktets auktion, som de øvrige gårde, der alle var krongods). (Axel Rasmussen?). (Nævnes som tidligere fæster i taksationsforretningen 1795). (Han må være indsat af godset Frisenvold på de to gårde (4 og 5), men optræder ellers ikke.

Christen Christensen nævnes i FT 1787 (54 år) og 1801; køber 1795 for 400 rdlr. af baron Hardenberg Reventlow. Hartkorn 2.4.0.2¹/₂.

Søren Iversen gifter sig med enken; (nævnes som aftægtsmand 64 år, d. 1821).

Iver Sørensen (søn) får skøde 1819; nævnes i FT 1834, 41 år. (FT 1845, 52 år, gm. Else Nielsdatter, 48 år).

Søren Iversen (en søn) får skøde 1851; d. 1883.

Søren Iversens enke Elisabeth Marie Jørgensdatter skøde 1882/1884.

Søren Jørgensen (f. 1860) fra Grumstrup køber gården 1883; aftægt til ovennævnte enke. Samme år gm. Ane Marie Andreasen (f. 1860) fra Møllergård.

Børn: Marius 1895

Jens Peter 1900; (senere ejer af Hovgård).

Marius Jørgensen overtager gården 1928. Gm. Jenny Tirsvad fra Voerladegård.

Børn: Anne Kirstine, gm. Ejgil W. Rasmussen (fra Hylke).

Ejgil W. Rasmussen overtager gården 1962; forpagter og tilkøber senere jordstykker fra de nedlagte gårdbrug, så at gården udvides betydeligt.

(Borgmester i Gedved Kommune siden 1986).

NEDLAGT Gård
gård nr. 6 (beliggende mellem Enggård og Damgård)

Jens Nielsen Vinter (d. 1682). Gm.1 Anne Nielsdatter; gm. 2 Dorthe Pedersdatter.

Børn: Barbara 15; gm. Rasmus (Asmus?) Thisen.

Mads Hansen (d. 1694) ægter 1682 enken Dorthe Pedersdatter og fæster. (Hans broder er Jep Hansen i nr 18). Nævnes 1688.

Rasmus Thisen fæster 1695 en gaard sal. Mads Hansen sidst paaboede og fradøde og enken Dorthe Pedersdatter godvilligt har overladt ham imod han hendes datter Barbara Jensdatter ægter. 4 td 3 skp hartkorn. Og som han udi lang tid har staaet for Rytter udi hans maistæts tjeneste under Velb. Hr. Obrist Jørgen Rantzows regiment, og nu sin afsked bekommet, nyder han samme gaard fri foruden fæste, men at han den forsvarlig bebygger ... (d. 1733). Nævnes KP 1718.

Anders Hansen - han er fra Saaby - fæster 1733 afgangne Rasmus Thisen's gaard, mod vilkaar han ægter Enken ... Bygningen er 48 fag hus og den udf. besætning er 6 bæster, 4 køer, 6 ungnød og 6 faar samt vogn.¹⁰

B. J. d. 1745; A.H. gm. 2 Mette Jensdatter (Elling); A.H. d. 1752.

Børn: Hans Andersen (se Vestergård).

Barbara Marie Andersdatter gm. Anders Nielsen, gård nr. 16.

Søren Mortensen (Voerladegård) fæster 1752 Anders Hansens fradøde gaard, han har ægtet Enken. (Mette Jensdatter)... 56 fag og 8 bæster og 16 faar, det øvrige qwæg er af svagheden nyelig bortdød. Nævnes i rytterdistriktets auktionsliste 1767.

Jens Jensen Ring skøde 1770 af mag. Borch 4.3.1.2.7/17 (han kommer sandsynligvis fra Pedersminde - ældste søn, der fæstede Pedersminde i 1764).

Skøde (1785/1788) fra den ældre broder Jens Jensen Ring. 4.3.1.2.7/17 (4.3.3.½) til den ca 21 år yngre lillebroder Jens Jensen.

Jens Jensen (lillebroder) ses i FT 1787/1801 (40/54 år).

Der ydes aftægt til Jens Jensen Ring (storebroder), der ved FT 1801 er 74 år.

Jens Jensen (Ring) (lillebroder) d. 1809, 60 år.

Sønnen Jens Jensen Ring, født ca 1794, dør i 1822 kun 28 år gammel. Han er skoleholder og samtidig gårdmand, men har muligvis delvis forpagtet gården ud til nedennævnte L. Jørgensen.

Lauritz Jørgensen (f. i Vitved) overtager eller driver gården 1817; gm. 1 Jens Jensen Rings enke Karen Olesdatter 1825, tinglæst 1834; gm. 2 Ane Iversdatter, Yding; L. J. d. 1862 af hjerteslag (69½ år).

Enken Ane Iversdatter overtager fællesboet 1867 og driver gården sammen med sønnen Peder Laursen.

Søren Lauritzen skøde 1881.

Wulff Laursen Wulff (f. 1854 på Søballegård) køber gården ved auktion 1885, auktionsskøde 1886; gm. Karen Kathrine Marie Sørensen f. 1865; ved bevilling af 1897 sammenlægger han gården matr. 7 med Damgård matr. 8, som han overtager; den trelængede gård, hvor stuehuset vendte mod nord, nedbrydes først efter århundredskiftet.

Damgård set fra den modsatte side ca 1984. Arkiv OSJ.

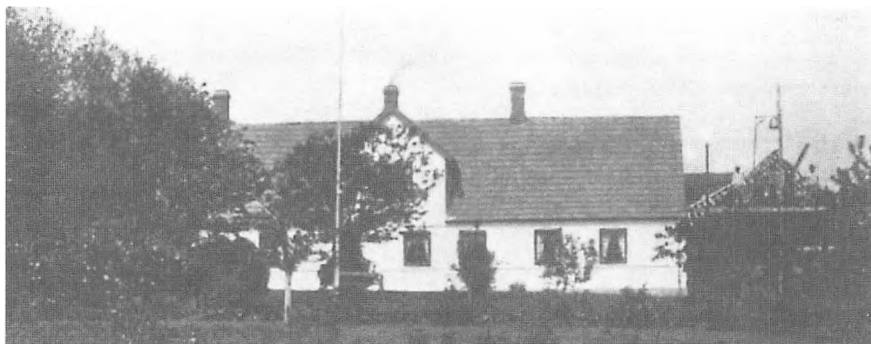
DAMGÅRD

gård nr. 7, nuv. matr. nr. 8 (7 + 8).

Michel Christensen nævnes 1683 og 1688.

Christen Michelsen 1699 en Ryttergaard 4 td, som hans fader Michel Christensen nu har overladt ham, idet han ikke længere paa grund af alderdom kan forestaa. Nævnes KP 1718.

Michel Christensen fæster 1747 faderen Christen Michelsens grundet alderdom og skrøbelighed afstandne og fradøde gaard. Hartkorn 5.1.1 fjd. Indf. 8 rdr. 50 fag og 6 bæster, 5 køer, 6 ungnød, 12 faar. Nævnes 1767. Gm. Karen Ottesdatter.

Damgård. J. la Cour: Danske Gårde 1914. Der er rejsegilde på en udhuslænge.

Peder Terkelsen, Yding - fra Hem - fæster 1766 Mikkel Christensens fradøde gaard, hvorved han ægter Enken. Hartkorn 5.1.1. fjd. Indf. 10 rdrl. bygningerne er 62 fag og 7 bæster 6 køer 4 ungnød og 10 faar.

Søren Mortensen (fra gård nr. 6) køber 1769 gården af mag. Borch. (FT 1787 60 år); d. 1797; gm. Mette Jensdatter, d. 1803.

Morten Sørensen, gm. Anne Sørensdatter, overtager efter faderen 1795; (FT 1801 42 år).

Søren Mortensen overtager gården 1832 efter faderen, der får aftægt; nævnes FT 1834/1850 (32/47 år); gm. Juliane Marie Iversdatter (sønnen Morten er 18 år i 1850; her nævnes også sandsynligvis faderen aftægtsmand Morten Sørensen 77 år og ved FT 1840 82 år).

Morten Sørensen overtager 1858 gården efter faderen, der får aftægt; gm. Maren Nielsdatter; uskiftet bo 1873; d. 1888 som enke 59 år.

Jens Lauersen Wulff (f. Østbirk 1832) (nævnes FT 1870) overtager gården 1885/1886 efter sin svigermoder (Maren Nielsdatter); gm. Juliane Marie Sørensen. J. L. W. forlader gården og drager til Horsens for at blive værtshusholder.

Wulff Laursen Wulff (broderen) (f. 1854, Sattrup pr. Østbirk) gm. Karen Kathrine Sørensen f. 1865 på gården (d. 1926), får gården i forpagtning fra 1889 efter konens søster Juliane M. Sørensen, der havde været gift med broderen Jens L. W.

Wulff Laursen Wulff (d. 1930) ejede nabogården, som han nedlagde og lagde jorden til Damgård efter overtagelsen.

Christian Laurs Wulff (f. 1889) overtager gården 1917; gm. Bodil Kathrine f. i Vrønding 1889. Hun overtager gården 1930 i uskiftet bo efter mandens død; (d. 1977).

Svend Hjorth gm. datteren Inger Wulff overtager gården 1951. En del af jorden bortforpagtes/frasælges i 1970. Udbygningerne frasælges 1984; senere sælges også stuehuset.

Det tidligere stuehus vendte mod syd; det nuværende østvendte stuehus er fra 1872; i 1912 udgjorde arealet 160 tdr land.

Hedegård. J. la Cour: Danske Gårde 1914.

HEDEGÅRD¹¹

gård nr. 8, nuv. matr. nr. 10

Jens Hansen nævnes 1683 og 1688.

Jens Jensen (Nørgaard) nævnes KP 1718; d. 1741; enke Maren Nielsdatter.

Børn: Jens 22 (fæster gård nr. 16).

Peder 16

Peder Jensen fæster 1759 hans fader Jens Jensens fradøde gaard, som enken hans moder har afstaaet. Hartkorn 5. 5 skp 1 alb. Indf. 6 rdr, 63 fag huus og 8 bæster, 5 køer, 10 ungnød og 6 faar. Nævnes 1767; gm. Anne Nielsdatter 1759; P.J. d. 1768.

Peder Terkelsen (fra Damgård, som han fraflytter, efter at den er opkøbt af S.M.) fæster ca 1769; gm. Karen Ottesen.

Nævnes 1788. FT 1787/1801 (1801 61 år og K.O. 77 år).

Terkild Pedersen.

Jens Rasmussen får skøde ca 1812 (evt. først 1824) af Terkild Pedersen; der er tillagt 1/4 af Niels Ottesens enkes gård.

Anders Jensen gm. 1 Karen Jensdatter, der er datter og enearving (d.1831); opført som ejer i 1838; gm. 2 Mette Jensdatter; han nævnes i

FT 1834/1840/1845, 42 år /1850.

Børn: Jens Peter f. 1844.

Jens Peter Andersen (f. 1844) overtager 1870; 1876 gm. Maren Jørgensen (datter af gmd. Jørgen Nielsen/Kirsten Pedersdatter); d. 1884.

Børn: Niels f. 1877.

Niels Winther Andersen (søn) overtager gården 1909.

En gruppe opkøbere fra Urup køber gården i 1919 og udstykker den: skøde Chr. Andersen / Anders Sørensen. (Husmandsforeningens Udstykningsforening i Skanderborg Amt).

Hermann Rimpler 1921.

M. A. Kristiansen 1923.

Mads Nielsen køber 1932, gm. Sørine Nielsen. (M.N. f. 1903; d. 1975).

Sørine Nielsen, enke, sælger bygningerne 1984.

Gårdens navn kommer fra de store hedestrækninger, der hørte til den. Først i 1917 efter udstykningen opdyrkes det lyngbevoksede areal på højre side af vejen over for Bechsminde og ud til Pedersdal. Med et areal på sammenlagt 140 tdr land, hvoraf de 80 lå vest for gården, var Hedegård før udstykningen en af byens største gårde med et hartkorn på 5.4.2.0. De tidligere udbygninger var opførte 1877, men nedbrændte fuldstændigt d. 29 sept. 1917; stuehuset fra 1880 blev delvis beskadiget.

Hedegård ca 1984. Arkiv OSJ.

Vestergård ca 1984. Arkiv OSJ.

VESTERGÅRD
gård nr. 9, nuv. matr. nr. 11

Niels Andersen.

Mikkel Christensen af en meget forfalden gård i Yding, Niels Andersen oplod og fradrog. 10 dlr. Tb 1664/65.

Peder Enevoldsen og Rasmus Pedersen af en liden forskyldet halvgård i Yding, foreskrevne Mikkel Christensen frastod 6 dlr. Tb 1664/65.
Rasmus Pedersen nævnes 1683; d. 1686.

Peder Pedersen fæster 1686 en halv ryttergaard Rasmus Pedersen har overladt ham. Skulle have givet 6 rdr til indf., der eftergives 4 rdr paa grund af brøstfældighed. (Nævnes 1688).

Rasmus Jensen - af Dørup - fæster 1701 afgangne Peder Pedersens rytterbolig, ægter enken. Kirsten Jensdatter. Reduceret hartkorn 1 td 7 skp. Brøstfældig og behøver reparation, som han lover at gøre en del. Indf. 1 rdr. Bestaaer af 39 fag hus, 2 bæster, 1 ko ... nødvendig Sædekorn. Nævnes KP 1718. (2.3.3.2).

Iver Pedersen fæster 1743 Rasmus Jensens i maadelig og slet tilstand frastandne halve gaard. Hartkorn 2.3.3.2 alb. uden Indf. 30 fag Hus, han tilforpligtes at forbedre, samle den udfordrede Besætning af alle slags at være ansvarlig. (Nævnes også 1767).

Peder Iversen køber gården til selveje 1775 af grev Trampe, Urup.

Hans Andersen (FT 1787, 39 år, og FT 1801; søn af A. H. i gård nr. 6; bror til Barbara Marie Andersdatter, Ydinggård) gm. Peder Iversens enke Maren Christensen.

Børn: Søren.

Søren Hansen (søn af H. A.) overtager jævnfør købekontrakt 1819, skøde 1824; aftægt til sælger; (FT 1834, 40 år, d. 1842); gm. Helle Mortensdatter.

Knud Mikkelsen (f. i Voerladegård). (FT 1845/1850); gm. Helle Mortensdatter.

Jens Peter Aser Nielsen (fra Såby) køber 1859/1860; (J.P.A.N. f. 1821; d. 1886).

Barbara Marie Andersen, enke, uskiftet bo til sin død (f. 1829; d. 1891).

Claus Sørensen (f. 1861, Stenmagle, Sjælland; kommer først til gården som bestyrer) gm. 1 datteren Bodil Aser Nielsen (f. 1867; d. 1898) og køber gården fra arvingerne efter B. M. A. 1892; gm. 2 Agnes Sørensen (søster til Anna K. Sørensen, Møllergård); C. S. tager 1902 navneforandring til Vestergaard efter gården, men han skriver altid sit navn som Westergaard. (Køber senere Langkjærgård i Såby).

Viggo Jensen / Jacob Laursen køber i fællesskab 1918.

Vestergård 1912. Bemærk den for tiden karakteristiske opstilling med hestene og gårdens tyr. Drengen i forgrunden ved møddingsmuren er Hans Westergaard. Privat eje.

Jacob Laursen gm. Caroline L. Jørgensen (fra Kirkegård) køber den anden halvpart 1922.

Børn: Inger.

Bent Rasmussen, gm. datteren Inger, overtager 1958/59.

Erik Juel Rasmussen 1995.

Gården er udflyttet i 1872-74, fra hvilken tid også de ældste dele af stuehuset stammer. Arealet var i 1914 på 100 tdr land og hartkorn 3.5.3.2½.

På gården, der lå inde i byen, vendte stuehuset mod nord.

Hovgård ca 1984. Arkiv OSJ.

HOVGÅRD

*(tidligere Nørgård og Damgård)
gård nr. 10; nuv. matr. nr. 12*

Niels Christensen d. 1682; gm. Kirsten Nielsdatter. (Jens Christensen nævnes 1683; evt. den samme).

Niels Pedersen ægter og fæster; nævnes 1683; d. 1686.

Søren Jensen fæster 1686 en halv Ryttergaard Niels Pedersen er fradød og enken Kirsten Nielsdatter har overladt ham, mod han ægter hende. Indf. 7 Rdr hvoraf eftergives ham 6 Rdr til Reparation, da Bygningen er brøstfældig.

Jens Jensen (Winther) nævnes 1688 som ejer af den anden halvdel.

Niels Nielsen Vinter¹² (muligvis en søn af N.C.) fæster 1702 hans stiftader gamle Søren Jensens halve gaard, som han grundet svagelighed har overladt ham. 2 tdr 2 skp. Indfæstning 2 Rdr.

Niels Nielsen d. 1735; gm. 1 Mette Jensdatter d. 1711; gm. 2 Bodil Jensdatter.

Morten Andersen (fra Møldrup) og Anders (bør være Niels?) Nielsen nævnes KP 1718. (5.7.0.1).¹³

Morten Andersen - forrige Rytter med Pas fra Oberst Prehns Regiment - fæster 1723 Jens Jensen Winthers $\frac{1}{2}$ gaard, som han grundet alderdom og svaghed afstaaer med vilkaar han ægter datteren Anne Jensdatter. Hartkorn 2 tdr 7 skp 2 fjd $\frac{1}{2}$ alb. hvoraf Indf. er 4 Rdr. Bygningen er 32 fag hus og besætningen 3 bæster, 3 køer, 2 ungnød, 4 faar. Nævnes 1767. (Kaldes Morten Vinter). Gm. 3 Anne Rasmusdatter (fra gård nr. 2).

Peder Bertelsen - som har været Landsoldat - fæster 1738 Niels Vinters fradøde gaard, ægter enken Bodil Jensdatter. Hartkorn 2.7.2. $\frac{1}{2}$ alb., ingen Indf. Bygningen 29 fag, besætningen 4 bæster, 4 køer, 3 ungnød, 4 faar, vogn.

Laurs Nielsen fæster 1755 Peder Bertelsens i henseende manglende helbred afstandne halve gaard med Condition at ægte afstaaerens ved Stedet værende Stifdatter, og forsyne hannem samt aldrende hustrue med billig ophold, hvorimod han skal være antagen til almindelig hielp med sit arbeide, saa vidt han formaar og kand udrette. Hartkorn 2.7.2. $\frac{1}{2}$ alb. Indf. 4 Rdr. 27 fag hus og 5 bæster, 2 køer, 6 ungnød og 10 faar. Vogn.

Morten Andersen og Lars (Laurs) Nielsen nævnes ved ryttergodsauktionen 1767.

Niels Pedersen (Nørgaard) (fra Them); køber gården til selveje af mag. Borch 1769. (FT 1787); 1768 gm. Anne Nielsdatter, enke efter Peder Jensen, Hedegaard.

Andreas Jensen skøde 1795 af Niels Pedersen på en gård 4.3.1.2.7/17. (Peder Laursen køber allerede 1797 en parcel 1.4.3.2.11/17 af den brændte gård).

Fausing med flere af Skanderborg auktionsskøde 1801 på Andreas Jensens (af Schanderup) afbrændte gård 2.6.1.2 13/17, vurderet til assurancesummen 1000 Rdlr.

Rasmus Christensen skøde 1807 af Fausing med flere på en brændt gård 2.6.1.27/17. Skøde 1811 på tiende af von Schmidten, Urup. Gården nævnes som Nørgaard. Gm. Mette Nielsdatter (datter af R. N.). R. C. nævnes som sognefoged 1818, d. 1840, 65 år. Mette Nielsdatter nævnes FT 1845/1850, 58 år.

Børn: Niels 22 (FT 1845).

Niels Rasmussen får skøde 1850 efter sin moder, Rasmus Christensens enke, der får aftægt; han sælger og flytter til Horsens; d. 1899.

Jens Peter Jensen (f. 1859 i Tåning) gm. 2 Nikoline Kathrine Hovgaard Madsen (f. 1869 ved Hornslet); (J.P.J. FT 1901 gårdejer; N.K.H.M. er husbestyrerinde) skøde 1886 - tinglæst 1892.

Børn: Karen

Jens Peter Jørgensen (f. 1900 søn af Søren Jørgensen/Ane Marie Andreassen, Enggård), gm. datteren Karen Jensen, overtager gården efter svigerfaderen 1928. Efter J.P.J.s død blev enken Karen Jørgensen boende på gården, der 1977/78 købtes af datteren Bodil og hendes mand; i 1991 solgtes bygningerne videre til smed Folmer Andersen, der afhændede sin smedeforretning.

Tidligere hed gården Nørgård - måske på grund af sin beliggenhed som den nordligste gård inde i landsbyen lige over for Lerskovgård. Omkring 1795-1797 nedbrændte gården. I 1893 blev den udflyttet, og efter ovennævnte N.K. Hovgaard Madsen fik gården nu sit nye navn, da der i forvejen var en Damgård i byen. Udbygningerne nedbrændte d. 11 sept. 1948 som følge af lynnedslag og blev derefter genopbygget. Gården inde i landsbyen (fra århundredskiftet) var af kampesten og havde stuehuset i nord.

Lerskovgård ca 1984. Arkiv OSJ.

LERSKOVGÅRD'
(tidligere Iversminde)
gård nr. 11, nuv. matr. nr. 13

Niels Jensen nævnes 1683 og 1688; d. 1688, gm. Karen Hansdatter (bror til Mads Hansen i nr. 6).

Iver Olesen fæster 1688 en helgaard Niels Jensens Enke har overladt ham, imod han ægter hende. Indf. 10 Rdr som paa grund af brøstfældighed nedsættes til 2 Rdr. I.O. d. 1701.

Peder Olufsen fæster 1701 afgangne Iver Olufsens gaard som enken grundet han ægter datteren har overladt ham. Hartkorn 4 td 1 skp. Indf. 7 Sletdlr. Bygningen 57 fag hus vel ved magt. 5 bæster, 1 stud, 2 køer, 2 ungnød, 8 faar. Fornøden Korn.

Gm. Anne Nielsdatter (enkens datter af 1 ægteskab med Niels Jensen).

Søren Christensen - dragon ved Hr Major Ørtzes Compagni - fæster 1723 Peder Olufsens gaard, som han grundet alderdom og svaghed afstaar og ægter datteren ved stedet. Hartkorn er 5.2.3.2 alb. hvoraf Indf. er 8 Rdr. Bygningen er 57 fag hus til besætning er der 5 bæster, 4 køer, 4 ungnød, 6 faar.

Gm. Anne Pedersdatter (d. 1741). Nævnes KP 1718.

Børn: Karen 4 (1741).

Anders Mortensen fæster 1761 Enkemanden Søren Christensen Smeds, for hannem og hans Datter, afstandne imod belovede ophold afstandne gaard. Hartkorn 5.2.3.2 alb. Indf. 6 rdr. bygningen er 42 fag og 8 bæster, 6 køer, 10 ungnød og 15 faar. Vogn, Ploug og Harve.

A. M. (søn af M. A., gård nr. 10), gm. ovennævnte Karen Sørensdatter, køber gården til selveje 1769.

Morten Pedersen skøde 1790 efter svigerfaderen A. M. (FT 1801).

Iver Olesen, køber 1827; FT 1834 - 1850 (FT 1845 56 år). (M. P. er på aftægt 1834/1840); gm. Mette Cathrine Andersen (f. i Voerladegård, FT 1845, 34 år).

Ole Peder Iversen skøde 1857 efter sin moder, der er enke; aftægt til enken; gm. 1 Mette Andersdatter, d. 1876; gm. 2 Dorthea Caroline Brønnum (f. i Grumstrup) 1877; O. P. I. d. 1877.

Dorthea Caroline Brønnum, 1878.

Søren Knudsen (f. i Grumstrup) (FT 1890/1901) gm. ovennævnte enke 1878; (ingen fælles børn); Ole Peter Knudsen, broder til S. K., er bestyrer jfr. FT 1906.

Knud Rørbye Nielsen 1909.

Peder Foged Nielsen (f. i Tamdrup sogn 1889) køber 1913, skøde 1914; gm. Iverine Sørensen (f. 1886 på Trampenbjerg).

Laurs Vinther Laursen 1917. - Jens Peter Sørensen 1919. - Valdemar Thomsen 1922. - Harald Hansen 1923. - Jens Fr. Nielsen skøde 1926 ved fogedudlæg.

Niels Hjorth Sørensen skøde 1932 ved fogedudlæg.

Hakon Jørgensen køber 1946; gm. Gudrun Nielsen.

G. Gregersen 1959.

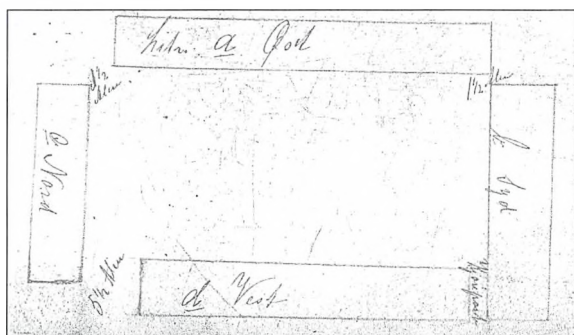
N. Just Nielsen 1966.

M. R. von Benzon 1975.

I de senere år har gården ført en lidt omtumlet tilværelse med hyppige ejerskift, og dens bygninger har tjent andre formål end landbrug.

Gårdens tidligere navn Iversminde stammer fra Iver Olesen; efter at have frasolgt skoven ændrer Vinther Laursen pudsigt nok gårdens navn til det mere poetiske Lerskovgård, opkaldt efter det tidligere skovområde i Østerskoven, hvor for øvrigt kildevældet, der forsynede Yding, er beliggende.

Arealet udgjorde i 1914 90 tdr land; hartkorn 4.3.2.1³/₄.

*Brandtaksations-
tegning ca 1890-
1900 af
Lerskovgård. LA.*

WINTHERSMINDE

gård nr. 12; senere udflyttet som nuv. matr. 14

Frands Andersen nævnes 1662 og 1683; d. 1686.

Jens Christensen fæster 1686 en Ryttergaard som Frands Andersen er fradød. Tager Enken Maren Sørensdatter til ægte. Nævnes 1688.

Winthersminde. Stuehuset fra 1861. J. la Cour: Danske Gårde 1914.

Peder Rasmussen fæster 1708 den af Jens Christensen forsatte gaard efter derom tagen Tingsvidnes formelding. Hartkorn 5.1.1.2 alb. red. til 4 tdr 5 skp. Indf. 4 Rdr. Bestaar af 39 fag hus som Peder Rasmussen skal forsvarlig reparere og holde vedlige. Desuden skal han sørge for den manglende besætning. Desuden skal han clarere de værende restancer.

Peder Rasmussen gm. 1 Birgitte Iversdatter; 2 Maren Jacobsdatter; (Jens Christensen er hans morbror). Nævnes KP 1718. (5.1.1.2; bæster 4, køer, ungnød 3, får 9; bygn. 51 fag).

Laurs Pedersen fæster 1764 faderen Peder Rasmussens fradøde gaard, som Enken (Maren Jacobsdatter) hans moder for hannem har afstaaed. Hartkorn 5.1.1.2 alb. Indf. 5 rdr. Bygningen er 63 fag og besætning 6 bæster, 3 køer, 11 ungnød og 17 faar. (Formentlig skiftet i 1759, hvor sønnen Laurids er 28 år. Moderen har altså selv drevet gården i 6 år). Nævnes 1767.

Lauritz (= Laurs) Nielsen køber gården til selveje af mag. Borch 1770.

Rasmus Nielsen (Winther) (f. 1748) køber 1783, og i 1805 får han skøde på tiende af von Schmidten. FT 1801 53 år. Sognefoged; gm. Else Laursdatter.

Børn: Niels

Niels Rasmussen Winther (f. 1788, Yding, FT 1845) får skøde 1817 (4.3.1.27/17) efter sin moder Else Laursdatter, enke efter Rasmus Nielsen; gm. Maren Jørgensdatter, Yding.

Jørgen Nielsen Winther (nevø¹⁶ fra Såby, f. 1818) overtager gården 1842 efter sin onkel, der får aftægt; gm. Mette Jensdatter. Der tilkøbes 1856 parcel matr. nr. 23. Gården udflyttes 1861. Sognefoged.¹⁷

Børn: Jens

Jens Winther (Jørgensen) (søn, f. 1856) overtager 1884; gm. Ane Katrine Laursen Møller, f. 1860 på Hem Østergaard. (Begge omkommer ved en trafikulykke i maj 1918, da hestevognen bliver påkørt af toget i overskæringen ved Vrold). Sognefoged.

Børn: Jørgen (f. 1885) senere ejer af Rødkjærgård.
Christian 1896.

Niels Møller Winther / Christian Møller Winther overtager gården i fællesskab 1918.

Christian Møller Winther gm. Hansine (f. i Gangsted 1899, søster til Hertha Leth J., Kirkegård) får i 1920 skøde på den anden halvpart; d. 1950, og enken H. W. overtager gården.

Børn: Jens Christian

Jens Christian Winther overtager derefter gården i 1961 efter sin moder; gm. Tove Sørensen (f. i Hvirring).

Gården udflytted 1861 og navngives Winthersminde; i 1914 udgør arealet 96 tdr land; hartkorn 5.1.1.¹/₂; på den gamle gård beliggende inde i byen vendte stuehuset mod syd.

Winthersminde. Gårdejerparret på billedet er sognefoged Niels Winther og Trine, der begge omkom ved den tragiske ulykke ved Vrold i 1918, der rystede landsbyen. Parret var på vej hjem fra marked i Skanderborg - ledvogteren havde ikke sænket bommen, og toget kunne ikke ses på grund af en kurve; køretøjet ramtes, da det var midt på skinnerne. På trods af nyt seletøj rev hesten sig løs og fortsatte i vildt løb til Vrold, hvor den stedkendt løb ind i gården til ægteparrets søn; her sad tre af sønnerne og ventede på forældrene. Hesten hedder Laurs Møller, den slap fra ulykken med livet i behold og blev meget gammel - 28 år - men var dog senere noget trafiksky. Tjenestepigen nederst til venstre er den senere bestyrer af telefoncentralen Dagny Bøje. Lokalarkivet, Gedved.

NEDLAGT GÅRD

gård nr. 13; halvdelen senere udflyttet som matr. nr. 9a

BECHSMINDE

Peder Steffensen nævnes 1683 og 1688; d 1691; gm. Birgitte Pedersdatter.

Søren Sørensen fæster 1693 et Rytterboel Peder Steffensen tilforn paa-boede, som Enken nu har overladt ham, imod han ægter hende.

Søren Sørensen fæster 1715 hans ?? rensens (sandsynligvis: fader Søren Sørensens) halve gaard som han grundet vanførhed har afstaa-et. Hartkorn 2 td 4 skp og red. til ??? Indf. 4 Rdr. Bestaar af 24 fag hus noget deraf slet ved magt. Besætningen er 1 ungnød, 5 faar. Vogn. Nævnes KP 1718. (2.4.0.0; bæster 2, køer 1, ungnød 2, får 5; bygn. 27 fag).

Poul Sørensen fæster 1725 afgangne Søren Sørensens gaardpart mod vilkaar han ægter enken Anne Jensdatter, hartkorn 2.4 skp. hvoraf Indf. er 4 Rdlr. Bestaar af 27 fag hus og besætningen er 2 bæster, 2 køer, 2 ungnød, 3 faar.

Jens Sørensen - som har været Reservesoldat - fæster 1744 stiffaderen Poul Sørensens afstandne partgaard med vilkaar at de bliver hos hverandre til livs ophold. Hartkorn 2 tdr 4 skp, uden Indf. imod han forsikrer at forbedre stedet. 25 fag hus, til den udfordrende besætning bliver han ansvarlig.
Nævnes 1767.

Resterne af Bajs gård ca 1984. Arkiv OSJ.

Niels Pedersen - gaardmand - fæster 1767 Boelsmanden Jens Sørensens formedelst fattigdom og uformuenhed til hannem afstandne Sted, som fæsteren tager i brug til viidere for Een af sine Børn. Hartkorn er 2 td 4 skp. Indf. 4 Rdr. Bygningen er 29 fag, faar alleene 1 Best fra Stedet til Besetning, hvad meere af dette og andre slags Creaturer udfordres, maae antageren selv anskaffe.

Niels Pedersen er sandsynligvis den i gård nr 2 nævnte.

Karen Mortensen (FT 1787, 44 år); Anders Skrædders enke nævnes 1788 (= Karen Mortensdatter ???).

Niels Nielsen skøde 1788/89 af ??? Sørensens enke Karen Mortensdatter; aftægt til enken, der dør 1833; nævnes FT 1801 41 år; gm. Ane Marie Mortensdatter 30; (K.M., hendes mor 58). Kaldes Niels Nielsen Smed og er sikkert smed i byen.

Søren Nielsen og Peder Nielsen får henholdsvis 9a og 9d efter skøde fra faderen Niels Nielsen 1836; Peder Nielsen (FT 1845, 41 år) gm. Karen Nielsdatter.

1865 deles gården:¹⁸

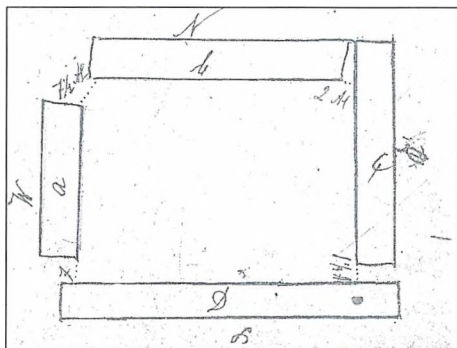
Peder Nielsen beholder parcellen beliggende ved gården matr. nr. 9d, hartkorn 2.2.3.0.

Børnene Niels Pedersen Bay (f. 1848, Yding; d. 1924) og søsteren Ane Marie Pedersen (f. 1837, Yding) nævnes i FT 1901. (Familie-, arve- og ejerforholdene er i det følgende særdeles uklare.¹⁹)

Peder Nielsen Bay, ejer, jfr. FT 1901.

Slagter Ander P. Andersen køber 1918.

En bygning står endnu tilbage (gult udhus beliggende bag Ydinggade 17). Stuehuset på den oprindelige gård inde i byen vendte mod syd; i 1898 - lang tid efter Winthersmindes udflytning - er stuehuset blevet vestvendt; blev kaldt Bais Gård.

Tegning fra
brandtaksationen 1898. LA.

Beskrivelse fra brandtaksationen 1898; gården er sikkert ombygget i 1860'erne kort tid efter Winthersmindes udflytning.

Egebindingsværk med stråtag; a) stuehus 8 fag; stuehuset er indrettet således fra syd: spisestue, 2 fag gang og køkken, dagligstue og sove-kammer samt overstue (3 fag), forsynet med bræddeloft og gulv over det hele med undtagelse af køkken og bryggers samt gang;

b) lade 9 fag; kornlade, vognport, brændehus; c) stald 11 fag; heste- og kostald samt svinehus; d) lade 7 fag; kornlade, tærskelo og gulve.

BECHSMINDE 9a:

Anders Rasmussen Bech har 1865 købt Søren Niensens andel, der udskilles som matr. 9a, hartkorn 2.4.1.0. Gården udflyttes 1866 og får navnet Bechsminde.

Søren Nielsen overtager atter andelen (af Anders Bech, der afskøder den til ham).

Anders Rasmussen Bech²⁰ skøde 1867/ læst 1873 (efter Søren Nielsen); gm. Ane Sørensen.²¹

Jens Peter Sørensen gm. Oline Sørensen, skøde 1896.

Johannes Møller 1916; enken Maren Møller (f. Kaastrup) får tilladelse til uskiftet bo 1922.²²

M. Pedersen Haugaard 1922. - Søren Pedersen 1926. - Søren Storm 1936.

Bechsminde, der er den udflyttede halvdel af Bajs gård. Optagelsen er sandsynligvis fra sommeren 1911. Bemærk de skrå afvalmede gavle, der er karakteristiske for udflyttergårdene - når man forlod landsbyens ly, byggede man disse gavle, der bedre tåler regn og blæst end de lodrette; byggeskikken blev almindelig i disse år og stammer vestfra. KB.

Svend Hjorth Pedersen køber i 1939.

Henning Jacobsen 1949.

Søren Flink Madsen (fra Møllergård) køber 1995.

NEDLAGT GÅRD

gård nr. 14

Jens Nielsen nævnes 1683 og 1688.

Niels Jensen fæster 1694 en gaard hans Sal. Fader sidst paaboede og fradøde grundet dens brøstfældighed som han skal sætte i stand overlades uden fæste.

Otte Nielsen - forrige dragon - fæster 1713 afgangne Niels Jensens gaard som enken Karen Jensdatter har overladt ham, da han ægter hendes datter Sidsel Ifversdatter. Hartkorn 5 td 2 sk. 2 alb. red. til 4 tdr, som han grundet erlitten skade paa hans bæster kun skal betale til Indf. 4 Rdr. Bestaar af 60 fag hus temmelig ved magt og 6 bæster, 3 køer, 2 ungnød 10 faar.

Nævnes KP 1718. (5.0.2.2; bygn. 63 fag).

Sidsel Ifversdatter d. 1735.

Børn: Niels 19 (1735)

Karen 10; gm. Mikkel Christensen og senere med Peder Terkel-sen, Hedegård.

Niels Ottesen fæster 1747 faderen Otte Nielsens grundet alderdom, og at han uden ægteskab i nogle aar har hensiddet, afstandne gaard. Hartkorn 5 td. 2 fjd. 2 alb. Indf. 9 rdr. 60 fag hus og 6 bæster, 5 køer, 6 ungnød og 12 faar.

Jens Andersen Schandrup (skoleholder) køber juni 1785 "Niels Ottesens Enkes forrige Gaardsplads med sit Fortog tilligemed derpaa reservede 8 bindinger Huus, og Haugen ved samme, samt fuld ret-tighed for den heele nu solgte gaard i Byens Gadejord" (de øvrige solgte bygninger på gården er køberen pligtig til bortflytte inden 1 maj 1786).

J.A.S. køber jfr. skødet af etatsråd Rothes enke til Urup. Jorden og bygningerne er bortsolgt; gården nedlægges senere; bygningerne ses ikke på kortet 1800, men anmeldes dog først til brandforsikringen i 1804 at være nedbrudt. Stuehuset vendte mod nord.

J.A.S. nævnes FT 1801, 47).

1786 køber Laurs Pedersen gården på hartkorn 4.3.1.2.7/17 til selveje af Urup.

Peder Laursen får 1792 skøde efter sin fader.

(1793 køber Anders Mortensen (Lerskovgård) / Niels Pedersen (Hovgård) / Peder Terkelsen (Hedegård) / Ole Iversen (Langballegård) hver 1/4 af jorden af Niels Ottesens enke).

Chr. Bjerre, skoleholder og landmand, er i 1831 beboer på stedet og nævnes som ejer af et hus på 6 fag.²³

Matr. nr. 18 - SKANDERUPLYST

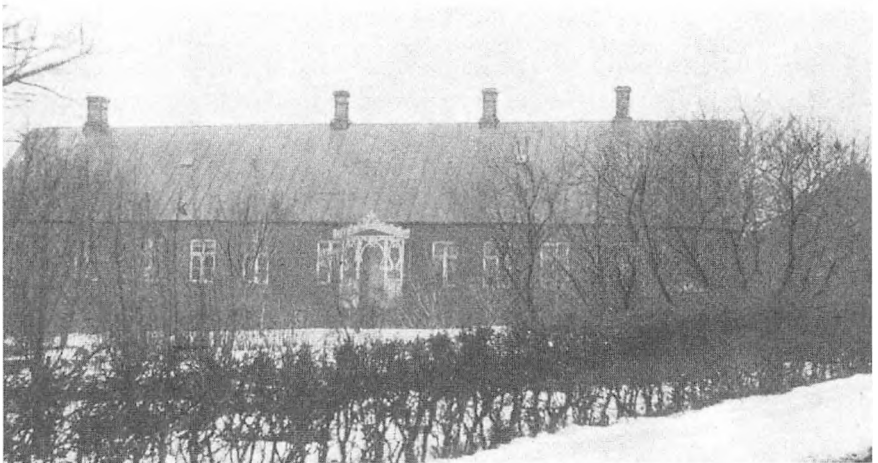
Det lykkedes for skoleholder Jens Andersen Schanderup at opkøbe forskellige parceller af jorden; i 1803 får han skøde på stedet Cathrine-lund, og senere bygges gården matr. nr. 18 Skanderuplyst (vistnok 1824) med den karakteristiske langstrakte parcel ind mod byen; (i 1828 får Mikkkel Peter Jensen (sønnen) skøde efter enken Karen Mikkelsdatter).

Jens Mikkelsen 1865.

Maren Mikkelsdatter, uskiftet bo 1893.

Therkel Mikkelsen skøde 1898.

Martin og Jenny Leth Jørgensen 1925 (d. henholdsvis 1985 og 1989).

Rishøjgård. J. la Cour: Danske gårde 1914.

RISHØJGÅRD

gård nr 15, senere udflyttet som nuv. matr. nr. 17

Rasmus Nielsen nævnes 1683 og 1688.

Peder Rasmussen fæster 1701 en gaard hans fader Rasmus Nielsen har paaboet og grundet alderdom og svaghed ikke længere kan forestaa og svarer udgifterne 3 td 7 skp og derfor skal han ikke betale mere end 2 Rdr til Indf. 6 Bæster, 4 køer, 3 ungnød, 12 faar samt vogn. Rug-sæden er i jorden og tilstrækkelig Vaarsæd. Bygningen bestaar af 38 fag hus temmelig ved magt.

Niels Rasmussen fæster 1710 hans broder Peder Rasmussens gaard, siden han igen i fæste har antaget hans morbroder Jens Christensens (gård nr. 12) i armeligt tilstand qwitterede gaard. 5 td 1 alb. red. til 3 td 5 skp Hartkorn. Til Indf. 6 Rdr. Bestaar af 38 fag hus temmelig ved magt og besætning 4 bæster, 1 stud, 2 køer, 4 faar. Nævnes KP 1718. (5.0.0.1; bygn. 45 fag).

Jens Nielsen fæster 1750 faderen Niels Rasmussens formedelst alderdom og fattig Tilstand afstandne gaard. Hartkorn 5 td 1 alb. som efter omstændighederne er uden Indf. Bygningen er 49 fag og 6 bæster 10 faar, hvad mere udfordres skal andtageren self anskaffe. Nævnes 1767 - men kan også være død 1765 jfr. skifte. Ugift.

Søren Nielsen.

Jens Nielsen får 1777 skøde af Søren Nielsen; nævnes 1788.

Christen Jensen (søn) overtager 1803 efter J.N.s død;²⁴ der tilkøbes 1805 1/4 af Mads Henriksens gård. Tienden købt 1805 af von Schmidten, Urup.

Rasmus Hansen køber gården 1838. Sognefoged.

Terkel Terkelsen (f. i Vrønding 1886) overtager gården 1886/1887; gm. Maren Olesen, f. 1862 i Vrønding. (Svigerfaderen Jacob Olesen, Vrønding havde tidligere opkøbt gården og overlader den nu til datter og svigersøn).

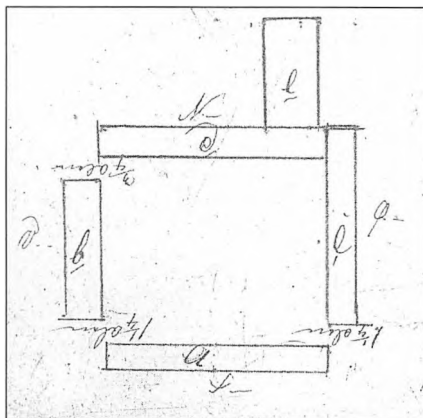
Jacob Terkelsen overtager 1920.

Sigurd Nielsen 1945. - A. S. Steffensen 1959. - H. J. Jensen 1964. - K. Sørensen 1971.

Ove K. Jensen 1986.

Den gamle gård²⁵ beliggende inde i byen, med stuehus mod syd, udflyttes 1894-96, og de nye avlsbygninger opførtes af kampesten, medens stuehuset blev grundmuret; alle bygningerne fik oprindeligt paptage.

I 1914 udgjorde arealet 120 tdr land med hartkorn på 5.3.2.3/4; på samme tidspunkt havde gården selvrindende vand fra et kildevæld i marken; vandet blev ledt ind til gården gennem en rørledning, som ejeren selv havde indrettet. Gården har fået navn efter gravhøjen Rishøj, der ligger på dens marker.

*Brandtaksationstegning omkring
1890 af den gamle gård
inde i landsbyen. LA.*

NEDLAGT GÅRD gård nr 16

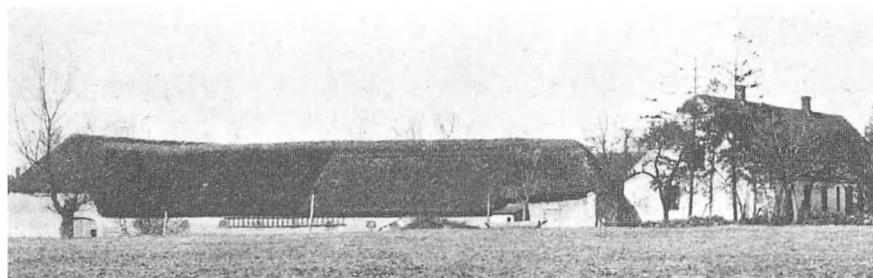
Jens Nielsen.

Mads Henriksen køber af mag. Borch 1771 en gård på 4.3.1.2.7/17; nævnes 1788.

(FT 1801: Mads Henriksen 68, bonde og gårdbeboer).

1803 auktionsskøde til de fire gårdmænd Niels Nielsen / Morten Pedersen / Jens Sørensen / Jens Nielsens enke. (Der frasælges jævnlige mindre jordlodder).

Gården nedbrydes og afmeldes brandforsikringen 1807.

Ydinggård. J. la Cour: Danske Gårde 1914.

Ydinggård. Danmarks større gårde 1961.

YDINGGÅRD
gård nr. 18, nuv. matr. nr 16

Jep Hansen ($\frac{1}{2}$ gård) (bror til Mads Hansen i nr 6); nævnes 1683 og 1688, d. 1706; gm. Maren Eriksdatter.

Hans Jepsen fæster 1702 halvparten af hans faders Jep Hansens i fæste havende gaard som han grundet svaghed ej faar forestaa længere. 1 td $\frac{1}{2}$ skp. Indf. 4 Sletdaler.

(Hans Jepsen overtager en gård i Tåning).

Rasmus Jepsen (Ibsen) fæster 1708 hans Broder Hans Jepsens i fæste havende halve gaard som han godvilligt afstaar grundet han en halv gaard i Taaning fæster. 2.3.1.2 $\frac{1}{2}$ alb. red. til 1 td 7skp. 2 fjd. Hartkorn. bestaar af 28 fag hus nogenlunde og besætning 3 bæster, 1 ko, 3 faar. Indf. 4 Rdr.

Nævnes KP 1718 (Rasmus Ibsen) (4.6.3.2; bygn. 55 fag).

Jens Ibsen (broder til Rasmus Jepsen / Ibsen), har først gården sammen med broderen og fæster senere hele gården; d. 1741.²⁶

Niels Rasmussen (fra gård nr. 2) fæster 1741 Jens Ibsens udi vanmagt komne forladte gaard. Hartkorn 4.6.3.2 alb. Uden Indf. mod han opsætter den manglende Bygning af det, som i Aaret 1736 afbrændte samt forsyner sig med den udfordrende besætning og sædekorn. Lægdsmand. Gm. Karen Andersdatter (Møldrup).

Jens Jensen, Yding - der af byen - fæster 1757 Niels Rasmussens fra-døde gaard, ægter Enken. Staar for hartkorn 4. 6.3.2 alb. Indf. 6 rdr. Bygningen er 62 fag og besætning 6 bæster, 2 stude, 4 køer, 6 ungnød og 10 faar.

(Kaldes for Jens Jensen Nørgaard; søn af Jens Jensen, gård nr. 10; kal-des senere undertiden for Jens Jensen Lægdsmand); J. J. og K. A. beg-ge d. 1770.

Anders Nielsen (f. ca 1746, søn af Niels Rasmussen og Karen Anders-datter) overtager gården som fæster 1768 efter sin stedfar; han køber gården til selveje 1769.

1811 købes tienden af von Schmidten, Urup.

Sognefoged; d. 1818.

Gm. Barbara Marie Andersdatter (datter af A.H., gård nr. 6; bror til H. A., Vestergård).

Børn: Ingen, hvorfor en nevø overtager.

Andreas Nielsen (f. ca 1781) en søstersøn til A.N. overtager gården 1818 efter enken Barbara Marie Andersdatter; (der var ingen børn efter A. N. og B. M. A.).

Allerede samme år 1818 tillagde A.N. flere parceller.

Gm. Karen Marie Mikkelsdatter.

Børn: Niels

Anders (overtager senere Møllergård).

Enken Karen Marie Mikkelsdatter overtager gården 1842.

Niels Andreasen (søn) overtager 1853; aftægt til K.M.M.; gm. Kirstine Sørensen Dam.

Børn: Anna Marie (f. 1870).

Christian Dam (Jensen) (f. 1873, Fruerring) (svigersøn) overtager går-den 1899.

Christian Finnemann Schultz (f. 1880 i Hejls, Sønderjylland) køber gården i nov. 1903.

Gm. Anne Sophie Møller (f.1878 i Hellevad, Sønderjylland).

Børn: Christian

Christian Møller Schultz (f. 1907) overtager gården 1942. (d. 1989). 1970 frasælges jorden til Rødkjærgård.

1912 var gårdens samlede areal 136 tdr land; i 1961 var dette ændret til 125 tdr. Stuehuset er opført 1915, det tidligere i 1866; der hørte oprindeligt en skovfogedbolig i Østerskoven til gården.

Rødkærgård. J. la Cour: Danske gårde 1914.

RØDKÆRGÅRD *matr. nr. 21*

Søren Jensen køber 1809 en parcel på 2.0.0.0. af de 4 opkøbere af Mads Henriksens gård, nr 16.

Jens Sørensen skøde 1844 efter S. J's enke Kirsten Jensdatter; hartkorn 2.3.2.1³/₄.

Peder Markussen Jensen (f. 1842, Yding); gm. Karen Marie Pedersen; skøde 1878;
(matr. 18c, 19h, 30c købes i 1901).

Jørgen Møller Winther (søn af Jørgen Winther, Winthersminde) gm. datteren Marie Jensen (f. 1882) overtager gården 1909. Sognefoged. (Matr. 14h tillægges; matr. 9q tilkøbes 1918; matr. 17c tilkøbes 1939).
Børn: Peter

Peter Markus Winther 1940; sognefoged (d. 1987); gm. Ingrid Aase Jensen.
Børn: Jørgen Aase

Jørgen Aase Winther overtager 1965; gm. Inga Sørensen; sælger ultimo 1995.

Navnet Rødkærgård stammer fra marknavnet Røgild Kjærs Agre, men da navnet vistnok var for besværligt at udtale, lavede man den lille ændring. I 1914 udgjorde arealet 73 tdr land, efter at der var tillagt 10 tdr skov og 20 tdr ager fra faderens gård, Winthersminde; hartkornet udgjorde 4.2.0.¹/₂.

Gården nedbrændte d. 21/6 1911.

Rødkærgård ca 1984. Stuehuset opført 1977. Arkiv OSJ.

Noter:

- 1) De ældste danske Archivregistraturer I, Kbh. 1854. Det er selvfølgelig helt umuligt at sige, hvilke gårde, der har været tale om.
Til den efterfølgende gennemgang bør det i øvrigt bemærkes, at selvom beboernes navne er kendte langt tilbage i tiden (f. eks. Jordebogen 1573), så er rækkefølgen af gårdene en anden end den senere anvendte, hvorfor en identifikation ikke har været mulig.
- 2) N. J. Andreasen: Ejendomsfordelingen i Voer Herred i det 16. og 17. århundrede; in: Vejle Amts Årbog 1984.
- 3) Hartkorn angives i tønder, skæpper, fjerdingkar og album, og er et beskatnings-system; landgilden eller bondeskylden skulle betales i "hårdt" korn dvs. rug eller byg, og den var fastsat i matriklen. En tønne = 8 skæpper à 4 fjerdingkar à 3 album.
- 4) Betegnelsen Hr. anvendtes altid om præsten.
- 5) Ordet "oplade" anvendtes i betydningen afstå eller overdrage.
- 6) Ved "herlighed" forstås nogle af de påhvilende skatter, afgifter og rettigheder. Det var ganske almindeligt, når bondeskylden overgik til selveje, at den tidligere ejer (herremand/kirke etc.) forbeholdt sig herligheden.
- 7) Skrivemåden varierer ofte mellem Olufsen og Olesen.
- 8) De fire huse, der nævnes, skal forstås således, at der samtidig blev solgt/skødet 4 gadehuse til den nye ejer Jørgen Skeel; disse huse har altså intet med gården at gøre.
- 9) Landstingenes Skøde- og Pantebøger I. Viborg Landsting 1624-37.
- 10) Forkortelsen udf. besætning angiver den udfordrede, dvs. den af ejeren krævede besætning, der skulle være på en gård af denne størrelse.
- 11) Gården blev langt tilbage i tiden kaldt for Nørgård, og er sikkert den gård, der nævnes 1501, og på hvilken klostrets foged Jens Brunck boede.
- 12) Disse to Jens Jensen (Winther) og Niels Nielsen Vinter er sikkert i familie med Jens Nielsen Vinter i nr 6.
- 13) Ved Rytterdistriktets inkvisitions- og synsforretning opdeles og karakteriseres de to halvgårde således: Bygninger (Morten Andersen): 7 fag i sønder (6 fag slette) - 13 i sønder (temmelig gode) - 13 i nør (gode); (Niels Nielsen): 10 fag i sønder - 8 i vester (temmelig gode) - 10 i nør (gode). "Manden er svag og skrøbelig og har haft en ulykke med creaturerne". (1717-41).

- 14) Navnet Damgaard, havde gården antagelig fået på grund af de mange vandhuller, der lå overalt på dens marker.
- 15) Lørdag nat d. 11/9/1948 hærgede et frygteligt uvejr hele Horsenseggen, hvor der totalt nedbrændte 11 ejendomme som følge af lynnedslag. Nogle få dage forinden d. 6/9 var også karetmageren Petersens hus, der ikke lå langt fra gården, blevet ramt ved middagstide af det eneste lyn, der udløstes; hus og værksted nedbrændte fuldstændigt. Dette hus, der blev genopbygget, ligger på den grund, hvor Vestergård oprindeligt lå. Jævnfør udsagn, så var bæltet fra Yding Skovhøj og ned mod Gudenåen ved Voervadsbro altid meget udsat for lynnedslag; man mente, at der løb vandårer i jorden, som lynet søgte efter (man skulle lægge en lineal på kortet, og den lige linje svarede til lynnedslagsområdet).
- 16) Søn af Niels Jensen og Inger Marie Jørgensdatter, Stenagergård.
- 17) Efter sønnens overtagelse flytter parret ind i huset matr. nr. 34b (FT 1890); senere flytter J. N. W. ind i 30e, hvor datteren Else Marie Winther er husbestyrerinde (FT 1901/1906).
- 18) En parcel 9c beliggende over for vandtårnet er udskilt og frasolgt 1860.
- 19) Ved FT 1901 står Peder Nielsen Bay opført som ejer; desuden anføres samme sted som beboere Niels Pedersen Bay og Ane Marie Pedersen, endvidere endnu en søster (Ane Pedersen 1839-1903) da oplysningerne modsiger hinanden, er det umiddelbart vanskeligt at udrede, ved FT 1906 er A. M. Petersen således husbestyrerinde for N. Pedersen; senere gifter N. Pedersen sig med en yngre husbestyrerinde Julie Braae (1877-1967). (Gravstenene ses på kirkegården).
- 20) Staves også Beck.
- 21) Datteren, Johanne Marie Rasmussen, f. 1869 bliver 1891gift med sognepresten, pastor Riber.
- 22) Datteren Karen M. bliver gift med slagter Hans Andersen og er efter dennes død ejer af 9d inde i byen.
- 23) Se nærmere om denne stridbare person under afsnittet om skoleholdere og skolelærere.
- 24) I FT 1801 nævnes Karen Pedersdatter 61 enke, gårdbeboer og hendes 2 børn med efternavn Jensen.
- 25) Bygningerne var ikke særligt gamle; de var alle opført i 1860.
- 26) Ved Rytterdistriktets inkvisitions- og synsforretning (1717-41) anføres: Bygninger: 11 fag i nør - 21 fag i øster - 21 fag i vester - 15 fag i sønder. Gårdens beboere således også: Helle Marcusdatter, der spinder og syr; Zidsel Nielsdatter, der spinder; 1 dragon i tjeneste - desforuden en gammel rytter Anders Nielsen og hustru, der arbejder og tigger. Senere (med Jens Jensen Nørgaard som fæster): 12 fag i sønder - 14 fag i vester - 12 fag i nør - 15 fag i øster.

Forandringer i landsbyens udseende

Igennem adskillige århundreder var gårdenes antal ret stabilt. Med ryttergodsets salg kommer der nu bevægelse i landsbyen - de første gårde opkøbes og nedlægges, og små 100 år senere begynder udflytningerne. Der kommer nu også småhuse¹ som beboelse for håndværkere og landarbejdere og senere de første handlende.

På det første kort over Yding ses der opført 19 nummererede gårde (løbenumre og ikke matrikelnumre). Gård nr. 16 Mads Henriksens gård kommer ret sent ind i sammenhængen. De unummererede bygninger (Forsamlingshuspladsen) kan der ikke gives nogen forklaring på; men det ser ud til, at den må have haft nr. 17; hvis det blot var en gårdflytning, ville nummeret ikke være faldet ud.

Vi ser ofte gårdene ændre størrelse, dvs. den opgivne størrelse af bygningerne ændrer sig; men bindingsværkshuse var opbygget i fag, en slags modulsystem, så bygningernes længde kunne let ændres, hvad der var praktisk, hvis man ville tilbygge en aftægtsstue eller sætte et par fag til stalden i gode tider.

Den firelængede gård blev efterhånden almindelig i 1700 tallet;² undertiden sammenbygger man to gårde til dobbeltgårde. Oprindeligt havde de fleste stuehuset i nord, senere var der ca. lige mange gårde med stuehuset i nord og syd; og endnu senere fik nogle enkelte gårde (Kirkegård, Damgård, Lerskovgård) stuehuset i øst, aldrig i vest, der havde man gerne stalden/laden; dog med undtagelse af det nye stuehus i Bais gård, hvor stuehuset blev anbragt i vest, men beboerne her havde nu også ry for at være lidt underlige.

Før udflytningerne f. eks. omkring 1860 var næsten alle gårdene bindingsværksgårde³ - med tavlene kalket i stærke farver, gule eller mørkerøde, som skikken er i Østjylland og alle selvfølgelig med stråtag⁴. Bindingsværket var sorttjæret eller sortmalet.

Vi må forestille os Kirkegård (gul), Langballegård (rød), Damgård (rød), Lerskovgård (gul), løbenr. 13 (matr.nr. 9), først omkring år 1900 kaldet Bays gård efter ejeren (gul), Rishøjgård (rød) - og de øvrige gårde på samme måde. - Det må have været et smukt syn!

Navne fik de fleste gårde først ret sent; man benævnte dem ofte efter en ejer, selv mange år efter et ejerskifte.

Med udflytningerne begynder navnegivningen for alvor; og gårdsnavne bliver nødvendige, da bønderne begynder at levere smør til Horsens med gårdens navn trykt på smørbøtten.

Udskiftningen⁵ af jorden i Yding i 1784 medførte ikke umiddelbart udflytninger af byfællesskabet. En halv snes år senere opstod enkelte

Nørhauge (Nørhave) - stuehuset nedrevet 1930. De nye gårde var i modsætning til landsbyens ikke rød- eller gulkalkede. Privat eje.

nye gårde uden for byen, f.eks. yderst i Rytterhaven gården Nørhauge,⁶ der bygges 1795 af Niels Pedersen, der netop havde solgt sin gård Nørgård (nu Damgård) inde i byen; ikke langt derfra opføres også Østergård; endvidere Skanderuplyst. Vest for byen lå allerede gården Pedersdal. De egentlige udflytninger finder først sted langt senere i sidste halvdel af 1800 tallet; det er gårdene Pedersminde, Bechsminde, Winthersminde, Vestergård, Hovgård og Rishøjgård.

I det 20de århundrede sker der voldsomme ændringer. Udstykningen tager fart, og der bygges mange mindre ejendomme og statshusmandsbrug; således langt ud i Rytterhaven i 1930erne, op ad Såbybanken, og ligeledes ad vejen mod Sandvad og Voervadsbro.

Den sidste store ændring er sket fra 1960 og fremefter. Jorden bliver solgt fra mange gårde, og bygningerne står tomme eller forsøges anvendt til industriformål. Jorden samles på langt færre gårde, og driften specialiseres mere og mere.

Beboerne

Indbyggernes udseende kender vi meget lidt til, før fotografiet blev almindeligt; dog kan vi gisne om deres højde: ved Horsens udgravedes i 1984 en kirke med tilhørende kirkegård ganske tæt ved Bygholm. Der blev afdækket over 600 begravelser, der formentlig stammer fra 1100-1200 tallet. Gennemsnitshøjden var 166 cm for mænd og 155 for kvin-

der. Man antager, at højden har været ret stabil for Østjyllands landbefolkning gennem de mellemliggende 700 år.

De Ydinger var kendte for deres hovmod, stolthed og bedreværdsfølelse. De havde jo aldrig været underlagt en herremand. Et særkende for Yding før i tiden var også indgiftetheden. De Ydingbønder var langt mere indgiftede end mange andre steder - de var forholdsvis velstående og med store gårde - og gårdene skulle jo helst bevares i familien; man så ned på f. eks. de fattigere Voerladegårdsfolk og de ringere beboere i Østbirk, og Yding var vidt og bredt omkring berygtet for at være "uigennemtrængelig",

Det var således ikke let at komme udefra og begå sig i Yding - det blev udtrykt på følgende måde: "Den, der kunne komme uskindet (dvs. med skindet i behold) gennem Yding, kunne også gå ubrændt gennem helvede." Nej, man var sig selv nok!

Noter:

- 1) I 1795 var der godt en halv snes huse.
- 2) H. Zangenberg: Gamle Bondebygninger i Østjylland, Turistforeningens Aarbog 1937.
- 3) Hovgård var opbygget omkring år 1800 og var opført af kampesten.
- 4) Som almindeligt i Østjylländ anvendtes der ikke tagryttere, hvad der er en sjællandsk skik.
- 5) Herved forstås udskillelsen af det tidligere jordfællesskab i landsbyen, hvor den enkelte gårds marker lå såredt over hele landsbyens jorderråde; man søgte nu at samle jorden omkring den enkelte gård, dels ved mageskifte dels ved udflytning.
- 6) Gården overtages af sønnen Peder Nielsen, gm. Maren Rasmusdatter, Purup; efter P. N. død 1840, gifter enken sig med ungarl Jens Bendixen, Østbirk, der opretter en stampemølle på gården. 1862 Erik Olesen gm. Barbara Marie Pedersdatter (datter af P. N.); 1894 Niels Rasmussen gm. datteren Ane Margrethe Nørregaard Olesen; 1919 Søren Jørgensen; 1919 Chr. Damgaard Petersen; 1923 Viktor Klausen; 1962 Th. Klausen; Knud Kronborg 1993. Gården hed oprindelig Nørhauge som en sammensætning af Nørgaard og Rytterhave (senere også skrevet Nørhave); i dag er navnet fejlagtigt forvansket til Nørrehaugaard.
- 7) Nogle af disse er beskrevet og gengivet i værket: Danske gårde i tekst og billeder, 1995.
- 8) Det kongelige slot Byholm blev formentlig opført i 1300 tallet, og antagelig er kirken og landsbyen blevet nedlagt ved denne lejlighed, fordi jorden skulle bruges til avlsgården ved det nye slot. C. Bjørn: Det danske landbrugs historie, Odense, 1988.

Livet i hverdag og til fest

Hverdagen

Arbejdet på landet var tidligere¹ langt hårdere, end det vi kender til i dag; redskaberne var simplere og mere ufuldkomne; maskiner kendtes ikke og arbejdstiden var længere, men til gengæld var selve arbejdstempoet nok lavere; almindeligvis var der et godt og næsten familiært forhold mellem husbonde, madmoder og tjenestefolkene. Lønnen til folkene bestod ofte af naturalier; man fik så og så mange alen vadmel eller alen lærred og så og så mange par træsko; desuden hændte det, at man skulle have et eller to får med lam græsset om sommeren og måske fårene fodret om vinteren. De, der ikke havde får, fik gerne nogle pund uld.

Vinter og efterår kom folkene af sengen, så snart dagen gryede, men det var ikke normalt at tænde lys; man måtte strigle og rengøre hestene, køre gødning ud fra husdyrene og malke kørerne i halv- eller næsten helmørke.

Når gårdens mandlige befolkning ved vinterens slutning var blevet færdig med tærskearbejdet² med plejlen og skæring af hakkelse til hestene til de næste par måneder, og man endvidere var færdig med arbejdet i huggehuset med tillavning af klaptræer³ og tøjrepæle,⁴ og når vogne og vogndelev var repareret, og der var kløvet og hugget tilstrækkeligt med brænde, som var sat til tørre, stakket i runde, store stabler midt i gården, og gavntræet var færdig til brug, da var man i reglen kommet så langt hen på foråret, at forårsarbejdet med tilberedning af jorden og såningen kunne begynde.

Dræning af markerne var endnu ikke almindelig, og jordens tilstand var derfor ganske anderledes end i dag. Jorden blev behandlet først ved pløjning, derefter med letharven; og desuden med tromling; de marker, der var blevet pløjet om efteråret, blev nu harvet med den såkaldte svenskharve.⁵

Det blev efterhånden mere og mere almindeligt at pløje om efteråret og så efterbehandle med harvning om foråret. Også mergling af jorden, der begyndte at blive almindelig hen mod midten af det 19de århundrede, fandt som oftest sted om efteråret.

Af vintersæd dyrkede man især rug, desuden hvede til eget forbrug; hvedesorterne var langt ringere end i dag, og brugen af kunstgødning var endnu ukendt. Forårskornet, byg og havre, gav bedre afgrøder; en stor ulempe var den gule agerkål, der bevirkede, at markerne om forsommeren var brandgule. Man forsøgte at helbrække en del af jorden, men det var først langt senere, man fandt frem til andre bekæmpelsesformer som radsåning, ukrudtsharvning og oversprøjtning med

jernvitriol. Dyrkning af roer blev først almindeligt fra omkring 1880 og fremefter.

I løbet af forsommeren og sommeren skulle brakmarken gødes og pløjes op til 3-4 gange, harves og tromles; der skulle optages sten fra marken, som så senere anvendtes til bygning af stengærder; var der et tørveskær i en mose, skulle der skæres, tørres og hjemkøres tørv; bygningerne skulle repareres, der skulle kalkes, males og tjæres stolper, porte, døre og vinduer; skulle der bygges nyt eller repareres, var klining kvindenes arbejde. Leret hentede man i landsbyens lergrav,⁶ derefter skulle det æltes, hvad der oftest foregik på den måde, at en mand red en hest rundt i leret, der var udlagt på en jævn brolægning, og andre pøste så vand over, indtil der var æltet nok. Kvinderne gik derefter i gang med klining, når en væg var klinet, blev den jævnet ved at dyppe en visk i vand og overgnide væggen med den; leret anvendtes også til mursten, der blev formet og derefter tørret af sol og vind og siden anvendt til indvendige skillerum.

Endelig kom høslætten og høsten, der var årets travleste tid.

Kvindernes arbejde bestod bl.a. i det indendørs arbejde såsom den daglige madlavning, der dog ikke tog lang tid, men derimod var der tidkrævende ting som bagning, brygning og kærning af smør; den daglige rengøring bestod mest i at feje med kost og udstrø hvidt, rent sand hver morgen og middag; for at det ikke skulle støve for stærkt ved fejningen, stænkede man først gulvet med vand, men det støvede meget; fernisering kendte man ikke til, og daglig gulvvask var ikke almindelig; ofte skiftede man ikke fodtøj, og selve det indendørs arbejde frembragte også meget støv.

Kvindernes vinterarbejde var præget af tilberedningen af ulden og hørren. Husmoderen og en eller to piger sad ved spinderokken, og den yngste - lillepigen - kartede ulden; arbejdet fortsatte dag ud og dag ind kun afbrudt af de andre nødvendige gøremål, man skulle helst være færdig inden jul, derefter begyndte man på arbejdet med hørren; i de lange efterårs- og vinteraftener arbejdede man til henad kl 10. Karlene og drengene sad og smådøse på den lange bænk ved bordet, men ofte var de i gang med et eller andet trætællearbejde. Der avledes hør på de fleste gårde; dette var forbundet med et ikke ringe arbejde. Når hørren i slutningen af juli var taget op og tørret nogle dage for frøets skyld, skulle frøene ribbes af, derefter skørnede man i vand, tørrede hørren endnu engang, så kom brydningen, dernæst skagningen, der var kvindernes arbejde, og til sidst heglingen, så først var hørren færdig til at spindes.⁷ Når hørren og ulden var spundet, kom væveren for at modtage garnet til vævningen, som man som regel ikke selv foretog. Om efteråret skulle fårene vaskes og klippes (fårene klippedes både

forår og efterår); der skulle samles kartofler op, og i november fandt slagtingen af får og svin til årets forbrug sted; de fleste havde nogle få gæs, der også skulle slagtes; i forbindelse med slagtingen var der så saltning og røgning af kødet og tilberedelse af blodpølser.

Til kvindernes udearbejde hørte malkningen af køerne; desuden var de med ved både hø- og kornhøsten; det var heller ikke usædvanligt, at de måtte hjælpe til ved andet markarbejde såsom spredning af gødning på marken. Havearbejde var der ikke meget af, gårdenes haver var endnu ret små i det 19de århundrede.

I den følgende beretning⁸ skildres forholdene i kvindernes arbejdsdag i en større gård på egnen omkring 1878-80:

"Jeg kom som 10-12 års pige meget i et rart, velhavende gårdmandshjem i en naboby,⁹ den eneste datter var min bedste veninde. ... Det var en flot, nybygget og veldreven gård, det daglige liv og arbejde husker jeg ganske tydeligt.

Der var ikke mange værelser at gøre i orden..

Tre dejlige store stuer stod aflukkede og nedrullede, ikke et støvgran, ikke en flue eller solstråle fandt derind. Livet levedes i folkestuen og sovekammeret.

Dette havde tre ret brede senge, et chatol og et klapbord med nogle stole. .... I den ene seng lå bedstemor og en ugift moster, i den anden konen i gården og datteren, i den tredje manden og - jeg. Datteren var noget forkælet og foretrak at blive liggende hos moderen. ... Vi må indrømme, at selv om pigerne i gården skulle op og ud til malkning, kunne konen i huset nok nå at få mælkegrøden - davren - sat frem, til karlene kom ind og smurt mellemadderne, der skulle med i marken.

Davren var for alles vedkommende kogt mælk på kold grød og kom ind i et eller to fade, hver havde sin egen renslikkede træske i bordskuffen. Opvasken fra dette måltid var en mælkegryde og to fade.

Vandmejeri havde dengang holdt sit indtog i slutningen af halvfjerdserne, og efter davren gik konen i sit mejeri, kærnen kom igang, om vinteren med karlehjælp, der blev skummet, lavet ost, også den stramme knapost .... en rask pige skrubbede og skurede efter hende, det var ikke indviklet, men kunne selvfølgelig gøres med mere eller mindre renlighed, håndelag og humør.

Imens skrubbede den anden pige gulvet i folkestuen med vådt sand, fejede net og strøede frisk sand på, en karklud ned ad bordets voksdug med mælkeslatterne, ild i kakkelovnen, en smule visken støv af, så var den i orden, imens har den ugifte moster fået bedstemoder op og ind i sin stol i folkestuen med strikkestrømpen. Moster og indepigen spandt allerede tidligt om formiddagen.

Til det arbejdsbesparende i den tid hørte også, at kvinderne langtfra

hver dag redte håret. Natkappen om formiddagen og en net sort blondedekappe om eftermiddagen skjulte til fulde dette faktum.

Middag (unnen) var ikke indviklet, næsten altid grød, flæsk og kartofler, samme enkle borddækning som om morgenen. Karlene havde, så vidt jeg husker, kun deres lommekniv. Til eftermiddagsmellemmad så vel som ved "unnen" drak man øl af fælles "kovs".

Manden sad for bordenden og førte an i denne jævnhed. Kvinderne spiste mere eller mindre nærværende, men trivedes vel.

Kom en almindelig gæst, blev der dækket op ved klapbordet i sovekammeret, der fik manden sig vist også jævnlig en lækkerbid til middag - lidt stegt ål eller lign., det husker jeg ikke så nøje, da datteren og jeg absolut helst ville spise med i den muntre, gardinløse, solbeskinde folkestue, hvor husmanden (tærskeren) tit var en lystig fyr med megen viden om egnens begivenheder.

Om eftermiddagen blev der atter tid - i ro og mag - til spind, kartning, stopning og lapning, min erindring fortæller mig om megen tid, megen ro og sindsligevægt. Om aftenen blev der sunget markedsviser - også salmer. I de fleste hjem var folkestuens eneste læsning den ny og de gamle Wisbeks og Flinks almanakker, men i dette gode hjem sørgede manden for, at der blev lånt bøger hos min fader fra sognebiblioteket, karlene kunne så tillade sig at læse, senere hjalp manden også min fader med en husflidsforening for karlene. der var gerne en karl, der spillede harmonika, pigerne fik da lov at standse rokken, sætte træskoene og på strømpefødder indvi os småpiger i dansens mysterier.

Og så samledes vi til slut om sidste måltid, nadveren (nætter), atter mælkegrød som om morgenen.

Selvfølge var der dage med sus i skørterne, når der blev brygget, bagt og vasket og gjort hovedrent, men det var jo sjældent, selv baging var ikke engang én gang månedlig, og de store gilder var noget helt for sig med masser af hjælp fra naboer, huskoner og kokkekone, men det daglige liv var absolut enkelt og uden anstrengelser, hverken legemligt eller åndeligt. Om sommeren var pigerne ganske vist med i marken, og der var haven, men den var i de tider ikke stor og ikke indviklet. Tilmed var der om sommeren gerne et nyt væsen, som hed lillepigen, som var nyttig til et eller andet og altid kunne anbringes i vedkassen bag gården, hvor hun skulle hugge pinde."

Aftægten

Som eksempel på en aftægtskontrakt ser vi på aftalen mellem enken Barbara Marie Andersdatter og nevøen Andreas Nielsen, Ydinggård. Den oprettes i 1818, efter at manden Anders Nielsen var død, og da der ikke var børn i ægteskabet, gik gården over til søstersønnen "for billig

Kiøbesum samt mod at give mig tilstrækkelig Ophold paa Gaarden min Livstid".

Hun får således til fri beboelse 3 fag hus, der skal opdeles og indrettes i værelser med ildsted efter ønske. Andreas Nielsen skal vedligeholde bygningen både indvendig og udvendig, desuden skal hun have et brændehus samt havejord med hegn til kål og urter.

Til aftægtskone og den pige, hun ønsker at holde skal der årligt leveres 3 tdr 4 skpr tørret rug, 3 tdr byg, 6 skpr boghvedegryn, 3 skpr byg-gryn, 4 lispund¹⁰ flæsk, 4 stk fede gæs, og til løn til pigen og andre småfornødenheder i husholdningen 20 rigsbankdaler. Kornet leveres hvert år med halvdelen til 1ste maj og til 1ste november; de øvrige ting leveres til 1ste maj.

Om sommeren skal der leveres 8 læs gode tørv og 4 læs savet og kløvet træ, som kan bruges til kakkelovnsbrænde, og begge dele skal leveres ind i brændehuset.

Der skal fødes og græsses årligt 1 ko og 4 får med lam, og hvis koen, som aftægtskone selv udtager, skulle dø eller på anden måde ikke skulle være tjenlig for hendes husholdning, har hun ret til at udtage en anden. Når koen ikke giver mælk, leveres der dagligt 1 potte sødmælk. Årligt skal der leveres 8 alen vadmél, 6 alen hørlærred og 6 alen blå-lærred.

En sådan kontrakt tager højde for alle eventualiteter, og den tinglyses. Der er her tale om en stor gård, der ganske vist sælges billigt, men sælgeren får alle sine fornødenheder dækket. For øvrigt nød hun kun godt af kontrakten i 11 år.

En mere beskeden, men dog fyldestgørende aftale oprettes senere på samme gård mellem Andreas Nielsen (nevøen) og hans broder, der åbenbart går til hånde i gården. Ejeren sikrer broderen før hans egen død med en aftale, så at broderen er forsørget på livstid.

Han får en stue på 2 fag istandsat, så den er beboelig. Han får kost i gården, enten sammen med de øvrige beboere eller bragt ind i stuen efter valg. Tilstrækkeligt brændsel. En forsvarlig seng af gårdens senge. Fornøden linned og gangklæder med tilhørende vask og strykning, og desuden 4 rigsdaler årligt udbetalt kvartalsvis til tobak.

Man må sige, at Andreas Nielsen var fremsynet, for samme år, som kontrakten blev oprettet, 1842, døde han. Broderen, Peder Nielsen, nød godt af den indgåede aftale til sin død 1865.

Noter:

- 1) Her forsøges at give en skildring af forholdene på landet i det 19de århundrede. Se f.eks. A. J. Gejlager: Nord for Horsens Fjord. Folkemindesoptegnelser fra Vor Herred. København, 1946.
- 2) Rugen skulle helst være optærsket inden jul, og det andet korn inden den 1ste april.
- 3) Klaptræ er en slags grime, der består af reb og træ, som benyttes til køer (eller får), der tøjres i marken.
- 4) Vi er nu så langt oppe i tiden, at byhyrden er afskaffet; hver gård sørgede for græsningen for sine kreaturer, men da indhegning ikke var almindeligt, tøjrede man kreaturerne, og man måtte så regelmæssigt ud og flytte dem, hvad der var børnenes eller tjenestedrengens arbejde.
- 5) Den gamle danske harve havde lige og tilspidsede tænder, der ikke går dybt i jorden; den anvendtes op til midten af det 19de århundrede; svenskharven har fremadrettede tænder, ofte som trekantede tandplader, der holder sig selv i jorden; denne harve egnede sig langt bedre til en grundigere behandling af jorden; den indførtes omkring 1840 i dansk agerbrug og betød næsten en revolution i jordbearbejdningen.
- 6) Den fælles lergrav for Yding er nu tilkastet. Kører man ca 1 kilometer ud ad vejen mod Sandvad, ses til vestre ca 200 meter inde på marken endnu sporene af den.
- 7) Ved brydningen knækkede man stænglen, således at trædelene brækkes itu; under den efterfølgende skagning slog man trædelene, skæverne, ud; endelig ved heglingen adskiller man ved en slags redning blå fra hør.
- 8) Thyra Jensen: Kvinders Arbejde før og nu. Højskolebladet 1924, p 1280-81.
- 9) Det drejer sig om Såbygård i Såby.
- 10) Lispund er en betegnelse for 16 pund.

Fest, festsikke og traditioner¹

Fastelavnssikke.² Det var skik, at karlene red fastelavn, dvs. de red med pyntede heste og med fane i spidsen omkring i gårdene. I spidsen red kongen og hans tjener, derefter kommer udrideren og skatmesteren og til sidst "soldaterne". Udriderens opgave er at ride ind i hver gård og spørge, om man har lyst til at se kongen og hans folk; bliver der svaret ja, kommer de øvrige, der har ventet ved porten, ridende og synkende ind i gården, og de bydes på kager eller æbleskiver og brændevin. Manden i gården giver en gave til afholdelse af aftenens udgifter, det er skatmesterens opgave at tage imod og gemme den. Dernæst bydes alle gårdens folk til dans om aftenen, og der udbringes et leve for gårdejeren og hans kone; således fortsætter man hele landsbyen rundt. Fastelavnsmændag ophænges en ikke alt for stærk tønne i en for rytterne passende højde; der skal rides i galop, og vinderen af tøndeslagningen bliver udnævnt til "kattekonge" og får fri fortæring ved det efterfølgende gilde.

Pinse, gadelam.³ Valborg aften (30. april) brændte man blus; den, der havde den højeste stage at sætte blus på, skulle stå for uddelingen af gadelam. Når det blev pinse, afhentede hver karl sit gadelam og førte hende til gården, hvor gildet skulle holdes. Ved afhentningen blev karlen beværtet på det bedste, og pigen fik desuden skåret smørrebrød med til gildesgården, karlen medbragte kød. Midt i gildesgården var rejst en stang, majstangen, om hvilken der dansedes. Senere forlagde man dansen til gårdens overstue.

Gildeslag.³ Herved forstås de personer, som man kom til gilde sammen med, og som man igen indbød til sine gilder. Det var tidligere skik, at der blev sendt fødevarer, "sendelse", til gildesgården, det kunne være mælk, fløde, fjerkræ, smør æg etc.; bydemanden, der går rundt, nævner over for konen i gården, hvilken dag, der skal bages; således ved hun, at der skal "sendes" noget i forvejen; når smørret afleveres, gives der et sigtebrød med tilbage, så ved de folk, man er i gildeslag med, at de kan komme med god samvittighed. Præst, degn og smed kommer gratis med; retterne var ofte: oksekødssuppe, kogt kød, kogte høns, forskellige stege og til sidst kage og vin.

Bryllup⁵ Først holdtes der troløvelsesgilde, og dernæst 6 uger senere afholdtes brylluppet. I tiden her imellem skete tillysningen i kirken. Indbydelsen til brylluppet blev foretaget af en bedemand, der gik rundt 8 dage før festen. Et par dage før blev "sendelsen" bragt ud. Oftest bestod den af smør, en til to snese æg og f.eks. et par høns. Pigen, der bragte sendelsen, blev opvartet med smørrebrød og varmt øl eller ølle-

brød. Desuden skulle hun have flæskesvær, som var stuvet i fløde; det var den svær, der var taget af det kogte flæsk, som gæsterne skulle have til festen.

På den fastsatte dag samledes gæsterne i gården lidt hen på formiddagen, og der blev serveret skåret smørrebrød og brændevin. Kl. 10 eller 11 skulle de til kirke. Brud og brudgom kørte med hver sit følge, og forrest red forriderne, der ledsagede både frem og tilbage. Efter vielsen ofredes der til præsten, ved at man gik rundt om alteret, hvis dette stod frit, og lagde sit offer derpå. Degnen indsamlede desuden til de fattige. Ved det efterfølgende gilde blev der gerne serveret okse- eller hønsekødssuppe samt med peberrod, derefter kogt kød eller klipfisk samt steg og æggeretter; til sidst flere forskellige slags kager. Dernæst tog spillemændene fat, og dansen begyndte. Næste morgen skulle brudeparret danse ud af de unges lag. Et par af pigerne tog den unge kone i hænderne og løb med hende, konerne skulle nu fange hende, hvorefter hun blev smykket med en sort hue, som bevis på, at hun ikke mere tilhørte de unge, dernæst blev den samme manøvre gentaget med den unge mand og karlene. Derefter spistes der, man kørte til kirke, og vel hjemkommet spiste man atter; efter måltidet begyndte dansen, og den fortsatte gerne lige til næste morgen. Her på tredjedagen endte gildet med, at naboer og venner samledes over levningerne, man ønskede de nylig til lykke endnu en gang, og dermed var festen til ende.

Dans i skoven. Skovbal hørte til forlystelserne i årene op mod 1900 og lidt derefter. Man fandt en åben plads eller en jævn rydning i skoven. I maj 1876 er der skovbal i Sønderskoven med beværtning af bager Ahlgreen, ligeledes i juli samme år afholdes der stort bal for ungdommen med beværtning. Der afholdes også høstfest i Østerskoven. Såby Husflidsforening afholdt både i 1902 og følgende år dans i Yding Østerskov den sidste maj eller første juni. Lidt senere havde man Landbrugsskolen, det senere forsamlingshus, der også ind i mellem lagde husrum såvel til den offentlige dans⁶ som til diletantforestillinger; således havde ungarl Niels Winther åbenbart succes i marts 1899 med hele fire aftener.

Desuden arrangeredes der i samme tidsperiode regelmæssigt skive-skydninger. Også her er det bager Ahlgreen, der i februar 1873 er arrangør. Året efter er det smeden og senere de forskellige høkere.⁷

Noter:

- 1) Det har ikke været muligt at finde skildringer af de almindelige festsikke i Yding. Der var dog ikke de helt store forskelle fra sogn til sogn, og derfor medtages der her nogle optegnelser fra nabosognene, bl.a. fra Voerladegård og Tåning-Ovsted; disse tre sogne samt Yding stødte op til hinanden og mødtes i "Fireskel", hvor der stod en stor busk. Udtrykket "de fire sogne" var et fast begreb.
Præsten i Gangsted, H. Brøchner, (1776-1839) har foretaget nogle optegnelser i kirkebogen angående den almindelige levevis på Horsenseggen. Mad og drikke til hverdag var "vælling, grød, kål og ærter er søbemad; stegt flæsk og pandekager er tilmad"; hertil drikkes øl og brændevin.
"Julen består af 2 fester: Juleaften - 1ste Nytårsdag og Helligtrekongersaften: grød, flæskesteg - ofte endnu en anden steg, stundom fisk og endelig æbleskiver. Hele Julen igennem indtil Helligtrekonger: julegilde med megen æde og drikke." Th. Madsen: Sognepræst Hans Brøchners Optegnelser i Gangsted Kirkebog; in: Aar bøger for Aarhus Stift 1919.
- 2) Under overskriften "Fastelavnssikke i egnen ved Horsens" er der ca 1885 ned skrevet en skildring af traditionerne fra Gandrup, Voerladegård sogn, 3 km fra Yding. Da forfatteren fra sin barndom selv husker karlenes fastelavnsoptog gennem landsbyen, forekommer det relevant at gengive denne skildring fra egnen.
- 3) Meddelt af J. Albrechtsen, født ca 1830, smed i Tåning; optegnet af R.P. Randløv, Tåning 1936.
Ved gadelam forstås den kæreste, der tildeltes for et år ad gangen, og som medbragtes til dancesammenkomster; karlen kaldtes gadebasse.
- 4) Optegnelser fra Tåning fra 1882 af P. J. Randløv.
- 5) Optegnet ca 1885 af A. M. Nørregaard, Sattrup; de skikke, han skildrer her, angiver han til ca 70 år tidligere, dvs. 1810-20.
- 6) Til trods herfor søgtes den sociale standsforskel dog opretholdt: "Derudover var der den sociale lagdeling. I Yding var denne ikke så kompliceret. På den ene side havde man gårdmændene, og på den anden side husmændene og dermed ligestillede. Men standsfordommene var så stærke, at man i Yding havde gårdmandsballer og husmandsballer, for man ville ikke have lusene blandet." Cit. efter Holger Eriksen: Socialdemokrat og rebel, 1986, p. 49.
- 7) I 1897 søger partikulier Jens Jensen om tilladelse til afholdelse af dans uden spiritus i Yding Forsamlingshus. Senere var det gerne sognefogeden, der ansøgte om den såkaldte legestuetilladelse, som krævedes.

Sagn, historier og overtro

"Den gamle kongevej fra Skanderborg til Ribe fører, noget før den når landsbyen i Voer herred, over en dyb slugt. Bakkerne på begge sider af slugten kaldes Springbanken, og bækken i bunden af slugten Springbæk. Her var vejen tidligere på begge sider omgivet af skov og krat, og her i denne skumle slugt skal engang for mange år siden en kræmmer være slået ihjel. Han havde haft natteleje i en gård i Yding, og gårdmanden havde lagt mærke til, at han var godt beslæet med penge. Da han så efter endt handel i Yding tog vejen efter Skanderborg, passede gårdmanden ham op ved Springbæk, slog ham ihjel og tog hans penge. Efter drabet hængte han ham ud i et træ i skoven, for at det skulle se ud, som om kræmmeren havde undlivet sig selv. I høslættens tid, da nogle karle fra Yding slog nogle småskifter derude i slugten, søgte en lille hund, de havde med, ind i krattet og slog alarm ved den døde kræmmer. På den måde blev han fundet, og det var endnu tydelig nok at se på ham, at han var slået ihjel. Der har siden i et par slægtled været stor velstand i den gård, der ejedes af drabsmanden. Men kræmmeren skal nok spøge der, og han går også igen ude ved Springbæk. Der er det ikke rart at færdes ved nattetide." ¹

Lignende historier med overfald på kræmmere og en pludselig opstået velstand, der søges forklaret, forekommer mange steder i landet - men hvad enten historien er sand eller falsk, så er den jo lige god. Hvilken gård, der her er tale om, vides ikke med sikkerhed.

De mange kæmpehøje på egnen har naturligvis også afgivet stof; således nævnes Rishøj i Rytterhaven, "som så mange havde set rejse sig i lysskær, fordi højen som bekendt indeholdt en fantastisk skat".²

"Der er en høj på søndre ende af Yding Rode, der kaldes Rodehøj, og der skal være begravet en kong Rode, som er falden i et slag. Han blev lagt ned med sit slagsværd, og det blev gravet op for en seks, syv år siden."³

Fra hele egnen bl. a. fra Tåning, Ejer, Riis og Elling fortælles om slag med polakker, tyskere eller svenskere:

"De har sagt, at der har stået et slag imellem Ejer og Yding på Ejer og Yding Rode. Det var da svenskerne og polakkerne var her. Polakkerne var imod de andre, og de måtte så til at tage herfra og fik nogle klø. Man har plovet hestesko op der, og man mener, at de er tabte under slaget."

"I polakkertiden slog de en polak ihjel her ovre i Yding Skov, og så red de om natten ned med ham i Mossø og kylte liget derud. Siden den tid kom en ridende på en hovedløs hest ned gennem polakkerdalen, og

mange er rædde for at gå der ved nattetid for det spøgeri. Der løber en bæk ned gennem dalen, som et sted kaldes Springbæk, dernæst Markbæk og endelig Bjergskovbæk. Endelig rider spøgelseset ned gennem Skadedal på Lavst Møllers mark, der er tæt ved søen. Det var der, polakken blev kylet ud."

"Der har stået et slag med tyskerne på Yding Rode, og det trak sig efterhånden sønder på indtil danskerne sejrede. Efter sigende blev de anført af Peder Skram."

"I Rode på Yding eller ejer mark har der stået et slag mellem tyskere og danskere. .... Sønden for Rode er ved opdyrkning funden et stort slagsværd og plovet spor af krigsvåben op. Det slag må have stået i den grevelige (grev Gerts) tid." ⁴

Af andre historietyper optræder opdagelsen af en forbrydelse:

"Tæt ved Hornum Skov⁵ på Yding mark lå folkene fra Mikkell Peters gård og spiste mellemmad i engen. Der finder en af dem et ben, som stikker op, det var så hvidt, så hvidt, og han kylet det hen til en anden, og den kyler det videre, for de skulle alle sammen have det at se. Som de nu kyler det til den sidste, og han får det, da springer blodet ud af alle hans fingerender. Det undredes de over, da alle de andre også havde haft ved det, og ved dem var der ingenting bleven kendt. Så snakkede de med ham, om hvad det havde at betyde, og han måtte til at bekende, at han havde slået en mand ihjel der. Så blev han anholdt og straffet. Det ben må formodentlig have været af den myrdede." ⁶

Eller forbandelsen over sig selv:

"Der boede en mand i Yding By, han var draget til Skanderborg og vilde sælge en hest. Så kommer der nogle og vil købe den. De spørger ham ad, hvor gammel den er, og om den har fejl. Ja, han vidste ingen fejl med den, og hvis han vidste det, ville han ønske, te Fanden måtte fare i ham og fare af ham igen, inden han kom hjem. Da han kom op på Springbanke norden for Fuldbro Mølle, da stak der en orm igennem hans mave, og den var så stor, te de kunne se, den rendte ned i hjulsporet. Så blev den mand rent tåbelig, og de måtte holde ham under lås og lukke siden, indtil han døde. Det hul, ormen var kommen ud af, det lægtes aldrig, og de måtte holde det med linned og omslag hele tiden."⁷

Der gik selvfølgelig også historier om folk, der kunne lidt mere end deres Fadervor:

"De sagde , at Anders Fisker i Yding var en friskytte og havde skudt efter alterbrødet. Når han havde rejst en hare, sagde han: De to første spring dem måtte haren have, men det tredje spring det ville han have. Se så var haren skudt. Om der var aldrig så gal en hund, kunne han gå

lige ind til den. Niels Lavrsen i Tåning havde så forfærdelig striks en hund, ingen kunne komme ind til ham, men Anders Fisker kunne gøre det. Hunden blev ved at krympe sig baglæns ind i huset, og så satte Anders sig i hullet og knappede hans bukser ned der, men hunden blev derinde." ⁸

Og de kunne være både onde og gode:

"Min faders moder i Yding stod en dag og gav mælk til en kalv, som de ville have lagt til. Så kom der en kone fra den samme by der om og siger: "Hå-å sikken en dejlig steg der kunne blive på den kalv" - "Ja, du kunne da nok nøjes med noget mindre end en steg af den", siger min faders moder. Om natten så dør kalven, og konen kommer der om anden dagen. "A tykker, du ser så sørgen ud" - "Ja, den kalv, du så i går, ligger og er død." Åh, om hun måtte da ikke få den? Jo, når blot de kunne beholde skindet, for ellers skulle kroppen jo være kastet ned. Nå ja, så fik hun den jo. Så varede det en lille kort tid, da begynder deres hoveder at slingre i bagparten, og den ligesom rådner fra dem. Så måtte de til at have bud efter en klog mand, for de tvivlede jo på, at det var den kone, der havde skyld i det, som havde fået kalven. Så siger min faders moder til ham, om de skulle ikke have bud efter den kone. "Nej, I skal ikke", siger han, "hun skal nok komme af sig selv". Så kom hun også, hen han havde lukket døren for sig, hvor han var. Hun bankede på og ville ind, men kunne ikke. Så siger han til hende, hvorfor hun sådan havde fordærvet den mands kreaturer. Ak, det havde hun ikke gjort og havde ingen skyld i. "Ja, er du fri, så skal du også være det", siger han, "nårenstid du kan nu sige et ord bag efter mig, så er du fri. Kan du sige: Du allermægtigste Gud." - "Hå-å, kan a ikke sagt dette. Du afmægtige Gud." Ja, nu kunne de jo høre, hvad hun sagde, og nu havde hun dømt sig selv. "Men nu skal du ikke fordærve den mands kreaturer mere."

Så blev der købt noget på apoteket, som de fik ind, og siden mistede de folk ikke noget kreatur mere. Heksen havde taget lever og lunge af kalven, og det havde hun gravet ned under dørtræet til nødset, og lige så stærkt som det rådnede, lige så stærkt rådnede kørerne. Derfor var det, de mistede dem." ⁹

En klog mand boede i Yding Skov:

"Enevold Urede ovre i Yding Skov kunne drive trolddom hen. Han kunne også kærne smør, når andre ikke kunne. Når han kom, skulle han have en flyverøn og binde om en gjord om livet, dernæst lagde han en glød under kærnen, og så havde han en røn at piske fløden med. Han gav den tre slag, og så læste han over alle de djævlæ, der er til. Så skulle der jo kærnes, og det gjorde han selv, for ingen andre måtte komme

til kærnen. Han sagde: "ja, a ser dig nok!" Det skulle jo forestille, at han kunne sådan se heksene gå og luske omkring."

"Enevold Urede boede her ovre i Yding Skov. Når nogen ikke kunne kærne, så måtte de have bud efter ham. Han hældte jo i reglen fløden af kærnen, hvor folk havde begyndt at arbejde på det, og fik det i en gryde og varmede det op, som det skulle nu være. Dernæst varmede han vand og kom i kærnen, og så bandt han et ris eller et bånd af 9 forskellige slags træ, som han skar omkring i skov og haver, og der skulle særlig flyverøn i det bundt, og det skulle så i det samme vand. Hvor der ingen anden flyverøn var i nærheden, tog han røn, der groede i en ellerod eller hasselrod. Så borede han et hul i kærnestaven i den nederste ende og kom noget rødt noget som salve i det hul - det var en hemmelighed, han havde ved sig selv, hvad den salve bestod af. Så blev der spundset efter i det spigerborhul med en rønnepind, og så blev der lagt en rønnegjord uden om kærnen oppe for oven. Når han så havde alle disse forberedelser gjort og kærnen tømt for vand og ris, så kom fløden i, og så begyndte Enevold at kærne. Se, fik han nu ikke magt med det, som det kunne da også ske, så fik noget andet skyld for det, og han sagde: "Forhæftelsen er Dæwlen støde mig for hård." Men han mente jo da lige godt, han var heks over alle hekse. Han nævnte ingen ved navn, men han sagde gerne: "Hun" - for det var i reglen en gammel kone - "har rådet over det for længe." .....

..... Da han kom i nødset og til den første ko inden for døren, sagde han: Huu jaja, her er det Dæwlen støde mig galt" Konen var for tro skyldig, og hun sagde så: "Nej, det er ikke den ko, hende kan vi godt kærne af." Så gik han videre: "Ja, huu, her er det Dæwlen støde mig meget galere; men det skal vi nok få magt med." Han fik jo også der fat i en flyverøn og lavede en gjord af og lagde om halsen på koen, og så læste han hans formularer, men det vidste de jo ikke hvad var, og så var den potte ude, så kunne de kærne lige så godt siden som før den tid. ..."

Denne kloge mand i Yding Skov havde tjent hos præsten i Søndervisning, og der havde han fået sin lærdom. En sådan præst skulle man absolut ikke spøge med, det måtte en mand i Yding sande:

"En gammel mand i Yding, der hed Morten Pedersen, han havde engang været ude i de vestre sogne, og da han kom over Vissing præstens mark midt om natten, så var han træt og udgået, og han blev da enig med sig selv om at tage et af præstens bæster og ride på til Yding. Da han kom der, kunne han hverken sidde af end falde af end komme af det bæst på nogen måde, og så måtte han ride tilbage igen, hvor han havde taget bæstet. Da han kom i tøjrlaget, hvor det havde stået, kunne han sidde af. Men det var ikke endt dermed. Da han slog

tøjret ud, kunne han ikke slippe endda og måtte krybe omkring på hans knæer en hel time og lede det stagehul op, hvor han havde taget stagen op af jorden. Så endelig slap han fri." ¹⁰

Til de mere uhyggelige og spøgelsesbetonede ting hører følgende:

"Inde i Yding var en karl en aften ude på gaden, og da så han et liglam, der kom ud fra en gård og gik hen på kirkegården. Da han så gik ind og i hans seng, kunne han høre et lille barn, der græd sådan inde. Om morgenen fortalte han konen det, da han kom ind. "Hvordan kan det være, at barnet græd sådan i aftes? A kunne høre det helt ind i mit kammer." - "Th. kunne du da!" siger konen helt forgrædt og sørgen. Da havde hun ligget det ihjel om natten. Men han kunne jo ikke høre det alligevel, det var blot en forestilling, for barnet havde jo ikke grædt."

I det hele taget så kunne man om natten møde de mest uhyggelige væsner både her og i nabosognene:

"Når nogen skal dø i Ovsted sogn, ses et par stude. I Tåning viser sig et lam på tre ben. Ved Yding går et lam." ¹¹

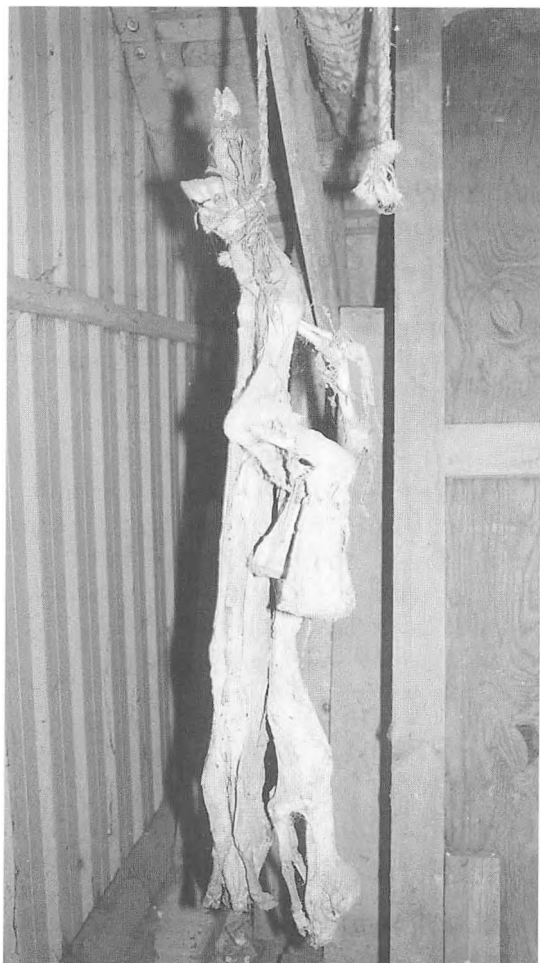
I det hele taget skulle man tænke sig godt om, inden man handlede:

På Ydinggård stod der oppe på stuehusloftet en stor, tung og gammel kiste. Den måtte man ikke flytte, for så ville der blive uro på gården. For en del år siden flyttede man den dog et andet sted hen på loftet, men i de efterfølgende nætter var der en sådan larm og uro deroppe, at man skyndte sig at få kisten sat tilbage på den gamle plads, hvorefter alt atter blev roligt. Denne kiste blev ofte sat i forbindelse med den tidligere omtalte dræbte kræmmer - det skulle være hans kiste.

Denne velkendte beretning er bl. a. fortalt omkring 1960 af snedkeren i Yding;¹² han nævnte også gerne, at han af og til havde arbejde at udføre ude på Kroggård, der ganske vist ligger på skellet til Gantrup, men da det er på egnen, og fortælleren er fra Yding, tages det med her: "Her på Kroggården har han set, at der hænger et får på en krog, hvor det i øvrigt har hængt i umindelige tider; hvis det fjernes fra sin plads, vil gården brænde, hvorfor man klogeligt lader det blive hængende." (Og det hænger der forøvrigt endnu i 1998).

Noter:

- 1) Optegnet i 1933 af R. P. Randsløv, Tåning ("efter mundtlig meddelelse af flere ældre folk"). Dansk Folkemindesamling. Se i øvrigt mere om gården og kræmmerens kiste en af de sidste beretninger.
- 2) Thyra Jensen: Fra gamle Præstegaarde, p. 45.
- 3) Cit. efter Evald Tang Kristensen: Danske sagn i folkemunde, IV, nr. 198.
- 4) Alle cit. efter E. Tang Kristensen: Danske sagn ... IV, nr. 262, 263, 384, 386.
- 5) Dette stednavn betegner et lille stykke krat til venstre for vejen fra Rytterhaven og ned mod Hem.
- 6) E. Tang Kristensen: Danske sagn ... IV, nr. 1393.
- 7) ibid. VI, nr. 637.
- 8) ibid. VI, nr. 708.
- 9) ibid. VII nr. 1353.
- 10) ibid. VII, nr. 660; VI, nr. 818, 819.
- 11) ibid. II, nr. 42, 53.
- 12) Snedkermester Oskar Hansen. Hans hus og værksted kan ses på billedet med købmandsforretningen.

*Fårebælg på Kroggård.
Arkiv OSJ*

Kirke, præst og degn - Skole og lærer

Kirken¹

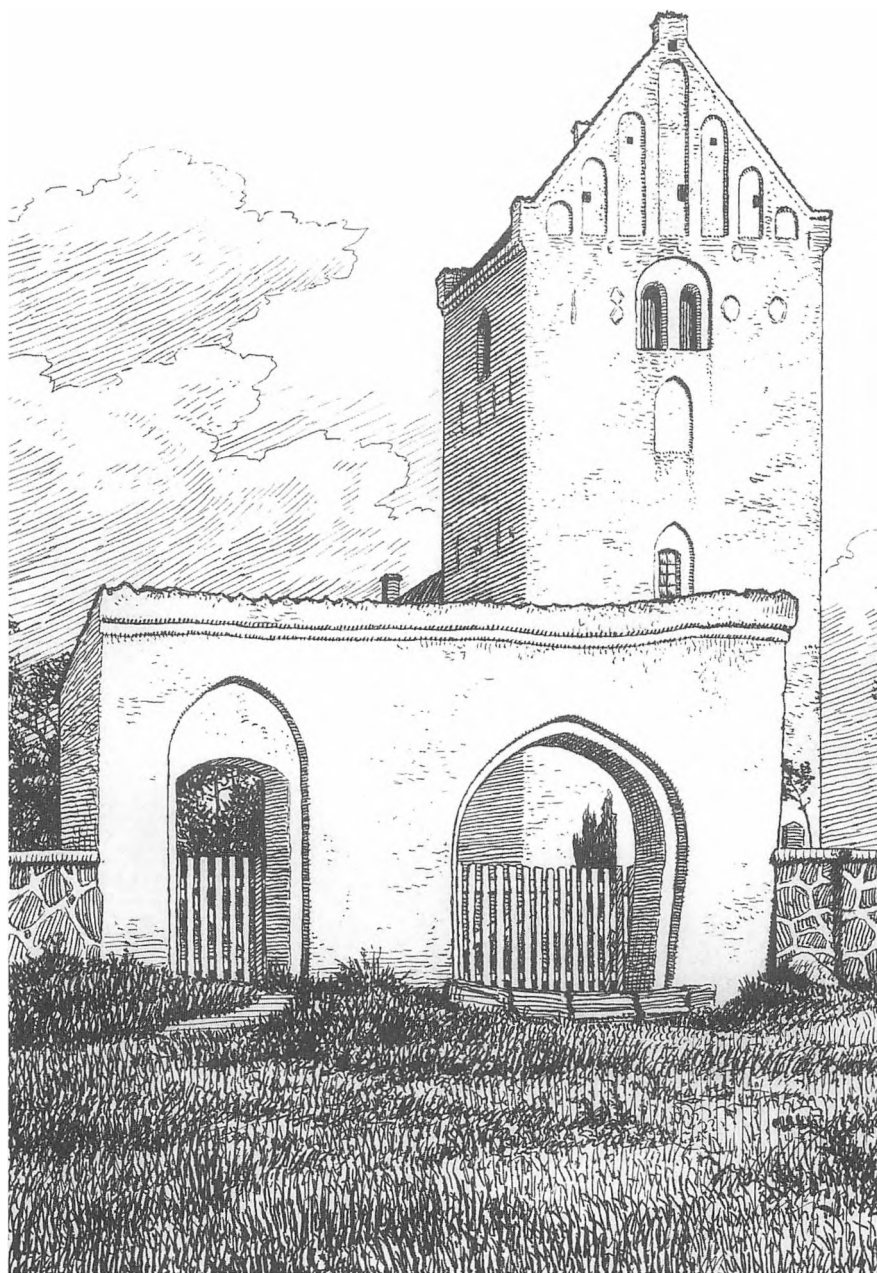
Hvornår den første kirkebygning blev rejst i Yding, det fortæller sig i den dunkle fortid, for der er intet tilbage. Som omtalt i afsnittet om klosterregnen er der konstateret et sogn allerede i 1345, og selve kirken, der kaldes Vor Frue, omtales sammen med kirkerne i landsbyerne Bryrup, Søndervissing og Voerladegård i 1486.²

Hvis vi skal sammenholde med de tre forannævnte samt med Østbirk kirke, så må den første bygning datere sig tilbage til omkring år 1200, fra hvilket tidspunkt klokken forøvrigt stammer. Dette er kun gisninger, som hverken kan bekræftes eller afkræftes. Det kunne også være i perioden 1250 -1300; under nedbrydningen af den forrige kirke i 1865 blev der gjort nogle møntfund på stedet. En af mønterne er fra kong Abels tid (1250 - 52), og 4 andre mønter er fra perioden 1250 - 1350, men hvornår er disse mønter mon tabt?³

Tårnet - bygget af røde munkesten - hører i dag til kirkens ældste del. Som det var almindeligt ved nabokirkerne, blev dette først bygget til meget senere i kirkens historie. Man formoder, at det nederste af tår-

Kirkens ældste del er det statelige, fire etager høje tårn. Det meget høje mellemstokværk har et vindue i den nederste del; i den øverste del er dette tilmurret. Tårnrummet havde tidligere krydshvælv og stod i direkte forbindelse med selve skibet gennem et stort spidsbuet hvælv, som tårnets østmur hviler på. Samme konstruktion genfindes i Østbirk og ved enkelte andre kirker i herredet (f. eks. Ovsted) og i stiftet (f. eks. Vejlbj ved Århus). 1997. Arkiv OSJ.

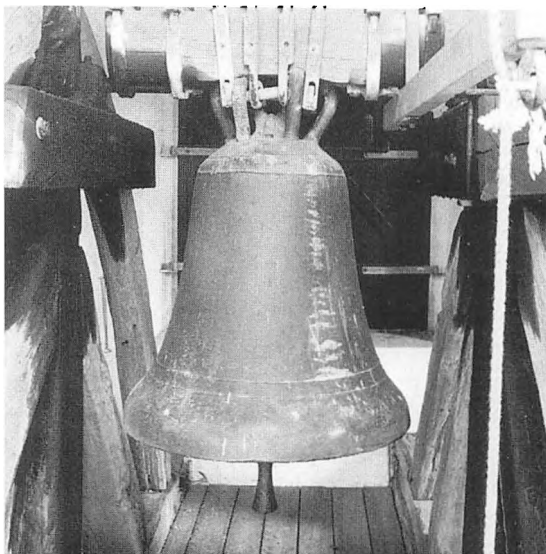
Yding Kirke, tegnet af Aa. Jørgensen og indleveret 1952 til Nationalmuseet. Græsbevoksningen foran kirkegården er legepladsen for skolebørnene i forskolen. NM.

net stammer fra perioden omkring år 1500 med et udsving på ca 20 år til hver side. Jævnfør de seneste undersøgelser er visse særtræk i tårnets opbygning tydeligt beslægtede med tilsvarende i tårnet ved nabokirken i Østbirk.

Inde i tårntrapperummet kan der endnu i hjørnet til højre spores rester af den oprindelige hvælving i tårnrummet, hvorfra der var direkte adgang ind til selve kirkerummet. Den oprindelige trappe var udvendig på nordsiden - indgangen til selve tårnet ses endnu tydeligt i første mellemstokværk, dog nu delvis tilmuret, så åbningen fremtræder som vindue.

Glamhullerne er rundbuede, enkelte mod syd og nord, og dobbelte mod øst og vest; disse dobbelte glamhuller er delt af romaniserede søjler og er af samme type, som man kan se i Aarhus Domkirke, der sikkert her har været model. De tre bogstaver U. C. S., der er murankre på vestgavlen, står for Ulrich Christen von Schmidten, en tidligere ejer af Urup og samtidig ejer af kirken i årene omkring 1800, hvor der åbenbart har fundet en reparation af tårnet sted. Tårnet har forøvrigt på et tidspunkt været kamtakket, og dets sokkel består af en kampestenssyld.

Klokken er ophængt mellem to svære halvbueformede bjælker, meget svært egetømmer, der bærer tydelige mærker af at være genbrugstømmer. Selve klokken, der måler 71 cm i bredden og 89 cm i højden, har støberinge foroven og forneden, men bærer i øvrigt ingen inskriptioner af nogen art. Den stammer fra omkring år 1200 og har lykkeligvis undgået tidligere tiders krigsplyndringer.

*Klokken fra 1ste halvdel af 1200-tallet. To såkaldte lister - muligvis støberinge - ses forneden lige over slagkanten og ligeledes to foroven. I en indberetning fra 1791 nævnes det, at klokken kunne høres over hele sognet.
NM.*

Det tidligere og i 1865 nedrevne kirkeskib og kor ved vi ikke ret meget om. Gennem kirkeregnskaberne kan vi følge enkelte arbejder og udbedringer på kirken og der igennem få enkelte oplysninger:

I 1614 indkøbtes 310 mursten for 11 mark fra Skanderborg Ladegård. Året efter hentes der 140 tagsten i Horsens, og "Hans Murmand" i Horsens får betaling for det stærkt nødvendige reparationsarbejde. Der købes tømmer til kirkegårdsporten, og "Jacob Blytækker" lagde noget bly op på kirken.

Det efterfølgende år 1616 henter man 12 tdr kalk for 3 dlr. helt oppe i Daugbjerg;⁴ og der betales for øvrigt lige så meget for selve transporten, det er 2 vogne, der skal køre 14 mil hver vej; og "Hans Murmand" fra Horsens er nu atter i arbejde med at oplægge tagsten og opsætte den nedfaldne kirkegårdsmur. "Oluf Snedker" laver en helt ny altertavle, og "Jens Maler" maler både den og prædikestolen året efter. 1619 indkøbes atter mursten og kalk, og bl.a. våbenhuset, der befandt sig på kirkens nordside lige over for den nuværende indgangslåge, bliver hvidtet. I 1682-83 går glarmester Morten Jørgensen af Skanderborg i gang med at udbedre alle kirkens vinduer med glas, bly og tin.

Desværre er det ret fåtallige regnskaber, der kan findes fra 1600-tallet.

Ved kirkesynet år 1700 bemærkes det, at tårnet er revnet på 3 sider. I de kommende år noteres gentagne gange mange revner ved hvælvingerne, og i 1791 konstateres det, at hverken kirkegårdslågen eller kirkegårdsdiget, hvor mange kampesten er faldet ned, kan holde svin eller kreaturer ude, der uhindret græsser på kirkegården. Det oplyses desuden, at gulvet er af mursten, og taget er af teglsten. Loftet er hvælvinger. Der må have fundet en reparation sted omkring år 1800 (jævnfør de omtalte initialer på tårnet), for i kirkesynet fra 1803 omtales kirken som værende i god stand.

Synsforretningen i 1862⁵ giver os den mest udførlige beskrivelse af den gamle kirke: Skibets længde angives til 50 fod, og bredden er 50 fod. Der er i alt 5 hvælvinger, en i tårnrummet, en i koret og 3 i selve skibet. Skibet og koret er bygget dels af grundmur, dels af kampesten; kirkens mur er hvidtet.

Det må for øvrigt antages, at den såkaldte grundmur bl.a. har bestået af frådsten. En tidligere gavl i et lille hus på Ydinggade nr. 12 viste sig ved en ombygning for en del år siden at bestå af frådsten; dette materiale stammer sandsynligvis fra den nedbrudte kirke.⁶

Synsrapporten giver et billede af en særdeles faldefærdig bygning, der tales om "betydelige revner i hvælvingerne" og om "brøstfældighed". "Korets østre gavl har en betydelig hældning udad". Indvendig er kirken afstivet med tværbjælker og udvendig med støttepiller på sydsi-

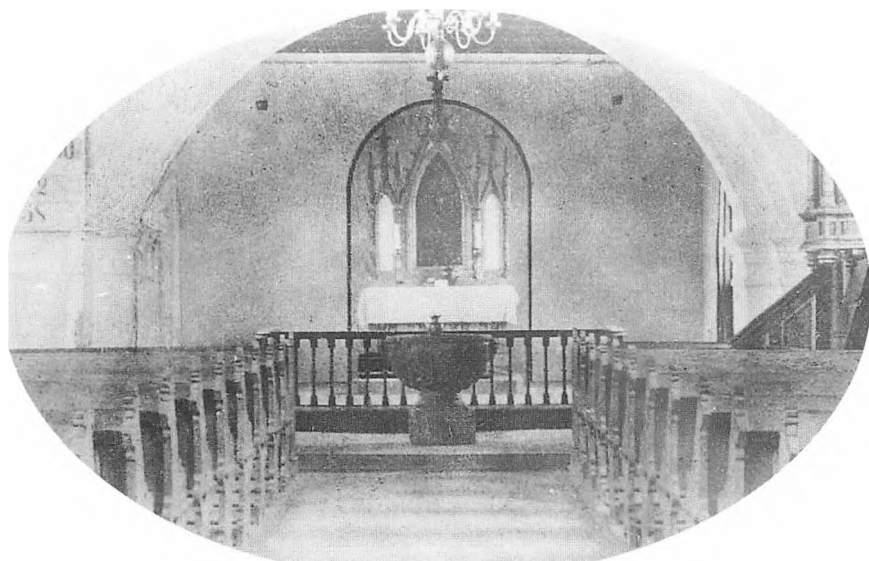
den. Ydermere er desuden ved at vælte på grund af hvælvingernes tryk og tagets hældning.

I sin sognebeskrivelse bemærkede Trap⁷ nogle få år tidligere, at kirken sammenholdes kun ved flere bjælker, som går igennem den og giver den et noget uhyggeligt udseende.

Da alle disse skavanker "ikke tilfredsstillende kan afhjælpes, tilrådes at kirkens skib og kor af nyt genopføres for at forebygge kirkens nedstyrtning". Udgifterne anslås til 7050 rdlr, og tiendejerne (det er nu de lokale beboere) - der først får afslag fra Kirkeministeriet om hjælp til et lån på 5000 rdlr - får tilladelse til at optage et privat lån.

Der udarbejdes og indsendes tegninger,⁸ og man vil gerne have et kasettetræloft i stedet for hvælvinger. Det nævnes i øvrigt, at kirken vil komme til at indeholde et større indre rum end tidligere, og at der i øvrigt intet vil blive sparet. Der foreslås indgang gennem tårnet, der skal være våbenhus, og herfra skal der i den ene side være trappe op til klokken i stedet for den udvendige; i den anden side indrettes der et værelse med kakkellovn for kirkegangskoner. (Dette rum fandt Kirkeministeriet dog for trangt og foreslog, at det skulle bortfalde). Våbenhuset på nordsiden af kirken skal helt fjernes.⁹

Der var røster fremme om at sætte den gamle kirke i stand, men provsten Høegh-Guldberg var imod og tilføjede i sin indstilling perfid, at det velstående sogn havde råd til at afholde udgiften på 6000-7000 rdlr.

Det ældste foto af kirkens indre. Præstens armstol fra omkring 1900 ses ikke og heller ikke kakkellovnen fra 1891. Fra et såkaldt sognekort i privat eje.

Arbejdet gik i gang i 1865 - lidt forsinket af krigen i 1864 - og kirken stod færdig 1866 i den gule murstensudgave, vi nu kender. En mindeplade af marmor i korets østgavl fortæller herom. En kakkelovn blev installeret 1891; i 1924 blev kirken forsynet med elektrisk lys og i 1941 med el-opvarmning.

Konkluderende kan vi sige, at der tidligere har stået en kirke af samme størrelse som i dag, men med hvælvinger, og med et lille vinduesløst våbenhus på nordsiden og ligeledes på nordsiden en udvendig trappe op til klokketårnets første mellemstokværk, og tårnet har haft takker. Byggematerialet har været kampesten, granitkvadre, frådsten og teglsten; tilsyneladende var hele kirken hvidkalket og taget af tegl. Kirken ligger forøvrigt ikke helt solret øst-vest, men afviger derimod ca 20° i retningen sydøst-nordvest.¹⁰

Det er imidlertid ikke klarlagt, hvorvidt der kan være tale om flere ældre kirker. Øst for det nuværende kor har man for en del år siden (omkring 1980) i de første gravrækker fundet nogle bygningsrester, som desværre ikke er blevet nærmere undersøgt; det var ikke-tilhuggede kampesten, der så ud som bygningsfundamenter; disse formentlige syldsten dannede tilsyneladende en runding, som ses i forbindelse med en apsis. Der kan således formodes en første kirke, som så ombygges senerehen, nemlig i 1400-tallet og først da får hvælvinger. Måske har man så også først nu opført det tidligere våbenhus på nordsiden ud for den gamle kvindedør og samtidig tilmuret en eventuel syddør, den oprindelige mandsdør.¹¹

Kirkegårdsportalen fra middelalderen. 1997. Arkiv OSJ.

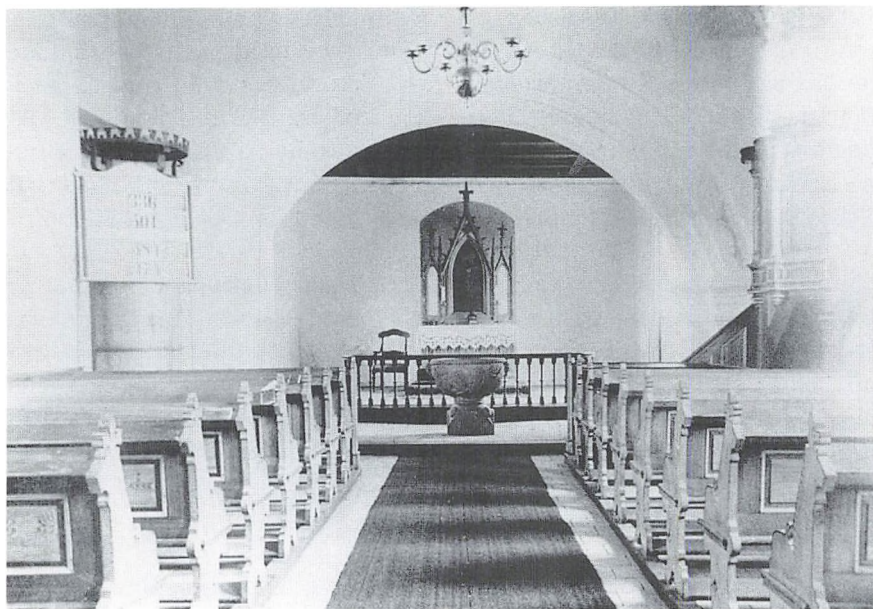
Kirkegårdsportalen formodes at stamme fra senmiddelalderen dvs. slutningen af 1400-tallet; den spidsbuede køreindgang er den ældste del. Kirkegårdslågen på nordsiden førte over til præstens anneksgård; det var derfor ret bekvemt for præsten med en direkte adgang til kirkegården, når han havde opstaldet sine heste her, hvad der også senere hørte med til herlighedsrettighederne, som han oppebar helt til 1795. Den nuværende trappe omtales og anlægges først i 1915.

Under nedbrydningen af den gamle kirke fjernede man det meste af inventaret og således også det middelalderlige alterbord, der var fritstående, muret af store sten og beklædt med "rødmaledede fjæle". Midt i alteret lå en tildannet kampesten og midt heri, jævnt med stenens overflade lå en såkaldt sepulchrumsten dvs. en dækplade lavet af grøn serpentin med gulgrønne pletter. Herunder lå en relikvieæske af sammenbøjede blyplader 3,5 cm x 2,5 cm, i hvilken man fandt tre små benstumper og et lille stykke alabast eller feldspat.

Døbefonten er af granit, kummen er rødlig og foden grå. Den henregnes til de romanske østjyske løvefonte af Låsby-Vinderslev gruppen og er sikkert udført af samme mester, som stod for fontene i Låsby og Dover. Den stod tidligere i et hjørne bag ved korbuen, men blev flyttet i 1891 til dens nuværende plads. Et dåbsfad af messing er fra ca 1550, men først anskaffet senere til kirken; alterkalken og alterdisken er fra 1675, en gave fra den daværende ejer af Urup. Ellers er der intet bevareret fra den gamle kirke; den ret rabiante provst Høegh-Guldberg havde ikke den store pietetssans, men lod uden skrupler alt fjerne; således desværre også den gamle prædikestol fra 1573, som muligvis var skænket af Urups ejer Peder Skram og hustru, hvad en indskrift på prædikestolen kunne tyde på. En gammel degnestol og en gammel skriftestol omtales 1791.¹³

Af nyere inventar,¹⁴ foræret af beboere i sognet, findes der en syvarmet lysesstage, skænket 1915 af Niels Andreasens enke; to messinggulvstager er skænket af henholdsvis Johan Finneemann Schultz og Karen Leth Jørgensen. De to lysekroner af messing er skænket henholdsvis 1896 af gårdejer Jens Poulsen og hustru og 1915 af Else Winther; et syet tæppe til anbringelse foran alteret er skænket i 1969 af en kreds af kvinder i Yding sogn.

Til indvielsen af den nye kirke i 1866 blev der anskaffet et cementalter;¹⁵ ligeledes en ny altertavle i nygotisk stil og lavet af cement. I 1921 blev der skænket en ny altertavle, og karlene fra Yding skulle fjerne den gamle, men de havde ikke kræfter til at flytte den længere end til sydkorvæggen, hvorfor den blev stående der.

Foto fra ca 1920 eller lidt tidligere - den tidligere altertavle i baggrunden blev udskiftet 1921. Kakkellovnen ses oppe ved korbuen. Lokalarlivet, Gedved.

I korets østgavl er der indmuret en romansk gravsten over manden Tholvo; den kan have siddet i en af den tidligere kirkes mure, eventuelt har den været gulvgravsten. På kirkegården findes der ved siden af tårnet tre bondegravtræer af granit: en barnegravsten fra 1795, ved siden af en gravsten fra ca år 1800 og den tredje med navnet Jens Nielsen, født i Saabye, død 1809. Endvidere findes der to støbejernkors (1857 og 1858) på et gravsted for en Såby familie.¹⁶

I den gamle kirkes kor fandtes i følge herredsbogen fra 1661 en "herregraffvelse".¹⁷ I 1847 bestemmes det, at "begravelsen i koret enten fyldes, eller den sønderbrudte dæksten borttages, og forsvarligt gulv lægges".

Kirkens ejerforhold

Før 1345 tilhørte kirken bispem i Århus; derefter overdrages den til Vor Kloster. Under de gentagne stridigheder mellem Århusbispem og Vor Kloster om rettigheder til gårde og kirker bekræftes ejerforholdet¹⁸ endnu engang i 1488, nemlig at "4 kirker, Voerladegård, Sønder Vissing, Yding og Østbirk skal høre under Vor Kloster". Man må formode, at kirken på et tidspunkt bliver anneks til Østbirk, der overdrages til Vor 1460, og som i den forbindelse omtales at have præstesædegård; senest er sammenlægningen nok sket ved Reformationen 1536, hvor

Kronen dvs kongen inddrager klostergodset. Kongen bortfæstede kirkerne lokalt til bønderne; på listen fra 1572¹⁹ nævnes fru Marine i Såby,²⁰ og senere er det Hans Pedersen i Yding, der i 1617 på livstid får stadfæstelseskort på kirketiende på menige sognemænds vegne.²¹ Efter de ulykkelige svenkekrige i 1600-tallet fattedes riget penge, og kongen bortsolgte kirkerne til private; i 1687 er det baron Jens Juel, friherre til Juelling, der gennem et mageskiftebrev med kongen får jus patronatus²² til kirken med kirkens andel af korntienden og kirkens landgilde, og i 1688 får Margrethe Vilders skøde på kongetienden af Yding kirke,²³ 1695 nævnes kirken at ligge under Urup,²⁴ hvad den fortsatte med at være indtil det var lykkedes for alle gårdene at erhverve deres tiendeandel, senest i 1804. Ejeren af Urup, herregårdsslagteren Ulrich Christen von Schmidten, var i pengesnød og solgte villigt ud, inden godsets tvangsauktion 1805. Præstekaldsretten gik dog 1810 tilbage til kongen. I 1912 overgik kirken til selveje.

Kirkens egne besiddelser

Det kan nævnes, at kirken selv ejer jordtilligender, der er forpagtede ud; således ejer den i Vrænge, under matr. nr. 16 i Såby 8 tdr jord, "der fra Arilds tid har været tillagt Østbirk-Yding sognekald for at holde brød og vin til Yding Kirke" idet dog "jagt og fiskeri forbeholdtes præsten".²⁵ Det var ganske almindeligt, at kirkerne ejede jord til afholdelse af udgifterne til alterbrød og vin. Der er dog den anekdote knyttet hertil, at to mænd af kirkeværgerne, der begge var bosat i Såby, førte et så udsvævende og ryggesløst levned, at præsten måtte tale et alvorsord med dem. Som bod skænkede de da jordstykket til kirken.²⁶

Optagelse fra ca 1920. Til venstre Forskolen og dens lille toiletbygning. Fra sognekortet. Privat eje.

Den ovenfor nævnte formulering "fra Arilds tid" (egl. af alders tid) benyttede man gerne for at angive, at retsforholdet havde bestået i umindelige tider.²⁷ For kirkens vedkommende har den da også været jordejer langt tilbage i tiden, ja gennem de sidste 500 år, for både i 1482 og i 1514 nævnes der jord- og skovstykker, som tilhører kirken. I 1517 omtales desuden ved navn fire arealer, der i de forudgående 40 år skulle have tilhørt kirken.²⁸

Den delvis beplantede forplads erstattede forskolens gamle græslegeplads. Ca. 1984. Arkiv OSJ.

Noter:

- 1) Der henvises til Nationalmuseets nyligt foretagne gennemgang af Yding kirke, udgivet i serien: Danmarks kirker, Århus amt, hft. 47, 1996. Desuden er provste- og bispearkivet gennemset i LA, Viborg.
- 2) Se afsnittet om klosteregnen.
- 3) Desuden er der en mønt fra Erik af Pommerns tid 1412 -39, samt en fra Hamburg, præget i slutningen af middelalderen.
- 4) Alle kirkerne i omegnen anvendte Daugbjerg kalk, der dog normalt indkøbtes i Horsens.
- 5) Synsrapport 10/2/1862.
- 6) Frådsten eller kildekalk anvendtes meget i Østjylland i området fra Skanderborg til Vejle Fjord og hører til det ældste materiale i kirkebyggeriet. Når det kalkholdige vand fra grundvandskilden kom op i luften, frigjordes kalken, kulsyren boblede op (deraf navnet frådsten), og kalken bundfældedes. Det er et blødt materiale - let at bryde og at udsave - derefter lod man det sandsynligvis hærde et par år i fri luft.
- 7) Trap, 1ste udgave, 1858.
- 8) Betydningfuldt nok er disse tegninger forsvundet, og de kan hverken findes i LA, Viborg, eller i Kirkeministeriets korrespondance i RA. Ligeledes savnes arkitektens navn.
- 9) Skrivelse til Kirkeministeriet, juli 1863.

- 10) Jævnfør N. Abrahamsen: Romanske kirkers orientering og den magnetiske misvisning i 1100-tallet i Danmark. Geoskrifter nr. 23, 1985, Århus Universitet, fremgår det, at i 1100-tallet var der en østlig misvisning på omkring 20°; dette kunne være en plausibel forklaring på kirkens ikke helt solrette orientering. Hvorvidt man imidlertid på dette tidspunkt havde kendskab til kompasset og orienterede kirkerne derefter, vides ikke.
- 11) Disse formodninger er blevet fremsat i Østbirk og Yding sognes kirkeblad, nr. 1, 1986, af tidligere sognepræst J. Fosdal.
- 12) Indskriften skulle i sin nyfortolkning lyde: "Den drikkældige vil ikke tage sig vel af de hellige ting " samt de tre bogstaver P.S.R. dvs. Peder Skram Ridder
- 13) Katolicismen efterlod mange reminiscencer. Skriftemålet ophørte aldeles ikke med Reformationen, men fortsatte omend i ændret form. Også skikken med kirkegangskoners indledning (dvs første kirkegang og indledning i kirken af præsten efter barsel), officielt afskaffet 1754, men skikken fortsatte dog stadig mange steder.
- 14) For en nærmere og mere detaljeret beskrivelse af det samlede inventar henvises til Nationalmuseets beskrivelse; se note 1.
- 15) Der gik længe frasagn om dette alterbords ankomst. Man kunne selv 100 år efter berette om, hvorledes bønderne blev tilsagt til at give møde ved Springbanken med heste og karle for at trække denne tunge transport op til Yding kirke.
- 16) Gravsted for to børn af gårdmand Jørgen Iversen, Såbygård.
- 17) Muligvis en fru Maren Andersdatter med sine børn, der nævnes 1572 i forbindelse med den tidligere hovedgård Såbygård.
- 18) For både 1345 og 1488 henvises til De ældste Archivregistraturer I, Kbh. 1854.
- 19) Danske kancellis Registerbøger på tiender.
- 20) Sikkert på den daværende hovedgård Såbygård.
- 21) Kancelliets Brevbøger 23/1/1617.
- 22) Præstekaldsretten og eventuelt som i dette tilfælde forbundet med indtægter.
- 23) Kronens Skøder II, p. 630 og 670-677.
- 24) LA, Viborg. Århus bispearkiv. Adkomster på jura patronatus 1615-1712. (C3. 1152).
- 25) Jævnfør kopier af skøder dateret 1876, der ligger ved menighedsrådet.
- 26) Mere i overensstemmelse med sandheden er det nok, at to-tre af de største gårde i Såby havde afstået 8 tdr land til præsteembedet mod fritagelse fremover for forpligtelsen til at levere brød og vin til kirken.
I sin erindringsbog: Socialdemokrat og rebel, 1986, omtaler journalisten og politiker Holger Eriksen (født i Vrænge mellem Yding og Østbirk) i øvrigt disse 8 tønder land, som hans fader overtog forpagtningen af (p. 60-61).
- 27) Således også hvis der ikke tidligere har været udstedt et skøde, der kan henvises til.
- 28) De ældste danske Archivregistraturer, I Kbh. 1854.

Yding Kirke 1938 - med legepladsen i forgrunden, som mange generationer af skolebørn har tumlet sig på. NM.

Præsterne

Om de allerførste præster i sognet ved vi slet intet; det varede nemlig en del år, inden kirkeforholdene efter Reformationen i 1536 kom i orden; jævnfør Herredsbogen¹ var den første præst i Østbirk efter Reformationen en tidligere munk fra Voer Kloster, og han har sikkert også betjent kirken i Yding, der på dette tidspunkt enten blev eller allerede var anneks sogn til Østbirk. 1573 stiller kongen det forhenværende klostres sognekirker frit med hensyn til valg af præst. Sognets tidlige præstehistorie byder ikke på dramatiske skildringer, som det undertiden ses andre steder. Det ser ud til, at alle har været skikkelige og omgængelige personer.²

Den første protestantiske sognepræst, som derimod omtales, er *Hans Pedersen*, der i et brev fra 1575 får kongens tilladelse til dette år at "oppebære afgiften af Kronens part af tienden i Yding Sogn, kvit og frit"; præstens indtægter og dermed høsten i sognet har åbenbart været langt under middel, men det var også dårlige tider, og bønderne var forarmede. Med ret stor sandsynlighed er han den første faste præst efter reformationen. Han døde i 1613.⁴

Efterfølgeren er *Jesper Poulsen*, hans lange embedsperiode sluttede ved hans død i 1635. Gravstenen over ham (og efterfølgeren) ses inde i Østbirk Kirke.

Christen Pedersen Horsens tiltræder samme år (tilnavnet vel fordi han stammede herfra, i hvert fald er han student fra Horsens 1631). Han var ikke tilfreds med kaldet og indsendte en bønsskrivelse til kongen; vi kender kongens svar til både bispem og til Laurids Ebbesen på Skanderborg Slot:⁵ "Hvad denne Hr Christen Pedersen, sognepræst til Østbirk og Yding har berettet om sit kalds ringhed, og ved hvilke midler han kan hjælpes, kan de se af hans hosføjede supplikation. De skal undersøge, hvor ringe hans kald er, og hvorledes det har sig med annexpræstegården,⁶ og, dersom han findes forarmet indsende en erklæring til Kancelliet om, ved hvilke midler han bedst kan hjælpes." Hvad der kom ud af det, vides ikke, men han blev i embedet og blev udnævnt til provst over Voer Herred i 1661. Han omtales som "højagtet" og gav sammen med andre udvalgte gejstlige møde på Stænderforsamlingen i København d. 3de sept. 1660. Først gift med Ane Hansdatter (forgængerens enke, d. 1655 i en alder af 69 år) og 2. gang med Ane Jacobsdatter, f. ca 1638, d. 1668). I 1675 afløses han og dør i 1676. En sten over ham såvel som over hans to "hjertekære og dyderige hustruer" ses i Østbirk Kirke.⁷

Holger Christensen Barmer (eller Nimb, da han kom fra Nim-Underup) afløser ham i 1675 og overtager embedet året efter og indtil sin død

1703; han var søn af præsten i Nim, og hans broder efterfulgte faderen sammesteds.

Med *Johannes Pedersen Nørholms* (af Nørholm) tiltrædelse får vi også de første, bevarede kirkebogsoptegnelser. I 1742 bliver han provst, og hans lange embedsperiode fortsatte til juni 1746, hvor han vel på grund af svagelighed får en afløser, der ved hans død nogle få måneder senere overtager embedet. Biskop Hygom karakteriserer ham som "ingenlunde fjendsk mod sandheden, men han magtede ikke forholdene, og ungdommen var ikke god". Den nye præst Jens Henriksen Kampmann skrev dog om ham i kirkebogen. "Gud lade mit liv blive lige så ærligt, og min død lige så salig som hans".

J. H. Kampmann, der var student fra den pietistisk prægede latinsko-le i Ribe, får et godt skudsmål af biskop Hygom: "en god literatus" - "en i høj grad godgørende mand, der havde evnen til og gjorde sig umage for at være opbyggelig" - "en ypperlig prædikant, en vel oplyst og kristelig mand" - "ungdommen vel undervist". Degnen i Hvirring sagde om ham: "en ægte Nathanael, i hvem der ikke var meget svig, meget godgørende". I folkemunde hed det, at han "var så from, at hans lege-me ikke kunne rådne".⁸ Han blev gift 2. gang med datteren af stiftsprovsten Chr. Pontoppidan i Århus, men allerede i 1760, kun 12 uger efter brylluppet, døde han; en søn var salmedigteren Henrik Kampmann.

Efterfølgeren *Jacob Lauritsen Aagaard*, født i 1733, giftede sig i 1762 med den unge præsteenke; han dør i 1776.

Laurits Saabye, søn af forvalteren på Frijsenborg, overtager nu embedet; hans lange periode sluttede ved hans død i juli 1813.

Først 3/4 år efter i 1814 tiltræder *Mogens Lindhard*, der i 1826 forflyttedes til Aarhus, hvor han blev stiftsprovst; "han er den første sognepræst siden Reformationen, som er forflyttet herfra", bemærker han selv og ikke uden en vis stolthed.⁹

Om den næste sognepræst *Peder Friis*, der havde titel af konsistorialråd, ved vi kun, at han betegnes som "akkurat og ordentlig", og at han tog sin afsked i 1836 og senere samme år døde i København under en operation.

Jens Peter Schoubye, f. i 1788, indsættes herefter. Han havde været huslærer i Bordeaux, og efter to andre præsteembeder kom han nu her til sognet. Af helbredsgrunde måtte han trække sig tilbage i 1857 og døde året efter i Horsens. Biskoppen beskriver ham som "redelig og forstandig"; han var ret velhavende og skænkede 1000 rigsdaler til sin gamle skole i Århus - en betragtelig sum penge på daværende tidspunkt.

Igennem de ca første 10 år blev hans embedsliv dog forpestet af de evige stridigheder og evindelige trakasserier, som han påførtes af den

meget besværlige og stridbare lærer Lundager i Sattrup, der lagde sig ud med alt og alle.¹⁰

Præsteembedet var på denne tid udmærket aflønnet; f.eks. oplyses indtægterne i 1859 til at være følgende. Korntiende: 71 tdr rug, 86 tdr byg, 137 tdr havre; kvægtiende: 3 dobbelt tiende af anneksgården i Yding; småredsel: 24 lispund ost, 30 snese æg; offer og accidenser: 300 rigsdaler; selve præstegården var på 160 tdr land, 8 tdr hartkorn; præstegården er på 101 fag; en ny beboelse opføres 1886. I 1870 var embedet det højest lønnede i provstiet, men blev senere beskåret.

I 1858 tiltræder *Janus Køster*, f. 1809 og d. 1891; han siges at have været flittig i studerekammeret og ved sin skrivepult; hans søn *Holger Køster* var i perioden 1875-80 hjælpepræst for faderen; Holger Køster var - i modsætning til faderen - en ivrig grundtvigianer, en folkelig og meget levende personlighed, og gennem sin virksomhed var han med til danne grundlaget for oprettelsen af Vestbirk Højskole 1884 og landbrugsskolen i Yding 1885-87.¹¹

I sin bog beretter Thyra Jensen:¹² "Østbirk gamle præstegaard var den første, der gjorde indtryk paa mig. Allerede i 8-9 aars alderen bad jeg ofte om lov til lørdag eftermiddag at gå den halve mil fra Yding skole til Østbirk præstegaard for at hente salmenumre til min fader, der meget samvittighedsfuldt indøvede melodierne lørdag aften.

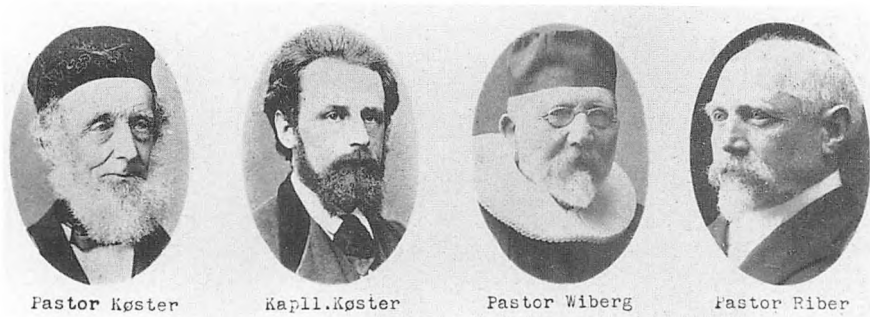
Den gamle gaard, de store linde i haven, et glimt af den milde, gamle præstefrue paa forhøjningen i den store dagligstue med vinduer baade i nord og syd - eller pastor Køsters eneste datter, den yndige frk Elisabeth, der ofte gav mig glansbilleder, et æble eller jødekrage, alt staa endnu efter de mange, mange aars forløb lyslevende for mig. Pastor Køster forekom mig noget bøs og kortfattet, men stod dog højt i yndest hos mig fra det aarlige tiendegilde i Yding skole, hvor han altid ved afskeden stak en mark til mig og hver af mine søskende."

J. E. Wiberg (1880-85) var tidligere missionær på Grønland; han havde rejst over hele Sydøstgrønland og været forstander på Godthåb Seminarium; han beretter selv, at "han blev angrebet af en forfærdelig øjenbetændelse, da ingen betimelig lægehjælp var at erholde, endte den med blindhed paa det ene øje". Pastor Wiberg var stærkt højreorienteret, holdt politiske prædikener og polemiserede mod enkelte venstremænd. Han kom således på kant med sognets beboere; uvist om det var herfor eller på grund af præstefruens død i 1885, flyttede han samme år til Bregninge på Ærø.¹³

Den næste i rækken var *Axel Riber* (1885-91), der karakteriseres som en lærd og fin mand, højkirkelig, flittig i sine sogne og havde god kirkegang. På trods af at han var højremand, stod han sig godt med befolkningen, om end han også havde modstandere. Således kom i 1886 forstander Grønvald Nielsen til Vestbirk Højskole, hvad der betød et vendepunkt i sognets åndelige historie. Højskolen fik nu stor betydning, og egnen fik et grundtvigsk præg. Riber giftede sig i 1891 i Yding med Johanne Marie Rasmussen, f. 1869, datter af gårdejer Anders Rasmussen (Bech) og Ane Sørensen.

Hvor megen betydning de grundtvigske højskoler¹⁴ i Vestbirk og Gedved fik for Yding sogn, er svært at sige, men de havde sikkert ikke den store indflydelse. Den afholdte lærer Lauesgaard i Yding skole, gjorde måske større indtryk i sognet ved sin undervisning og sine foredragsmøder i skolen om vinteren. Thyra Jensen fortæller: "Pastor Køster var om ikke altid saa dog uendelig forstaaende over for min faders maade at undervise paa - i grundtvigsk aand. Ved en provstevisitats kritiserede provst Guldborg, at fader ikke var kommen langt nok frem i bibelhistorien med børnene. Da sagde pastor Køster i faders og skolekommissionens nærværelse: "Det skulle du ikke kritisere Lauesgaard for, han kan sin Bibel bedre end baade du og jeg, han fordyber sig i det, han fortæller." Ligeledes bemærker Thyra Jensen: "Egnens befolkning har aldrig været særlig kirkesøgende".¹⁵

J. I. V. Hansen Holm (1891), kaldet pastor *Hansen*, betegnes som en lidt urolig sjæl, og han faldt ikke særlig godt til her. Han var i nær forbindelse med Indre Mission og udgav i sin korte periode en Vejledning, der skulle erstatte den mere kendte Balslevs lærebog. Han flyttede i 1899 til Nordby på Samsø. Efter sin afsked her i 1908 flyttede han til Vejle, hvor han varetog en mere verdslig beskæftigelse, idet han drev forsikrings- og agenturvirksomhed for et par forsikringsselskaber.

Pastor Køster

Kapll. Køster

Pastor Wiberg

Pastor Riber

Præsteportrætter fra sognekortet. Bemærk kalotten, som præsten bar hjemme.

J. H. Plesner (1899-1905) var født i Vedersø 1859, som søn af sognepræsten. Han havde været lærer på Askov Højskole, hvad der prægede ham; senere blev han sognepræst i Brande, hvorfra han kom til Østbirk-Yding. En mand, der "ragede op over gennemsnittet" (provst Rubak). Han kaldes endvidere for djærv og dygtig, meget grundig og levende optaget af sine sognes vel.

Det siges, at pastor Plesner ikke fulgte den slagne landevej - hvad der også ses af den hændelse, der fandt sted d. 1ste november 1901: En karl havde natten før overtalt præstegårdspigen til at liste ud af sit kammer - hun kom først tilbage om morgenen kl. 0430. "Hendes rygte var undermineret", og Plesner går over på Østbirk Kro, hvor han træffer karlen. Efter først at have kaldt karlen "en lumpen og æreløs slyngel", gav præsten - da "karlen brystede sig som en hanekylling" - ham en lussing. Karlen indklagede præsten for overfald og krævede at få ordene mortificerede. Sagen løb dog delvis ud i sandet, og karlen måtte betale 10 rigsdaler. Sagen skabte stor opstandelse i sognet, og mange udtalte sig både for og mod præsten. Der var ligeledes megen skrivi i Horsensbladet Socialdemokraten.¹⁶

Christian Erik Thomsen Olsen (1905-08), født i 1859, afløste Plesner, efter at denne havde fået et embede i Eltang. Hans embedsperiode blev dog kortvarig, da han allerede døde tre år senere. "Han var meget afholdt af befolkningen," skrev Skanderborg Amts Avis.¹⁷

A. M. N. Leth besatte nu embedet i tidsrummet 1908-22. Han udgav, medens han var her, bogen "Fjordby Præstegaard", samt adskillige fortællinger.¹⁸ Han var ikke retningspræget på nogen måde, havde et godt samarbejde med Grønvald Nielsen fra Vestbirk Højskole, og ligeledes kom Holger Køster tit og talte, hvad der skaffede fuldt hus, såvel som den lille IM-kreds i Østbirk kom fast i kirken. Leth udtalte sig positivt om sognet og var i det hele taget glad for at være præst i Østbirk-Yding.

Præsteportrætter fra sognekortet. Privat eje.

K. Stang røgtede kun kaldet i to år (1922 - dec.1924), hvorefter han flyttede.

Fra april 1925 - nov. 1929 hedder sognepræsten *Mads Bjørnskov Petersen*; han havde været ansat både ved Vor Frue kirke i København og Roskilde Domkirke og var præget af de derværende provsters højkirkelige indstilling. I Roskilde stiftede han FDF og var med til at oprette hjem for KFUM. Han karakteriseres som en dygtig prædikant, altid vel forberedt, flittig i sit studereværelse og blev kaldt en vennesæl og kultiveret mand. Han tog sin afsked på grund af sygdom.

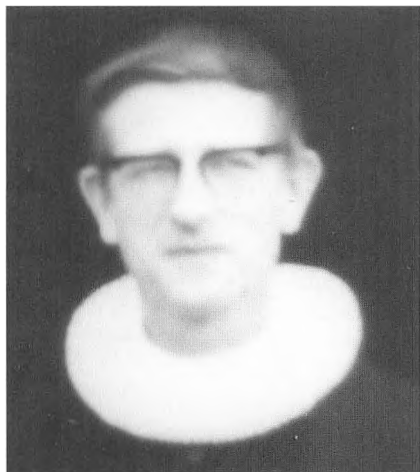

Pastor Bjørnskov Petersen, f. 1871 i Ejstrup, d. 1938. Foto fra En jubilæumshilsen fra FDF Roskilde 1957.

I februar 1930 kom *Svend Aage Raagaard*, født i København 1902, til sognet, hvor han forblev i 42 år, indtil han søgte sin afsked i 1972 og derefter flyttede til Sjælland; død 1994 og begravet i Østbirk. En helt igennem elskværdig og kultiveret person, der, som det ses af embedsperiodens længde, faldt godt til i sit jyske pastorat.

Pastor Raagaard, der har haft den næstlængste embedsperiode. Fotoet stammer fra en præsteordination 1950. Privat eje.

Pastor Fosdal. Fotoet er taget i forbindelse med hans præsteindsættelse i 1972. Privat eje.

Hans efterfølger, *Jens Fosdal* (f. 1926), var først feltpræst og fængselspræst og derefter sognepræst bl. a. på Agersø, inden han kom til Østbirk-Yding i nov. 1972. Han interesserede sig bl.a. for de to sognekirkers historie, hvilket kom til udtryk i flere småskrifter. Allerede i 1986 valgte han imidlertid at søge sin afsked for at nyde sit otium og hellige sig sin interesse for biavl.

Vibeke Gregersen, (f. 1949), tiltrådte herefter embedet som dets første kvindelige præst.

Sognets nuværende præst, pastor Vibeke Gregersen. Privat eje.

Noter:

- 1) Voer herredsbog. LA, Viborg.
- 2) En indskrift på prædikestolen i den gamle, nu nedbrudte, kirke, tydede man således: "Den drikfældige præst kan ikke lede gudstjenesten godt", hvad der kunne forlede til gisninger om en tidligere sognepræsts livsførelse. (Denne oversættelse ses i nyudgivelsen af Resens Atlas, Aarhus Stift, ved H. Søgård, Århus 1967.) Indskriften er nu under Nationalmuseets gennemgang af kirkerne blevet omfortolket til en mindre dramatisk og mere plausibel version; se nærmere i afsnittet om kirken.
I øvrigt kan der for andre sognes mere farverige præster henvises til artiklen af Aa. Dahl: Skygger og Lys fra Skanderborg Amts Præstehistorie, in: Østjydsk Hjemstavn 1943.
- 3) Kancelliets Brevbøger: 14de juni 1575. Åbent brev, at Hr Hans Pederssen, sognepræst til Yding Kirke i år må oppebære etc.
- 4) Her henvises en gang for alle til følgende beskrivelser: T. Hauch-Fausbøll: Danmarks præstehistorie; S. Elvius: Danmarks præstehistorie; S. Wiberg: Almindelig Dansk Præstehistorie; og især Paul Nedergaard: Dansk Præstehistorie, Aarhus Stift.
- 5) Kancelliets Brevbøger; skrivelsen dateret d. 24 dec. 1635.
- 6) Annexpræstegården var Kirkegård i Yding, lige over for kirken.
- 7) Det er den samme gravsten, på hvilken også forgængeren Jesper Poulsen nævnes.
- 8) Kirkehistoriske samlinger 6, række II, 134.
- 9) Lindhards egen bemærkning i kirkens liber daticus, der først er bevaret fra 1826.
- 10) For interesserede henvises til F. Elle Jensen: Skolelærer Lundager i Sattrup. Østjydsk Hjemstavn, 1956, p. 98 - 103.
- 11) Thyra Jensen: Fra gamle præstegaarde, 1930.
- 12) Ibid. p. 9.
- 13) Skanderborg Amts Avis 29/5/1885. Se nærmere under afsnittet om urolige tider i nyere tid.
- 14) Grundtvigianismen var især fra ca 1870 og fremover en almindelig kulturel vækkelse - en folkeoplysning i kristelig og historisk skikkelse. Folkehøjskolen blev en af dens udtryksformer, hvor man gennem foredrag og dagligt samvær forsøgte at gøre de unge landboere interesseret i historie, litteratur og samfundsforhold; desuden opfriskede man almene fag som dansk, regning og skrivning, såvel som nogle skoler også havde landbrugsteori på deres program.
- 15) Thyra Jensen: Fra gamle præstegaarde, p. 9. Til gengæld vandt Indre Mission aldrig indpas i Yding; i Østbirk var der derimod en mindre kreds på 10-12 medlemmer.
- 16) Sagen og avisudklip herom findes i præstearkivet i LA, Viborg.
- 17) Skanderborg Amts Avis, d. 25/5/1908.
- 18) Således bl.a. "Ved Gudena", 1916; "Glimt af livet i Fjordby Præstegaard", 1926.

Degnene

Degn er den gamle betegnelse for en kirkebetjent, hvis arbejde bestod i at forestå sangen og ringningen i kirken, endvidere skulle han gå præsten til hånde i kirken og i hans øvrige embedsforretninger. Han skulle desuden besørge præstens embedsbreve. Oprindeligt måtte der kun ansættes studenter, men det blev ikke altid så nøje overholdt, hvad der fremgår af en kongelig skrivelse fra 1652. Det påpeges heri, at en stor del af degnene nu var så ulærde, at de hverken kunne læse eller skrive og ej heller synge eller forstå latin. På landet skulle degnene en gang om ugen sammenkalde hele sognets ungdom og undervise dem i den kristelige børnelærdom. Den degn, der var bosat på landet og havde embedsbolig, kaldtes sædedegn. Hvor der ikke var indrettet skole, som f.eks. uden for rytterdistrikterne, blev det ofte pålagt degnen at afholde en form for skoleundervisning, såvel som han også nogle steder før rytterskolernes indførelse her havde påtaget sig en ret uorganiseret form for undervisning. I 1814 nedlagdes degnfunktionen, og hans kirkelige arbejde fordeltes blandt skolelærerne i sognene. Var det kongen, der havde kaldsret til kirken, blev degnen udnævnt af biskoppen. Var det en herremand, der havde fået eller købt jus patronatus, altså var ejer af kirken, så var det ham, der kaldte såvel præst som degn. For Yding sogns vedkommende boede såvel præst som degn i Østbirk; 7 degne har der i alt været ansat:¹

1. *Anders Sørensen Humble*, som ansættes fra 15.5 1665. Han var student fra Helsingør Latinskole, hvor han blev immatrikuleret i 1651; i skolens matrikel kaldes han i den latiniserede form for Andreas Severini Humblus Cimber.

2. *Jørgen Jacobsen* 16/10/1679, Birch-Yding.

3. *Rasmus Andersen Wibye*, 20/7/1691, (begravet 10/8/ 1725); i kirkebogen står der "forrige degn her til stæden"; han er fra Roskilde Latinskole, hvor han er immatrikuleret i 1688. (Rasmus Andersøn Wibye sædedegn til Birck og Yding sogne haffuer sit kalds breff af Hr. baron Jens Juel, Urupgaard 20/7/1691 og af biskoppen konfirmeret 2/10/1691). Hvorvidt han har undervist børnene i Yding i andet end den obligatoriske kristendomsundervisning en gang om ugen, ved vi ikke - men efter Rytterskolens oprettelse og undervisning fra april 1722, hvor der ansattes en skoleholder, har han i hvert fald ikke gjort det.

4. *Christen Rasmussen Wibye*, ansættes 24/5/1724. Det er sandsynligvis sønnen, der "arver" embedet; (begravet 17/1/1757); i kirkebogen står der ud for datoen: "begr. Christen Rasmussen Wibye, fordm degn til Østbirk og Yding".

Således må degnen også have stået her i korbuen i Yding kirke for at læse indgangs bønnen. Degnen er iført blå frakke, vest med sølvknapper, gule bukser, lange støvler og paryk. Hans høje hat står på degnestolen og stokken foran. Akvarel, der forestiller degnen i Skern. Gengivelse i: Af landsby-skolens saga. 1964.

(kaldet af Hr Geheimeraad Gersdorff d.24/5/1724 at være Degn til Østbirck og Yding).

5. *Søren Rosenkilde*, 3/2 1757 (begravet 11/7/1795); (kaldet af velbåren Oberst Grabow til at være Sogndegn for Østbirck og Yding Sogne udi Christen Rasmussen Wibys sted, som ved døden er afg.).

6. *Hans Stefensen Overby*, 1/1/1796 (døbt her 14/6/1758 - faderen var skoleholder i Østbirk); (kaldet af Hr von Schmidten til degn for Østbirck og Yding).

7. *Jacob Christian Schmidt*, 18/2/1801 (degn i Østbirk-Yding sogne og skoleholder i Østbirk). Af den sidste bemærkning fremgår tydeligt opsplitningen mellem det gamle degneembede og stillingen som skoleholder.

Noter:

- 1) Aarhus Stifts Degne. En materialesamling efter utrykte kilder ved V. Hostrup-Schultz + supplement hertil. LA. (dels opstillet i en håndskrevet bog i LA, dels i selve arkivet).

Rytterskolen¹

I 1721 bestemte Frederik IV, at der i hvert af landets 12 rytterdistrikter skulle opføres 20 rytterskoler - i alt 240 skoler i løbet af de kommende 4-5 år. Skolerne skulle bygges efter standardtegninger altså som skolebyggeri efter en slags typehusmodel, længe før dette blev moderne. Det var ønsket, at skolerne "måtte blive anseeligere end gemeene Huse, at deris udseende kunne lede tanken hen på deris høye bestemmelse". Der blev derfor udarbejdet følgende præcise specifikationer:

- et grundmuret, tegldækket hus på 21 alen (9 fag) langt og 12 alen bredt og med 4½ alens loftshøjde
- opføres af helbrændte gulligrøde teglsten og skillevægge af soltørrede sten
- tækket med rød tegl
- vinduer, træværk, yderdøre af egetræ; tagtømmer og loft, indvendige døre af norsk fyr
- vinduer med blyndfattede glastruer og udvendige skodder; skodder, vinduer, døre udvendig blåmalede og indvendig rødmalede
- der skal brolægges rundt om hele huset og eventuelt i forgang og i stald
- i skolestuen skal der være 2-3 nedstolpede plankeborde med faste bænke.

Selve bygningens mål er 14 gange 8 m., dvs. 112 m² udvendig og 87 m² indvendig, hvoraf boligen var på 40 m².

I Skanderborg Rytterdistrikt opføres skolerne af bygmestrene G. Schuster og Søren Sørensen og alle til en pris af 580 rigsdaler. Endvi-

Den oprindelige rytterskole må have set således ud. Th. Jensen: Kong Frederik den Fjerdes skoler. 1921.

dere bestemtes det, at der skulle opsættes en sandstensmindetavle over skolens indgangsdør, og indvendig skulle der males forskellige vers og sentenser over dørene.

Der var ingen jord til skolebygningen, men græsning og andet foder indgik som en del af lønnen. Skolemesteren blev aflønnet med 24 rigsdaler årligt, og pengene skulle udbetales af tiendekassen. Derudover modtog han følgende naturalier:

- 3 skovlæs brænde
- 14 læs tørv
- 280 lispund hø
- 280 lispund halm
- 2 køer og 6 fårs græsning

Desuden 2 dages arbejde årlig af hver husmand og indsidder med skolepligtige børn; boligen var fri, og skolemesteren blev desuden fritaget for alle skatter og afgifter; forældrene skulle betale ham 2 skilling ugentlig til skrivematerialer for de børn, der deltog i de frivillige fag som regning og skrivning. Selv efter datidens priser var lønnen alt for dårlig, således fik en rytter til sammenligning udbetalt 36 rdl årligt.

Det fastsattes, at skoletilsynet skulle udøves af præst, provst og biskop samt af amtmanden og kirkeinspektøren. Provsten og amtmanden skulle foretage en visitats hvert år, og biskoppen hvert tredje år; præsten skulle føre tilsyn en gang ugentlig, såvel som han hver søndag i kirken havde lejlighed til at overhøre børnene ved katekisationen. Ved ansættelsen blev skolemesteren eksamineret af præsten og provsten.

Der blev også udarbejdet instruktioner for undervisningen. Der skulle således undervises i læsning og i Luthers Katekismus - skrivning og regning var derimod frivillige fag. Skolemesteren skulle sørge for, at eleverne fik lært salmerne udenad, og han skulle give kristendomsundervisning forud for konfirmationen; han skulle desuden tilse den regelmæssige skolegang for alle børn over 5 år, og det indskærpes, at han ikke må udelukke nogen eller gøre forskel på nogen, men de "uflittige" børn kan han lade sidde længere i skolen end de andre; vi har åbenbart her begyndelsen til eftersidningssystemet. Skoledagen begyndte og afsluttedes med salmesang og bøn; før middagspausen skal der læses 3-4 paragraffer af Christian V.'s Danske Lov.

Skoletiden er i perioden fra påske til Mikkelsdag (i september) fra kl. 7 - 11 og 2 - 6, i vinterhalvåret fra 8 - 12 og 2 - 4; når børnene var over 8 år, kunne forældrene dog lade dem nøjes med at gå i skole skiftevis formiddage og eftermiddage. Selve inventaret i skolestuen var ret sparsomt: et par borde og seks - syv bænke, altsammen forsvarligt fastgjort til nedrammede pæle; her var der ingen skramlen med stole!

For at komme i betragtning til embedet skulle man selv besidde de kundskaber, som børnene skulle lære; på grund af lønnen kneb det i begyndelsen at få studerede folk til at varetage undervisningen, og ofte var skolemestrene et noget blandet folkefærd,² men skattefriheden blev dog efterhånden så tillokkende, at det ikke længere var noget problem.

Nogle af de første ansatte var studenter f.eks. fra den lærde skole i Horsens; disse studenter havde undertiden tidligere været løbedegne,³ dvs. de havde givet almueundervisning i religion. Andre steder havde det været sædedegnen,⁴ dvs. sognets kirkelige medarbejder, der ud over religionsundervisning nu også påtog sig det andet undervisningsarbejde. Her igennem opstod den kombinerede lærer- og degnetjeneste⁵ i mange landsbyer. For dog at sikre et højere og mere ensartet niveau blandt underviserne kom der samtidig med rytterskolerne en bestemmelse om, at man skulle sørge for at ansætte studenter, og helst teologiske kandidater, der ventede på et præsteembede.

En student, Henrik Broholm, der var ansat i Vrå ved Kolding, har givet en indgående beskrivelse af forholdene.⁶ Efter først at have beskrevet og berømmet skolebygningen: "Ikke noget hus kan være smukkere, bedre og så praktisk indrettet," skriver han: "Quem Deus odit, praeceptorem facit (den Vorherre hader, gør han til lærer)! Dette er urimeligt; thi

selvom Skolemesterarbejdet fører med sig store Ærgrelser, er besværlig og byrdefuld,

selvom Børnenes vilde Raab trætter hans Øren, naar nogle skriger op, andre med Stentorrøst udraaber det, de uden Bog og efter Hukommelsen skal foredrage, medes andre raabe om et Bogstav, en Stavelse, et Tal,

selvom Skolemesteren sjældent undgaar Utak - thi hans Løn er ofte Ungdommens Kaadhed, Narrestreger, Utaknemmelighed, Smuds, Stank, Forældrenes Vrede, Skældsord, Forurettelse, Fattigdom og Foragt,

selvom dadelsyge Mennesker ikke undser sig ved at sige, at Skolemestre intet forstaar udover A og B, og at hans Stilling ingen Ære bringer, selvom han kun i Foragt kaldes en skikkelig Mand, en Bogorm, en Molbo, tykhovedet og gnaven, en Mand uden fin og høvisk Levemaade, så lade han kun saadanne Ord gaa det ene øre ind og det andet ud og røgte sit Kald rent og ustraffeligt.

Ogsaa bør der gives Agt på Børnenes Opmærksomhed og gode Sæder, saa de med al Mildhed og Formaning opmuntres til Fromhed, Høflighed, Maadehold, Lydighed, Beskedenhed, Taknemmelighed, varlig Tunge, Oprigtighed, Taalmodighed, Kydskhed og Retfærdighed, hvortil

Skolemesteren maa foregaa dem med et lysende Eksempel. Den Skolemester, der hele Dagen larmer med bitre Ord, lader det regne med Slag og hagle med Næsestyvere og hvert Øyeblik tager sin Tilflugt til Riset, han driver der frygtagtige og dumme af skolen og tjener mere paa sin egen Bekvemmelighed end Skolens Nytte."

I Yding kan man stadig se den oprindelige bygning. Den var i brug som skole til 1869, derefter solgtes den og har i de efterfølgende ca. 120 år været bopæl for den lokale smed. Det oprindelige rytterskolepræg er let at genkende, på trods af de forandringer, der er sket i årenes løb. Der er for øvrigt konstateret originale materialer i alle ydermurene. Den gamle midterskorsten med rest af en ovn var der helt til 1920.⁷ Mindetavlen blev i 1869 flyttet ud til den da nybyggede skole uden for byen - den såkaldte "store skole"; i 1943 blev gavlvinduerne her ændrede, og mindetavlen blev taget ned og forsvandt sporeløst. Først i 1954 dukkede tavlen atter op mellem to lag loftsbrædder, da man nedrev den nu forældede skole for at opføre en helt ny skolebygning. Tavlen blev derefter opsat i skolens aula.

Bygningens træk minder stadig om den oprindelige skole. Foto fra ca 1920. Smed Sørensen og kone står foran huset. Foto i Th. Jensen: Kong Frederik den Fjerdes Skoler. 1921.

Noter:

- 1) S. Ellkier-Pedersen: Om Rytterskoler i Vejle Amts Årbog, 1972.
- 2) Før rytterskoleordningen var man ofte henvist til kun vinterundervisning fra november til påske; skoleholderen var en læsekyndig person i landsbyen eller måske en afdanket underofficer, der påtog sig opgaven; ofte rettede man henvendelse til degnen, og hans stue var så skolestuen.

- 3) Løbedegne havde ikke fast embedsbolig; det var gerne studenter fra købstædernes lærde skoler.
- 4) Degn, der var bosat på landet, og som fik tildelt en embedsbolig.
- 5) Kirkeordinansen af 1537 havde pålagt degnene at undervise "de unge bondefolk udi børnelærdommen" en gang om ugen. I 1683 påbødes det, at degnene skulle være studenter; en gang ugentlig samt om søndagen skulle de undervise ungdommen i religion; degnene var helt frem til skoleloven af 1739 kun tilknyttet kirken, men her i rytterskolerne ser vi nu begyndelsen til den senere kombinerede lærer- og degnfunktion; instruktionerne fra Rytterskolen i 1721 dannede grundlaget for den senere generelle skoleforordning af 1739.
- 6) S. Ellkier-Pedersen, p. 47. Hans beretning fra 1737 er affattet på både dansk og latin og er sikkert den første skriftlige beretning om rytterskolerne set fra en brugers synspunkt. Den vil sandsynligvis også være gældende for forholdene i Yding.
- 7) Thøger Jensen: Kong Frederik den Fjerdes Skoler, 1921. Under en gennemgang af rytterskolen i Yding bemærkes p. 94: "Oprindelig længde. Knækgavle, tegtag, gammel skorsten".

Skoleholdere og skolelærere. Skoler

I april 1722 begynder nu den regelmæssige skolegang med skoleholder *Morten Sørensen Qvist*. Han holder dog ikke ved længe, men dør allerede i 1727, og i februar 1728 antages *Peder Christensen Winding* til at være skoleholder. Han er student og ser ud til at klare sig godt. 1737 attesterer pastor Nørholm i en indberetning, at studiosus Peder Winding udfører sit arbejde upåklageligt i embedet. Han søger til Vissing som degn i 1747.

I foråret 1748 ansættes *Peder Fugl*, der indsender flere skrivelser til amtet med anmodning om at få brænde til sin bolig således i efteråret, hvor han ønsker sig brænde fra Kloster Skov, "blot en gammel træstub, der kunne blive til 4-5 læs brænde".

Om det er på grund af denne evindelige kamp for at skaffe sig brænde, at han så hurtigt forlader stillingen, er uvist, men i hvert fald er der i 1751 adskillige ansøgere til det ledige embede; som det fremgår af anbefalingsskrivelserne, så har de hver deres velynder.² Imidlertid ansættes den person, som beboerne selv foreslår, nemlig *Anders Fischer* fra Dørup.

Senere i 1752 og 1756 nævnes *Anders Fischer* bl.a. i en anbefaling, da han åbenbart har overvejet at søge andetsteds hen; der ses ikke noget skifte lydende på hans navn i Rytterdistriktets arkiv, så han har muligvis fortsat sin gerning her i Yding til efter 1767, og hans efterfølger er sandsynligvis den nedenfor nævnte Jens Andersen Schanderup.

På dette tidspunkt var det en stor skole med ca 60 børn, og der blev holdt nøje kontrol med fraværet, f.eks således: Iver Møller har 4 børn i skole:

1 søn på 7 (Christen) i skole	24 uger	5 dages fravær
- - - - 6	20 uger	1 -----
- - - 9 (Niels)	27 uger	5 -----
1 datter 11	5 uger	3 -----

For pigens vedkommende skal det muligvis forstås således, at det ikke var hensigten at unddrage forældrene hjælp af børnene i hjemmet. De fik derfor bl.a. ret til at beholde børn over 8 år hjemme den halve dag, skiftevis formiddag og eftermiddag.

Skoleholder *Jens Andersen Schanderup*, som er halvsøskende til *Anders Fischer* (der også kaldes *Anders Jensen Fischer*), er ansat hen imod århundredskiftet og omtales således 1785, 1792 og 1800. I 1792 var skoleholderen og skoledistriktets beboere blevet uenige om vedligeholdelsespligten, og beboerne stævnedes skoleholderen. Der blev så på skoleholderens begæring afholdt synsforretning over skolen. Det viste sig, at skolen var så brøstfældig, at man helt måtte opgive at

beskrive manglerne enkeltvis. For øvrigt opkøber han allerede i 1785 bygningerne til gården løbenr. 14, med den klausul, at udover et 8 bindingers hus (sikkert stuehuset) skal han inden et år bortflytte de øvrige bygninger.

Da Jens Andersen Skanderup går af, helliger han sig landbruget, til han dør 1821 i en alder af 67 år som gårdejer og forhenværende skoleholder.

Han afløses af *Jens Jensen Ring*, der også omtales som samtidig gårdmand og skoleholder. Han dør imidlertid allerede i en alder af 28 år i 1822.³

Den næste er sandsynligvis *Christen Bierre*, der omtales som lærer og kirkesanger. I 1814 afskaffedes de gamle degneembeder, men da de kirkelige forretninger overførtes til lærerne, således at læreren tillige officielt kaldtes for kirkesanger, så fortsatte folk mand og mand imellem med at bruge betegnelsen "degn".

I 1829 efter mange klager for "efterladenhed og forsømmelser" afskediges han; der var dog gået mange stridigheder forud. "Børnene fordriver den meste tid på gaden, imedens skolelæreren enten røgter sine kreaturer eller tærsker i laden," forlød det i tilsynsprotokollen. "Endvidere er børnene overhovedet ikke inddelt i klasser, og der fandtes ingen dagsjournal (protokol), og Bierre anede ikke, hvem der kom eller forsømte skolen".

Men Chr. Bierre går til modangreb og beklager sig til amtet over præsten, der på dette tidspunkt er Peder Friis. Præsten omtaler ham på sin side som en ringe mand, og skriver, at han er afvisende over for nye tiltag. Den forrige præst havde nemlig søgt om tilladelse til at indføre "indbyrdes undervisning i Yding Skole - men det agter Chr Bierre ikke at gøre af den gyldige årsag, at skolelæreren er ganske ukyndig udi metodens anvendelse og uvillig til at lære samme". Enden på klagerne bliver, at amtet pålægger Chr. Bierre, at "resignere" skoleembedet til den 1ste maj. Så anslår Bierre andre toner over for amtet og påberåber sig sit manglende levebrød, og at han ikke har noget sted at bo, hvorfor Yding Sogn bør beordres til at opføre et 5-fags hus til ham, at han bør tillægges en pension, at han årligt bør modtage en favn træ af skolens brænde, og at han ikke ønsker at fratræde før til november, hvor det ønskede hus, så kunne stå færdigt.

Skolekommissionen svarer dog, at Chr. Bierre allerede ejer et hus på 6 fag i Yding,⁴ at skolestuen er stor og utæt, og derfor kan skolen ikke undvære brænde, at undervisningen næppe vil blive bedre af, at Chr. Bierre fortsætter længere end nødvendigt, og at pensionen højst bør sættes til 10 rdlr.

Og det tilføjes, at Chr. Bierres økonomiske forhold for øvrigt slet ikke er så dårlige, og at han med pensionen samt sin egen private formue vil "være i sikkerhed for at lide mangel på livets tarvelige udkomme." Her ender sagen, og Chr. Bierre må fratræde. Man kan senere følge ham som opkøber af diverse jordstykker og som landmand; det ser i øvrigt ud til, at han sidenhen har klaret sig ganske godt.

Søren Hansen, der nu kommer, er seminarist. Tilsyneladende begynder han at vikariere et halvt år tid i forvejen,⁵ for allerede i 1829 bemærker skolekommissionen, at man med megen fornøjelse har erfaret børnenes gode fremgang i læsning, skrivning og stavning, som skyldes skolelærer Hansens rosværdige flid, og der stilles ham en lønforhøjelse i udsigt, hvis han fortsætter, som han er begyndt. Han er samtidig også kirkesanger; i 1840 dør han kun 36 år gammel. Han er mere indstillet på den nye undervisningsform, i hvert fald bevilges han penge til en rejse til Serridslev for der at studere metoden.⁶ Skolelærer Hansen var dog ikke altid lige føjelig. Det havde således førhen hørt til degnens pligter at være sendebud for præsten, men i forening med kollegaen, den stridbare Lundager fra Sattrup erklærede han sig nu uvillig til at besørge disse embedsbreve. Det blev så overladt til lærer Schou i Østbirk, imod at de afstod to rigsbankdaler til ham derfor.

Søren Nielsen ansættes herefter, men hans periode bliver på kun to år 1840-42.

Med *Lauritz Bolding Jørgensen*, f. i Aastrup, Ribe Amt, falder der nu mere ro over skolen. Han forbliver her i de følgende 25 år fra 1842-67.

I 1867 kommer sønderjyden *J. P. Lauesgaard* til Yding. Han var af bondeslægt og selv venstremand og grundtvigianer. Da han ikke ville aflægge troskabsed til tyskerne, var han blevet afskediget fra sin stilling i det af tyskerne erobrede Sønderjylland, og han søgte nu nordpå, først til Vejle, og umiddelbart derefter i juli 1867 blev han kaldet til lærer i Yding. Han faldt straks godt til, var meget udadvendt og kunne tale med alle og blev en meget respekteret og velkendt person, ikke alene i selve sognet, men langt ud over dets grænser. Selv mange år efter mindedes tidligere elever deres skolegang og undervisningen hos lærer Lauesgaard.

I følge hans datter⁷ så fulgte børnene i Yding skole ivrigt med i Stanley og Livingstones rejser i Afrika, og de "nippede til den nyeste viden i Opfindelsernes Bog, som min fader selvfølgelig abonnerede på. Om vinteren samlede han en aften om ugen såvel unge som ældre fra landsbyen til historiske foredrag." I 1883-84 oprettede Lauesgaard et

Den navnkundige lærer Lauesgaard. Th. Jensen: Fra gamle præstegårde, 1930, p. 10.

lille privatkursus for at forberede sine tre sønner til latinskolen i Horsens; også datteren Thyra fulgte undervisningen samt yderlige to elever. Der var antaget en eksamineret lærerinde fra Zahles kursus, og de seks elever undervistes i både tysk, fransk og engelsk.⁸

Lauesgaard havde et godt forhold til og et godt samarbejde med pastor Janus Køster og kapellanen, sønnen Holger Køster, og de mødte også ofte op til foredragsaftenerne.

Efter Køsters afgang var det dog ikke altid ren idyl:⁹ "Senerehen sad der en anden Præst i Østbirk Præstegaard. Han kritiserede stærkt min Faders Undervisningsmaade, han ville tvinge ham til at indføre Lærebogsudenadlæren i stor Stil. Det blev en svær tid, mange i Sognet var imponeret og indtagne i den unge velbegavede Præst; det var, som min Fader en Tid stod ret ene."

Lauesgaard blev udnævnt til Dannebrogsmænd og fratrådte ved udgangen af 1910. Der blev ved den lejlighed holdt en stor afskedsfest, for alle kendte Lauesgaard, alle havde jo gået i skole hos Lauesgaard, som det da også fremgår af følgende vise, der blev skrevet til festen:

Mel.: Til Pinse, når Skoven bli'r rigtig grøn

I Dag som ad Yding Vejen jeg gaar,
jeg møder en Pige paa otte Aar.

"Hvor gaar Du i Skole?" hun svarer saa:

"Hos Lauesgaard, hvor skulde jeg ellers gaa".

Tra la la.

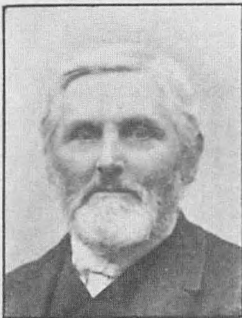
Jeg nikker, og vid're ad Vejen gaar
og møder en Frøken paa atten Aar.
"Hvor gik De i Skole?" jeg spø'r hende ad.
"Hos Lauesgaard", hun svarer mig nok saa glad.
Tra la la.

Nu er jeg ved Byen og straks derpaa
en trediveaars Dame jeg støder paa.
"Min Frue, sig hvor De i Skole gik?"
"Hos Lauesgaard!" hun svarer med venligt Blik.
Tra la la.

Ad Saaby Banke hel sindigt gaar
en fyldig Matrone paa femti Aar.
"Hvor gik hun i Skole? - jeg vædder paa -
hos Lauesgaard, hvor skulle hun ellers gaa".
Tra la la.

Se, er det nu ikke en underlig Sag,
at om jeg vil spørge i dette Lag:
"Hvor gaar man i Skole," da svarer I saa:
"Hos Lauesgaard, hvor skulde man ellers gaa!"
Tra la la.

Forældre kredsen modtog som gave af lærer Lauesgaard et foto med påtrykt takkevers.

Tak for Samvær i mange Aar!
Tak for Gaver, som for os staar!
Tak for alt, Gud Herren os gav!
„Ordet“ bevare os til vor Grav!

Lauesgaard, Hustru og Børn.

Takkekortet fra lærer Lauesgaard. Privat eje.

Man havde allerede ved lærer Lauesgaards tiltræden så småt overvejet opførelsen af en ny skolebygning; sidst på året 1868 ligger både overslag og tegninger klar; ved sognerådets licitation i februar 1869 har murer Peder Sørensen, Yding indgivet det laveste tilbud på 747 rdlr.; allerede samme år kan man i september måned glæde sig over at flytte fra den gamle rytterskole og ud i den nyopførte skolebygning uden for byen på vejen mod Såby. Samtidig kunne børnene fra Såby så glæde sig over, at deres skolevej nu var blevet næsten halveret.¹⁰

Den gamle skolelod, der grænser op til Østerskoven, sælges til gårdejer Niels Andreasen.

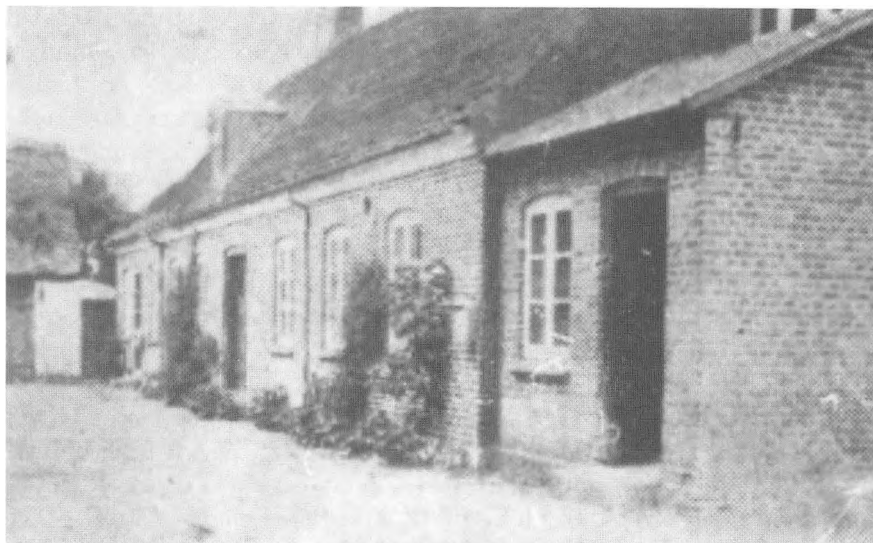
Der havde i mange år været en toklasset skole, der skulle undervises hver for sig - men altså mange årgange sammen. I 1892 kom loven om folkeskolelærerinder, hvor en ueksamineret lærerinde måtte undervise de 3 første årgange. Forskolen i Yding blev derfor - efter pålæg - bygget i 1904 på området mellem kirkegården og Østbirkvejen, hvor der eksproprieres et stykke jord, og pladsen foran kirkegården (der nu er parkeringsplads) bliver nu gennem de næste 50 år legeplads for forskoleeleverne. Der var en stor forgang med knagerækker til overtøjet samt et klasselokale og desuden en lidt spartansk bolig til lærerinden. Forskolen blev nedlagt som skole i 1954, og bygningen endeligt nedrevet i 1969.

Her underviste forskolelærerinden de 3 første årgange i to klasser (en om formiddagen og en om eftermiddagen), og førstelæreren (eller degnen, som han stadigvæk kaldtes, da han var kirkesanger) underviste ligeledes de fire ældste årgange i to klasser i "den store skole."

Lad os se på Yding Skole i 1905: her i forskolen herskede frk. *Christine Sødning*, der var ueksamineret; hun havde gået på Hoven Kvindehøjskole og havde her fået en tillægsuddannelse i sløjd. Hun havde ry for at være frygtelig streng; det gik efter devisen "lad dem hade, når blot de frygter", men børnene lærte dog en del." Hun satte sit præg på generationer af børn, eksercerede dem i gymnastik, hvorimod det kneb lidt med håndgerningen - hun havde desværre, sagde man, en vis forkærlighed for gårdmandsbørnene, hvad der undertiden gik ud over andre. Det blev ofte antydnet, at havde hun været et hankønsvæsen, ville hun sikkert være gået militærvejen og være endt som general. Hun blev ansat i 1901 og underviste de første år i Forsamlingshuset; flyttede derefter over i den nybyggede forskole og her blev hun i stillingen til 1944.

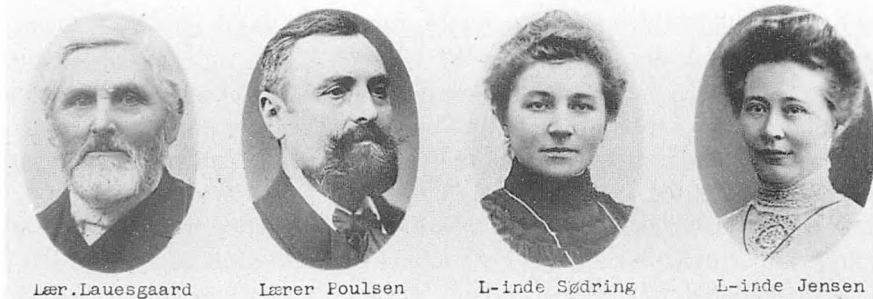
I Såby forskole hed lærerinden *Ane Jensen*; hun var af et betydeligt blidere gemyt.

Ude i hovedskolen, almindeligvis kaldet den store skole, boede og underviste så "degnen", der for generationer af skoleelever hed Laues-

"Den store skole". Fra Dansk Skolestat, 1934.

gaard. Der var ligeledes i alt 75 elever i hoved- og forskolen. Der var halvdagsskole om vinteren og heldagsskole om sommeren. Aflønningen var ikke stor.¹² Den bestod af en jordlod på 6 tdr land. Lønnen, der tidligere hovedsagelig udbetaltes i naturalier, skal nu afholdes af kommunen, og "degnetraven"¹³ var også bortfaldet i 1901. Lærerlønnen udgjorde 1025 kr, men med fradrag for jordlod og højtidsoffer udbetaltes kun 622 kr. Hertil betaltes 100 kr som kirkesangerløn og 75 kr. for rengøring af skolen. Til forskolelærerinden udbetaltes 550 kr. samt 50 kr for håndarbejde og 75 kr for rengøring. Hertil kom selvfølgelig friboligen. Kaster vi et blik længere frem i tiden, finder vi i 1933 80 elever fordelt på 6 klasser; det bemærkes, at haven i hovedskolen er på 1400 m², og at der er indlagt el; forskolens have udgør 350 m², og der er indlagt både vand og el.¹⁴

Lær. Lauesgaard

Lærer Poulsen

L-inde Sødring

L-inde Jensen

Fra sognekortet.

Johan Poulsen, f. 1873 i Overby, Katstrup, afløste den 1. januar 1911. Ud over sin lærereksamen fra Gedved, havde han som noget nyt en ministeriel anerkendelse i gymnastik og boldspil. Der var tidligere blevet oprettet et lille sognebibliotek i skolestuen, og han får derfor også officiel titel af bibliotekar. Gennem mange år var han desuden meddeler til Horsens Folkeblad, Aarhus Amtstidende og andre blade.

Han karakteriseres gerne som pligttopfyldende og meget samvittighedsfuld - hvad børnene ikke altid forstod at skønne på. Man gjorde nar af hans tillagte, lidt latterlige, overkorrekte udtale, hvormed han sandsynligvis ville korrigere og skjule sin tidligere stærke dialekt. Han fratræder i 1938, og der holdes stor afskedsfest i Forsamlingshuset.

Inden for ca 100 år havde Yding Skole kun haft 3 førstelærere, hvad der havde givet ro og stabilitet i børnenes skolegang. Degnen kendte man; alle kendte ham jo, årgang efter årgang; han var en integreret del af sognet; men nu var det i lang tid fremover slut med stabiliteten.

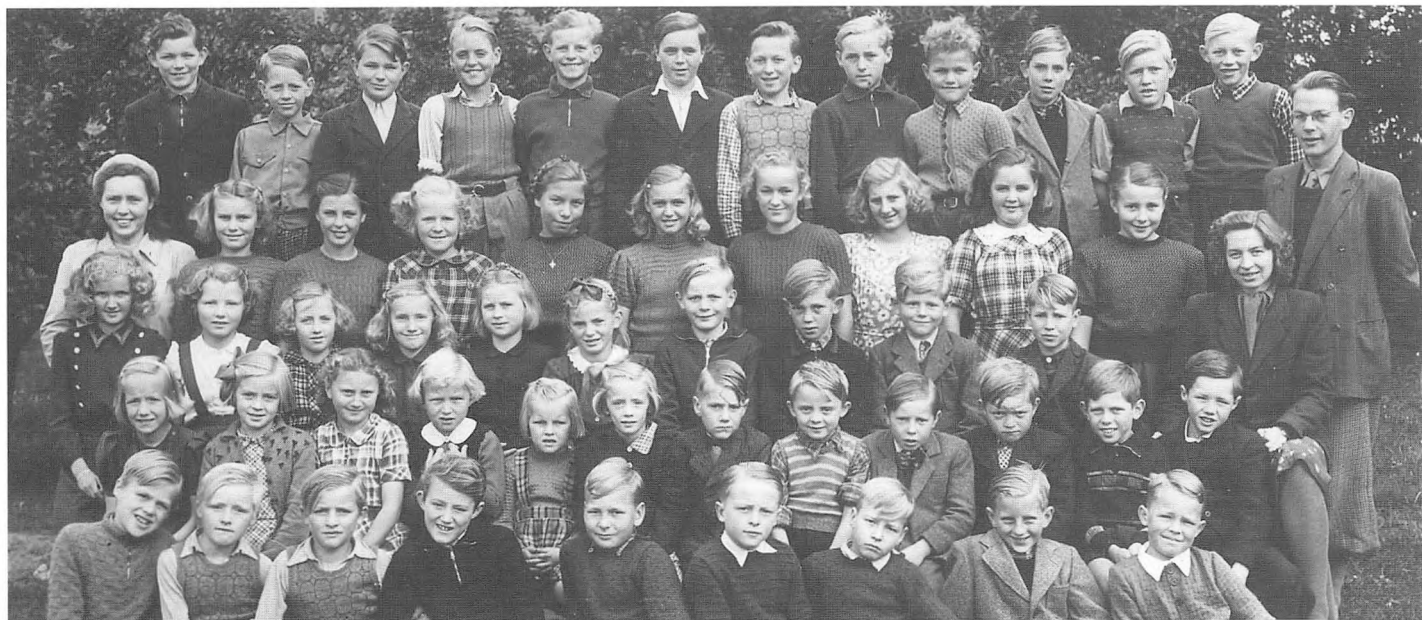
Lærer *Aage E. C. Led*, (f. 1913) 1939 - sommeren 1944; førstelærer og kirkesanger; han var ikke rigtig tilfreds med boligforholdene og søgte derfor fra sognet; han rejste op i nærheden af Thisted.

Henry Møller fra Yding Rode var vikar i 4 måneder; han afløstes dernæst af en ny vikar ved navn Gaardmand fra Vestbirk i et par måneder.

Lærer *Holger Uhre*, (f. 1918) der var uddannet fra Th. Langs Seminarium i Silkeborg, tiltrådte d. 1/1 1945 som førstelærer og kirkesanger. Han fik ikke det bedste skudsmål: "meget selvoptaget" og "kendte ikke klokken"; "var ikke meget værd", sagde man. Lærer Uhre kom også i konflikt med sognerådet, da han, efter at han først havde klaget over, at drænvandet løb fra Såbybanken og ned over skolen, senere beklagede sig over sognerådets manglende indgriben, hvad der medførte nogle knubbede ord fra sognerådet. Han rejste omkring årsskiftet 1947-48.

I Yding Forskole kom for et stykke tid *Kathrine Bach* og senere søsteren *Sigrid*, desuden omkring 1947 frk. *Søndergaard*, senere den ældre frk. *Jensen*, der ledte undervisningen ind i et stabilt forløb for en kort tid, men ellers afløste den ene vikar nu den anden i særdeles hurtig rækkefølge helt frem til 1949 - der var ofte kun tale om et par måneders vikariat, eller mindre!

Det var nu heller ikke ret attraktivt at blive udstationeret i Yding Forskole: man forestiller sig den bælgmørke efterårsaften ude på landet, i et stormomsust hus og med udsigt til de gammeldags toiletter i bagbygningen og kirkegården som nærmeste nabo.

Lærerparret Aage og Lilly Hansen til højre og lærerinden fra Såby til venstre. Klassefotoet er optaget foran Hovedskolens have og er fra ca. 1949-1950. Arkiv OSJ. Bageste række fra venstre: Svend Frederiksen (Såby), Bent Nielsen (Rytterhaven), Arne Märcher (Rytterhaven), Jens "Cykelhandler" Hansen, Svend Erik Jørgensen (Lerskovgård), Villy Nielsen (Forsamlingshuset), Verner Larsen (Såbybanken), Nick Nicolajsen (Såby), Jørgen Aase Winther (Rødkærgård), Karl Leth Jørgensen (Kirkegård), Bent Schou (Såby), Tage Rasmussen (Såby); anden række: Eva Jørgensen (Lerskovgård), Gerda Hald, Minna Andreassen (Rytterhaven), Herdis Andreassen (Såby), ?, Inga Märcher (Rytterhaven), Karen Leth, Oda "Cykelhandler" Hansen, Thora Andreassen; tredje række: Lis Thomsen, Kirsten Schmidt (Såby), Dorris ? (Såbybanken), Gerda Frederiksen (Såby), Aase "Ringer" Nielsen, Finn Nicolajsen (Såby), Heine Ahlgreen Sørensen, Knud Andreassen (Rytterhaven), bogens forfatter Ole "Købmand" Stig Johannesen; fjerde række: Lissy Nielsen (Rytterhaven), Gudrun Hansen (Såby), Asta Skytte Nielsen, Bitten Winther (Rødkærgård), ?, Grethe Hansen (Såby), Anker Nielsen (Rytterhaven), ? (Såby), Verner "Ringer" Nielsen, Jens Christensen (Rytterhaven), Christian "Chris" Sijkær, Svend-Erik Bertelsen; femte række: ? (Såby), Ove Schou (Såby), Erik Schou (Såby), Verner Jørgensen (Såby), Aksel Andreassen (Såby), Olaf Carlsen (Såby), Søren Andreassen (Såby), Hans Møller (Yding Holt), Jørgen Lange. Arkiv OSJ.

Aage Bjerresgaard Hansen, (f. 1921) ansat pr 1/6 1949-1952; førstelærer og kirkesanger; i Forskolen underviste hans kone *Lilly* (f. 1926); som noget nyt tilbød lærer Hansen ekstraundervisning i engelsk; lærerparret faldt dog ikke rigtigt til og flyttede ned i nærheden af Christiansfeld.

Søren Nielsen, (f. 1923; d. 1997) 1952-73, førstelærer og kirkesanger, uddannet på Winthers Seminarium i Silkeborg var allerede kommet til kommunen (Østbirk) i 1946; hans meget smilende kone *Eva Nielsen* underviste i Forskolen, først i Såby og senere i Yding; *Søren Nielsen*, altid kun kaldet *Søren Degn*, velkendt for sin altid muntre bemærkning og sin store tjenstvillighed, blev - såvel som hans kone *Eva* - en afholdt skikkelse i kommunen og kom godt ud af det med beboerne. Han forblev på stedet til skolens lukning, og de afsluttede dermed den mere end tohundrede år lange rækkefølge af lærere og lærerinder ved Yding Skole.

I 1954 opførtes den nye skole, men den blev allerede nedlagt i 1973 efter at have fungeret som centralskole i nogle år for 1. og 2. klasserne i Østbirk-Yding Kommune.

Herefter foregår al skolegang for Ydingbørnenes vedkommende i Østbirk.

Det populære lærerpar Søren og Eva Nielsen med eleverne. Ca 1955-57. Privat eje.

Den private pogeskole

Fra embedsbogen kender vi antallet på skolesøgende børn f. eks. i år 1900, hvor der undervistes 5 børn hjemme, 23 børn i privatskolen; og med bemærkningen om, at alle derefter kom i kommuneskolen, hvor der i dette år var 58 børn; der var halvdagsskole om vinteren og hel-dagsskole om sommeren.

Med det stigende børnetal i sognet var det efterhånden svært for læreren at overkomme alle årgangene; ligesom andre steder foretrak også læreren i Yding først at få børnene, når de havde stiftet bekendtskab med de helt elementære ting som bogstaver og tal. Der var desuden for langt ud til den nybyggede skole uden for byen, og en kreds af beboere oprettede derfor før århundredskiftet på privat basis en pogeskole, der - i hvert fald senere - havde til huse i den nedlagte Landbrugsskole, dvs det senere Forsamlingshus; her undervistes der i den lille sal indtil 1904, hvor den nye forskole tages i brug, og der i kommunalt regie ansættes en forskolelærerinde; men indtil da bevilgede sognerådet bidrag til Yding private pogeskole.¹⁵

Af lærerinder ved den private pogeskole nævnes *Bertha Kathrine Sørensen*, der havde bopæl på stedet. (Og i FT 1901 *Gabrielle Hvid* med bopæl på Winthersminde).

Den private pogeskole i Forsamlingshuset med lærerinden Bertha Hansen. De to drenge i bageste række til højre er Ingward og Anders Jørgensen (Enggård) og i anden række skråt bag ved lærerinden står den tredje broder Pauli Jørgensen. Sandsynligvis fra kort før århundredskiftet. Lokalarkivet, Gedved.

Forskolen med lærerinden frk. Sødring; bageste række nr. 4 og 6: Ander Hansen (Slagter) og Jens Jørgensen (Enggård); 2. række nr. 5: Kathrine Hansen (Slagter), nr. 7 Marius Møller Andreassen, broderen Christian Andreassen står yderst til højre i 3. række. Ca 1906-07 Lokalarkivet, Gedved.

Forskolen ca 1917-18 med frk Sødring; bageste række nr. 4 : Peder Winther (Rødkjærgård). Lokalarkivet, Gedved.

Hovedskolen ca 1902 med lærer Lauesgard. Lokalarhivet, Gedved.

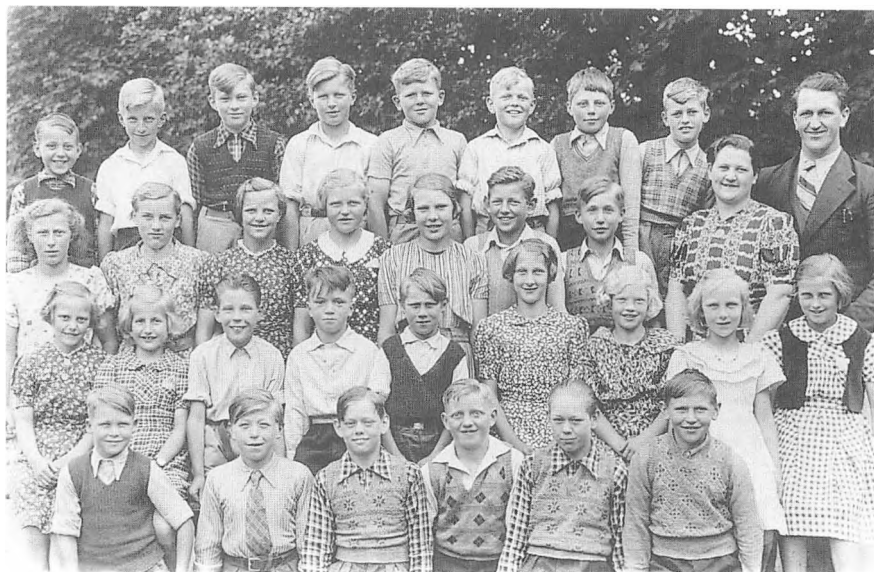
Hovedskolen med lærer Lauesgaard, han har en datter på armen, og bagved står en søn; landposten står ved siden af; yderst til venstre en lærerinde fra Norge. Ca 1909. Lokalarhivet, Gedved.

Hovedskolen med lærer Poulsen og hustru til venstre. Mindetaflen for den gamle rytterskole ses i gavlen. Lokalarhivet, Gedved.

Hovedskolen med lærer Poulsen i midten; ved siden af faderen og til venstre en søster; bageste række nr. 3 og 8 brødrene Aage og Jens Jørgensen fra Enggård. Lokalarhivet, Gedved.

Hovedskolen 1940 med lærer Led; bageste række nr. 5 Aksel Winther (Winthersminde), 3. række nr 2 Inger Laursen (Vestergård), nr. 8 Helga "Vognmand" Jensen. Lokalarlivet, Gedved. Mange af eleverne på billederne er identificerede; interesserede kan søge oplysning på Lokalarlivet.

Noter:

- 1) Det var almindeligt til helt op i 1950'erne, at skoleåret begyndte d. 1ste april.
- 2) Ansøgerne er alle studenter. LA. Sager vedrørende rytterdistriktets kirker og degnekald 1745-1765.
- 3) Se afsnit om gårdene; gård nr. 6.
- 4) Matrikelnr. 33; Ydinggade nr 19-21.
- 5) Officielt er han fastansat fra d. 28/12/1829.
- 6) Den indbyrdes undervisning - også kaldet den lancasterske metode fandt indpas i Danmark fra omkring 1820. "Det var sparsommelighed, mekanik og åndløst terperi sat i højsædet. Ved et sindrigt system af stave og regnetabeller uden mindste metode kunne en lærer med et hjælpesystem af større elever, en signalføjte og en kontrolbog holde store klasser i ånde .... opportunisterne bakkede metoden vældigt op ... både på grund af spareprincippet, og fordi den havde et militærisk sving .... Amtsprovster og præster kappes om, hvem der kan indberette flest skoler ... metoden var ikke til at standse. Den blev lovbealet ved seminarierne ... Seminarierne yndede den dog ikke ... først i 1865 blev metoden officielt afskaffet." Cit. efter B. Villumsen: Anordningen af 1814 og dens gennemførelse i landsbyskolen, in: Af landsbyskolens saga, p. 32, 1964.
- 7) Thyra Jensen: Fra gamle præstegaarde, 1930, p. 11
- 8) Ibid. p. 111.
- 9) Ibid. p. 13.
- 10) Samtidig opførte man her - til venstre for skolebygningen - byens sprøjtehus til brandmateriel.
- 11) Efter hendes eget langt senere udsagn (som pensioneret) til I. M. Andreasen, så var hun streng, fordi hun ikke havde nogen lærerindeeksamen, men hun ville vise, at hun alligevel kunne klare stillingen.

- 12) Benthin / Poulsen: Danmarks Folkeskole, 1910.
- 13) Degnetraven påhvilede som regel de samme ejendomme, som var tiendepligtige til præsten. Den udtoges på marken med 1/3 så meget, som præsten fik i tiende af al slags korn.
- 14) Danmarks Folkeskole 1933.
- 15) Der blev også oprettet en pogeskole i Såby, der ligeledes fik bidrag. Allerede i 1886, på Skanderborg Amtsråds møde d. 24/2, ansøgte Østbirk-Yding kommune om tilskud til 5 private lærerinder. Horsens Folkeblad 25/2/1886.

Den nyere tid

Håndværkerne, de handlende - og alle de andre

Byens ældste håndværk er uden tvivl smedehåndværket - man havde brug for en mand med de færdigheder til fremstilling af jernredskaber, værktøj og beslag; desuden skoede han heste.

Vi støder på bysmedens navn for første gang midt i 1600-tallet, hvor han flere gange udfører arbejde på Voerladegård kirke; han omtales her som Laurs og Laurids og senere i 1650erne som Søren Smed i Yding.¹

Af fæstebrevene og skøderne fremgår det, at gårdene har part i byens smedje samt hyrdehuset, desuden nævnes gerne tre fæstehuse, hvoraf det ene kan være smedens bolig.

En byhyrde har der altså været som i alle andre landsbyer; han beskrives ikke direkte nogen steder, men indirekte i en omtale af forholdene i Tåning: "Til vogtning af kreaturerne havde byen en fælles hyrde, der blæste i et horn hver morgen, når de skulle på græs. Min meddeler har set et sådant byhorn. Det var af kobber og brugtes af hyrden i nabobyen Yding."² Dertil kom så markmanden, der havde opsyn med hegn og gærder.

Af andre personer har der været en fast lærer siden 1721, og så var der jo ryttersoldaterne.

Men lidt efter lidt kommer andre småhåndværkere til; det var før i tiden ofte svært at skelne skarpt mellem en håndværker og en husmand, der også undertiden gik til hånd på en af gårdene som daglejer eller tærsker om vinteren. Af hensyn til de privilegier, som købstædernes forskellige håndværkerlav havde, var det forbudt for andre håndværkere end smed, tømmer, skrædder, væver og pottemager at udøve håndværk; disse privilegier ophævedes først i 1857. I 1730 udstedtes en forordning, der præciserede, at der inden for kongens vildtbaner heller ikke måtte være nogen hjulmand eller træskomand, sandsynligvis for at begrænse skovtyverierne; denne forordning forsvandt selvfølgelig med ryttergodsets ophør.

Det var dog heller ikke ualmindeligt, at en af bønderne selv udøvede et håndværk ved siden af; således omtales den tidligere dragon, fæstebonden Søren Christensen (Lerskovgård) som Søren Christensen Smed, da han afstår fæstet 1761, og Niels Nielsen Smed, der nævnes 1818 og 1830, og som ejer den nu nedlagte gård nr. 13 (matr. 9) midt i byen.

Sådan var landsbybilledet stabilt gennem mange år. Den første store ændring sker efter salget af ryttergodsdistriktet 1767 og op til ca år 1800, hvor gårdene hastigt skiftede ejere; dertil kom udskiftningen

1784, og forskellige udstykninger og udparcelleringer fandt sted; både ved FT 1840 og 1850 finder vi to skomagere og en træskomand, samt smedene, der i den nye matrikel fra 1844 hedder Johan Snedker (matr. nr. 41), samt byens smed Jens Hansen, der boede på matr. nr. 37b; han brugte jordlodden nr. 43 overfor til et arbejdsskur. Senere flytter han over gaden til den anden hjørnegrund (14e; nr. 13), hvor han har sit smedieskur på hjørnet.

I 1857 kom den nye næringslov, der trådte i kraft i 1862, og hermed skete der så en markant ændring i landsbysamfundet; håndværkere og handlende kunne nu etablere sig. Vi kan i tiden op gennem 1880erne og 1890erne gennem kirkebøger og folketællingslister se et væld af nye stillingsbetegnelser. Der nævnes nu både urmager, sadelmager, snedker, drejer, træskomager, en modehandlerinde, smede, slagter, bager og adskillige høkere; desuden kommer der både jordmoder og læge til byen.

I 1890 finder vi to således to bagere Søren Ahlgreen (fra Svenstrup ved Frisenborg), der også var høker og landmand, samt Rasmus Jørgensen, bager (fra Aars) og anført i FT 1890 som grundtvigianer.

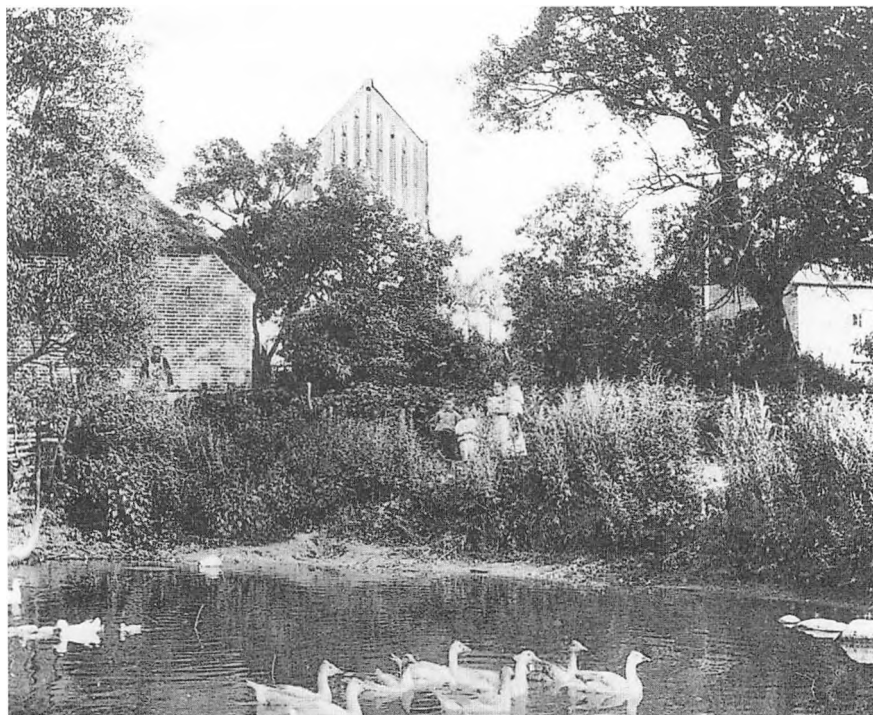
En spadseretur gennem landsbyen

Lad os nu prøve at gå en tur op gennem Yding omkring år 1900 for at se på håndværkerne og de handlende:

Vi begynder i Gydekroen over for Lerskovgård, her bor i 11c Kresten Nielsen, tømrer og bødker;⁴ (i det lille hus ved siden af levede Anders Grønlænder, der havde været på Grønland for at bryde kryolit); nede på hjørnet bor nu karetmager Rasmus Jacobsen i 43c, og lige over for (Ydinggade nr 13) har vi slagteren Anders Peder Andersen og den tidligere slagters enke; på Ydinggade skråt overfor og lige over for karetmagerens hus lå i Damgårds have Yding fattighus, og lidt tilbagetrukket i 8b (nedbrudt) en murer. Vi går nu op ad Ydinggade: på højre side bor træskomand (han kaldes undertiden for klodsmager, der er et fine-re ord⁵) Erik Bøje Jochumsen, ved Kgl. bevilling strøg han Jochumsen i 1906, og hans kone Thomasine, kaldet Mine Bøje; her fik Yding telefoncentral senere sin plads,⁶ bestyret gennem mange år af Mine B. og datteren Dagny B.; ved siden af (i nr 36) indretter Peder Hansen, snedker og tømrer, sit værksted (han var ikke i familie med sin efterfølger, den senere snedker Oskar Hansen i samme hus); en lang brandmur adskiller ind til næste parcel 35/48b (Ydinggade 10), her bor landmand og høker Søren Ahlgreen gm. Rasmine, og dernæst i 48a (nr. 12) Rasmus Rasmussen, skomager og uldhandler; på den anden side af gaden (Ydinggade 19-21) bor Rasmus Lauersen, træskomand og hans kone Edel, der handler med modepynt, i samme hus (der er et tre-fami-

lieshus) bor murer(-arbejdsmand) Niels Peder Lauersen;⁷ tilbage på højre side finder vi tilbagetrukket i 34a (nr. 14) Peder Nielsen El, træskomand, og ved siden af (sammenbygget hermed og som vinkelhus, nu nedbrudt) i 34b Kristian Sørensen, bundskærer (der er det samme som træskomand); i det lille hus (nr 18) havde først en skrædder og så en urmager sit værksted; i 33b (senere brugsen) Rasmus Jørgensen, bager/høker. Det lille hus, (Skovhøjvej 6) på 14b, har gennem 3 generationer været aftægtshus for Møllergård.⁸

Lige midt oppe i det nuværende vejkryds ligger et flerefamilies gulkalke, stråtækt hus⁹ af egebindingsværk og med grundmurede gavle, orienteret med gavlene øst/vest; her bor bl.a. Hans Poulsen, skomager; går vi så ned forbi vandtårnet har vi på hjørnet (nr 41) Peter Møller Erikson,¹⁰ der først nævnes som agerbruger og senere som murer og bolsmand; og i den gamle rytterskole 1b bor nu smeden Søren Sørensen¹¹ med kone 4 børn og en smedesvend; på venstre side skråt over for på 23b (nedbrudt) bor Rasmus Sørensen, skrædder og gm. Ane Margrethe Ahlgreen.¹²

Den øverste dam, der var et yndet legested på vej hjem fra skole. Forskolen ses til højre; bygningen til venstre er enten Ydinggård eller måske snarere, det i vejkrydset beliggende hus med grundmurede gavle. Sandsynligvis fra 1911. KB.

På samme grund (nr 24) lå den første jordemoderbolig, hvis ejer var sognets beboere; den nedbrændte totalt i 1883; en ny distriktsjordemoderbolig med Skanderborg Amtsråd som ejer blev derefter bygget i 1884; på højre side og ind ad vejen i 30d (nr 31) har vi Søren Nielsen, bundskærer; huset anføres i 1904 som tidligere jordemoderbolig; således kaldes jordlodden her ind ad vejen forøvrigt stadigvæk for jordemoderlodden. Matr. 23c (nr. 35) var gennem flere generationer aftægts-hus for ejerne af Winthersminde;¹³ matr. 49 (nr. 37) blev først i 1899 inddraget af den fælles gade i matriklen; smed Jens Hansen får skøde på det i 1900.

I den tomme Landbrugsskole boede lærerinde Bertha Sørensen, her holdt pøgeskolen til.

Der var flere huse og adskillige andre småhåndværkere; gennemgangen her var kun et udpluk, men som vi ser, var det et ret så aktivt lille samfund.

Senere op i tiden var der en overgang lidt svingende 6-8 træskomænd; afsætningen for de mange træsko fandt sted i Horsens.

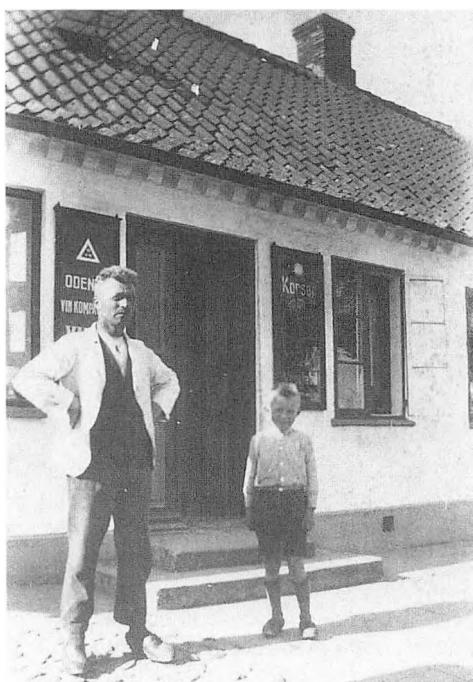
Høkerforretningen, der senere blev til brugsforeningen. Høkerparret Karen og Rasmus Jørgensen står på trappen; nederst og yderst til højre skrædder Rasmus Sørensen. Fotoet er fra omkring århundredskiftet. Lokalarkivet, Gedved.

Høkere og købmænd

I huset Ydinggade 19-21 boede Laurs Andersen, og med de nye næringsmuligheder søgte og fik han allerede 1856 bevilling som høker,¹⁴ og her kom den første høkerhandel til at ligge; ved FT 1860 benævnes han husmand og spækhøker. Hans butikslokale her på bopælen har næppe været særlig stort. Sønnen Peder Laursen flytter skråt over gaden og indstallerer sig i den øverste forretning ca 1880; 1882 er høkeren Peter Mølgaard Jensen, 1886 høker Svend Jensen, og derefter drev Rasmus Jørgensen bageri og høkerhandel i nogle år indtil 1910; i udbygningen bagved var der hestestald og vognport; langt senere ændredes forretningen til Brugsforeningen (omtales andetsteds).

I den nederste forretning havde bager Peder Nielsen købt matr. nr 35¹⁵ med hus og indrettede her sit bageri i husets østlige ende;¹⁶ bager Søren Ahlgreen overtager forretningen i 1870 og driver tillige høkerforretning. Der hørte også landbrug til; i den bagved liggende staldbygning¹⁷ var der plads til 4 heste, 6-8 køer, svin, og et par kalve. Desuden var der oprindelig i bygningen en såkaldt vognport med plads til redskaber og landbrugsvogn samt til postvognen fra Skanderborg; der holdtes en forkarl til pasning af jorden, som var matr. 26 uden for byen langs vejen mod Voerladegård.

Den nederste forretning; Rasmus Sørensen foran forretningen sammen med naboens søn Eli Hansen, ca 1927-28. Eli Hansen havde ligesom faderen, snedkermester Oskar Hansen, en stor interesse for lokalhistorie; det er således Eli Hansen, der har indsamlet de fleste skolefotos samt de øvrige fotos, der ligger i Lokalarkivet.

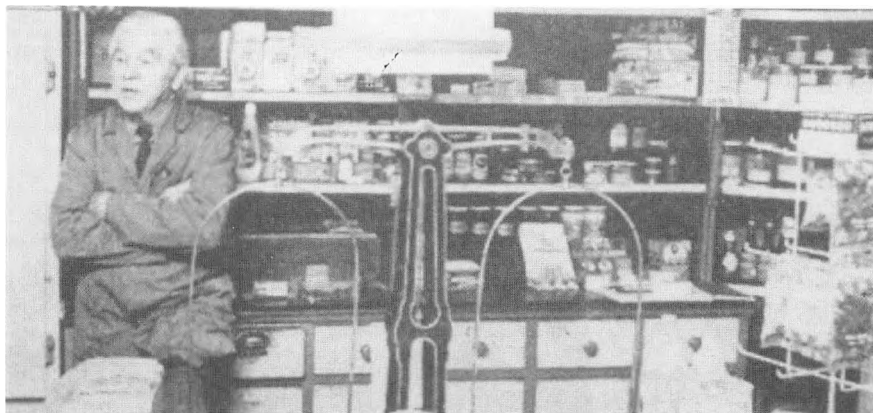

Den nederste købmandsforretning. Antagelig fra sommeren 1911, da postkontoret er pligtafleveret til Det Kongelige Bibliotek i februar 1912. KB.

Senere overtages hus og forretning (1911) af datteren og svigersønnen, Thyra Ahlgreen og Rasmus Sørensen; R. S. havde desuden et par bierhverv, dels spillede han gerne (violin) til dilletantforestillinger, bal og fester, dels var han gennem adskillige år officiel brevsamler for postkontoret i Skanderborg. Forretningen solgtes i 1933 til grossererfirmaet Bruun i Skanderborg.

Samme gadeparti fotograferet godt 70 år senere, ca 1984. Købmandsforretningen blev lukket i 1979. Arkiv OSJ.

*Købmand Stig Johannesen fotograferet ved lukningen af forretningen 1979.
Foto i Horsens Folkeblad d. 11/8 1979.*

Købmand Aage Stig Johannesen overtog sammen med sin kone Maren forretningen i 1935; her blev nu drevet købmandsforretning de næste 44 år lige til lukningen i 1979. Som offentligt ombud varetog han desuden gennem 24 år hvervet som landsbyens brandfoged.

I forretningen kunne man også lægge sin indbetaling til landposten, og en gang hvert kvartal kom kærneren fra kommunekontoret og opslog sit kvarter her: så var der åbent for skatteindbetaling.¹⁸

Befolkningsantal

På gårdene var der tidligere mange mennesker, ofte en stor børneflokk, eventuelt aftægtsfolk samt tjenestefolk. Omkring år 1900 ses således: Winthersminde 13 pers.; Ydinggård 9 pers.; Kirkegård 11 pers.; Møllergård 9 pers.; Rishøjgård 9 pers.; Langballegård 9 pers.; Hovgård 7 pers.; Enggård 9 pers.; Damgård 10 pers.; Hedegård 5 pers.; Iversminde (Lerskovgård) 9 pers.; i matr. 9d, Bajs gård 4 pers., her var endnu landbrug.

Det er også her på dette tidspunkt, at sognet har sit største befolkningstal:

1801: 290
1850: 474
1860: 516
1870: 600
1890: 588
1901: 520
1930: 484
1955: 445
1960: 440

Konkluderende må man nok sige, at Ydings storhedstid og blomstringsperiode lå i årene omkring århundredskiftet - fra ca 1870 og op til omkring år 1900.

Jernbanen, der aldrig kom

Der var egentlig forslag om at lade jernbanen Horsens-Bryrup gå over Yding i stedet for gennem Østbirk, men de ellers dengang driftige og fremsynede Ydingboere var imod; i hvert fald sognerådet, hvis formand, Anders Møller Andreasen, Møllergård ikke ønskede en jernbane ned over sine marker, hvad der bl. a ville skræmme både køer og heste. Og det var jo nok i høj grad medvirkende til både Østbirks fremgang efter banens indvielse i 1899 og i særdeleshed til Ydings stagnation og nedtur.

Noter:

- 1) Nævnt i Voerladegård kirkes regnskaber; 1638, Laurs, 1642 og 1646 Laurids i Yding; 1652 og 1656 Søren i Yding.
- 2) R.P. Randsløv: Lidt om Taaning Sogn i Voer Herred, in: Årbøger for Aarhus Stift 1937.
- 3) Jævnfør brandtaksation fra 1893 var der en bagbygning af bindingsværk med stråtag; beboelse samme sted som idag. Endnu i slutningen af 1940erne stod det røde smedskur her mellem boligen og hjørnet, og der lå endnu meget jernaffald.
- 4) Her var for øvrigt også tømmer og karetmagerværksted, da huset blev ramt af lynnedslag mange år senere; se noter under afsnittet: Gårdene.
- 5) En klodsmager lavede træsko med læderoverstykke; en bundskærer, som også nævnes, lavede egentlig kun træskobunde uden klamper.
- 6) Yding fik telefon i 1910; elektricitet fik man fra Odderværket i 1920.
- 7) Ved FT 1906 omtales han som Niels Peter Lauersen Bonde, stenhugger gm. Rasmine B., f. Nielsen; i samme hus bor nu også Ole Nielsen, karetmager.
- 8) Det er først bygget år 1900; uheldigvis kom man til at bygge det på byens gadejord uden tilladelse, og der måtte foretages en ommatrikulering.
- 9) Anmeldt nedbrudt april 1940; det måtte vige for vejgennemføringen. Undertiden bor her 3 familier.
- 10) Her lå Rishøjgård før udflytningen; da P. M. E. tidligere havde boet i den gamle rytterskole ved siden af, blev han i mange år omtalt som P. M. i den gamle skole, hvorfor nogle fejlagtigt har troet, at der her skulle have været skolestue.
- 11) Han boede her fra 1897-1939, hvor smed Niels Lange købte smedeværkstedet, som i 1960 sælges til smed Folmer Andersen, der atter sælger i 1991. Den gamle smed Sørensen flyttede op i 30c (nr. 33) og levede her til 1950, hvorefter den gamle købmand Rasmus Sørensen og Thyra flyttede ind.
- 12) Jævnfør FT har han været i Amerika; hun får 1851 bevilling som jordemoder. Som tidligere jordemoder nævnes Ane Kirstine Mikkelsdatter, og senerehen (og vistnok den sidste) finder vi Hedvig Dorthea Pedersen gm. Peter Nielsen Fredsbo, der 1888 nævnes som omnibusfører senere som fragtmand og 1896 som træskomand.
- 13) Laurs Møller, tidligere ejer af Hem Østergård, overtager huset i 1882.
- 14) I 1856 kom den første lov om landhøkerhandel, der dog blev ændret med næringsloven af 1857; købstæderne måtte opgive mange rettigheder, og det blev nu tilladt at drive forretning på landet. Dog således, at der oprettedes "læbælter": inden for en afstand på 1/2 mil (dvs. 11 km) i lige linie fra nærmeste købstad måtte der ikke

være købmandshandel, men nok høkerhandel, for her var grænsen kun 1 mil (dvs. 7½ km). Forskellen var dog ikke så stor: købmanden måtte drive en gros handel og handel med grovvarer / korn etc.; landhøkeren måtte kun forhandle varer af indenlandsk produktion.

Yding lå inden for Skanderborgs 1½ mils læbælte, hvorfor de første forretninger her var de mere beskedne høkerhandler. Disse blev oftest drevet af folk uden handelsmæssig uddannelse, og ofte var handelen kun et bierhverv, således som også her i Yding med bageri og landbrug.

Først med næringsloven af 1920 blev det tilladt med købmandshandel, mod at man løste næringsbevis (afskaffet 1975).

- 15) 1861 får bager Peder Nielsen skøde fra 23 beboere i Yding på matr. 48, og der tinglyses vej om til Skrædderkilden. 1872 frastykkes 48a, der efter et par mellemlandler købes af skomager Rasmus Rasmussen 1872. S. Ahlgreen tilkøber 6d i 1905.
- 16) Stuehuset var på 11 fag; de sidste 3 fag (mod øst) var til bageriet, og 2 fag i midten var afsat til dagligstue og butik.
- 17) Jævnfør brandtaksationen 1899: egebindingsværk i siden, kampestensgavle og tegltag.
- 18) Denne ordning ophørte først i 1968.

Slutningen af det 19de og begyndelsen af det 20de århundrede

"Gammel Slawter"

Hvis talen falder på gamle dage og på den gamle slagter, ja så er der kun én person, man tænker på, nemlig Anders Peder Andersen.

I 1887 gifter slagtermester Martin Iver Iversen sig med en Ydingpige Iverine Hansen. Hendes broder Hans Peter Søren Iversen Hansen (søn af smed Hansen) lærer håndteringen, gifter sig i 1897 med Ane Kirstine Hansen og slår sig ned på hjørnegrunden 14 e, ved Gydekroen. Han dør 26 år gammel i 1897 efterladende sig kone på 24 år og to børn Ane Kathrine på 4 og den nyfødte Anders.

Anders Peter Andersen, f. 1870 som søn af en gårdejer i Purup, overtager nu huset og håndteringen, og 1901 gifter han sig med enken; en søn Hans Peder fødes 1904. Der kommer nu for alvor gang i virksomheden, for Anders Peter Andersen var dynamisk, havde handelstalent og et godt snakketøj.

Der blev opkøbt dyr overalt, også i nabolandsbyerne; kreaturerne blev trukket ned til jernbanen i Østbirk og transporteret videre til Horsens; når karlene, der havde trukket kreaturerne derved, havde afleveret dem, kunne de gå hen på kroen, hvor kaffen var parat til dem - på slagterens regning.

Østbirk-Yding sogneråd; bageste række nr. 3 slagtermester Anders Peter Andersen; nr. 4 gårdejer Chr. Finnemann Schultz, Ydinggård; forreste række nr. 3 gårdejer Levisen, Såbygård. Lokalarkivet, Gedved.

Anders Peter Andersen kom i sognerådet 1917, og blev valgt til sognerådsformand for Østbirk-Yding kommune. Skønt erklæret socialdemokrat, fik han også landbrugernes stemmer, da han nød alles tillid og ikke var drevet af partipolitiske interesser, men mere af interesse for byen og almenvellet.

Yding skylder ham således, at der blev asfalteret og anlagt fortove i byen på et tidspunkt,¹ hvor det endnu ikke var helt almindeligt i landsbyerne - og kantstenene skulle være af bornholmsk granit - kun det bedste var godt nok!

Der blev bygget et nyt slagtehus, hvorfra detailsalget også foregik. Den hestetrukne kødvogn leverede til langt efter anden Verdenskrig detailvarer til omegnen og til nabolandsbyerne.

Som den første anskaffede han sig telefon i 1910 - så han kunne varetage sine handelsinteresser. På sine ældre dage yndede han at sidde om sommeren i haven på bænken under æbletræet, herfra overskuede han gaden og kunne praje enhver forbipasserende.

Efter hans død varetoges forretningen af sønnen Hans Peder og svigerdatteren Karen, der havde bygget deres gule murstenshus oppe for enden af haven, samt af de to stedbørn Ane Kathrine og Anders, og der indrettedes en moderne detailforretning.

Vandværket

Man havde altid manglet drikkevand i Yding - der var flere bybrønde foruden de private, men de løb hurtigt tomme i sommerperioden.

Til en af disse bybrønde, Skrædderkilden,² der lå omme i baghaven til købmandsforretningen (Ydinggade 10), gik en af landsbyboerne en tidlig sommermorgen for at sikre sig en spand vand i tide. Da spanden blev kastet ned i brønden, lød der et brøl dernedefra: en anden beboer, der havde været endnu tidligere på færde, var klatret ned i brønden og sad og øste vand op i sin spand med en kop.

For at illustrere vandmanglen fortalte sognefoged Jørgen Winther sidenhen også gerne, hvorledes han som barn var med til at blive vasket som syvende person i en dyb tallerken!

Oppe i skoven, to kilometer fra landsbyen, var der imidlertid en kilde med det klareste drikkevand, som man kunne bruge; problemet var blevet drøftet flere gange, og i december 1893 forsamlede en mindre gruppe af Ydingborgere sig for lave et udkast til bestemmelser for en vandforsyning. Det var bl.a. Jens Andersen (Langballegård), Søren Jørgensen (Enggård), Laursen Wulf (Damgård), træskomand Erik Bøje, Niels Pedersen Baj og en deltager fra jordemoderhuset. Man foreslog en vandforsyning til byen fra "et kildevæld tilhørende gårdejer Søren

Knudsen (Lerskovgård) i Østerskoven. Til dette øjemed rejses en dæmning og en beholder, samt lukkede rør af passende lægges ned over Forten, og der rejses en beholder på byens skovforte."³

Kort efter nytår 1894 afholdes der så en stiftende generalforsamling for et interessentselskab, og der vælges en bestyrelse, der skal stå for det videre initiativ.⁴

Der rettes henvendelse til smedefirmaet Blom i Skanderborg, der skal stå for nedlægningen af rørene - selve gravearbejdet klarer man selv ved håndkraft. Omkostninger deler man ud på følgende måde: en husmand sættes til 1/3 td hartkorn, hvad der kunne betales ved at grave en dag uden løn, jordemoderhuset 1 td hartkorn, bagere og høkeren 2 td hartkorn, og gårdene betalte eller ydede gravearbejde ud fra deres hartkorn.

Man skulle desuden selv bekoste stikledningen ind til de enkelte gårde og huse. Søren Knudsen skulle som betaling have en gratis stikledning til sin gård.

Arbejdet skrider hurtigt frem; smedesvendene fra Skanderborg bliver indlogeret på gårdene, og allerede samme år kan man åbne for vandet. Spændingen er stor, og glæden endnu større, da vandstrålen kommer ud af hanen med en sådan kraft, at vandfadet, som man holder under, bliver slået ud af hånden.

Den planlagte vandbeholder bygges først adskillige år senere i 1910, da mange flere brugere havde tilsluttet sig.

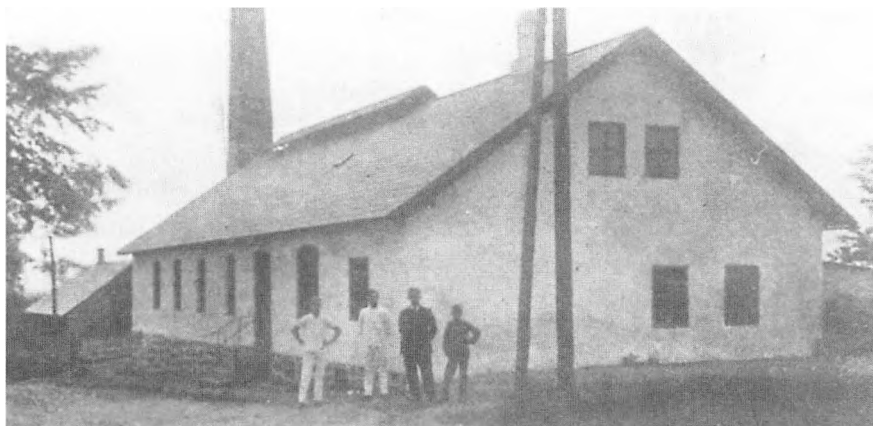
En vandboring med et tilhørende eldrevet pumpeanlæg blev først nødvendig i 1937.⁵

Det er nu Gedved kommunes ældste fælles vandforsyningsanlæg og ældste vandværk. 100 års jubilæet fejredes ved en udsmykning af vandtårnet, der blev kalket hvidt, og som fik en blå - om natten lysende - kugle på toppen.

Mejeriet

Nært forbundet med vandproblemet var også oprettelsen af andelsmejeriet i Såby i 1887 - kun 5 år efter at landets første andelsmejeri blev oprettet. Heroppe var der vand nok, og derfor blev det her, at mejeriet kom til at ligge. På den anden side medførte det undertiden problemer for mælkekuskene i is- og snevintre; hestene havde nemlig stort besvær med at stå fast, når de skulle trække de tungtlæssede mælkevogne op ad den stejle Saabybanke.

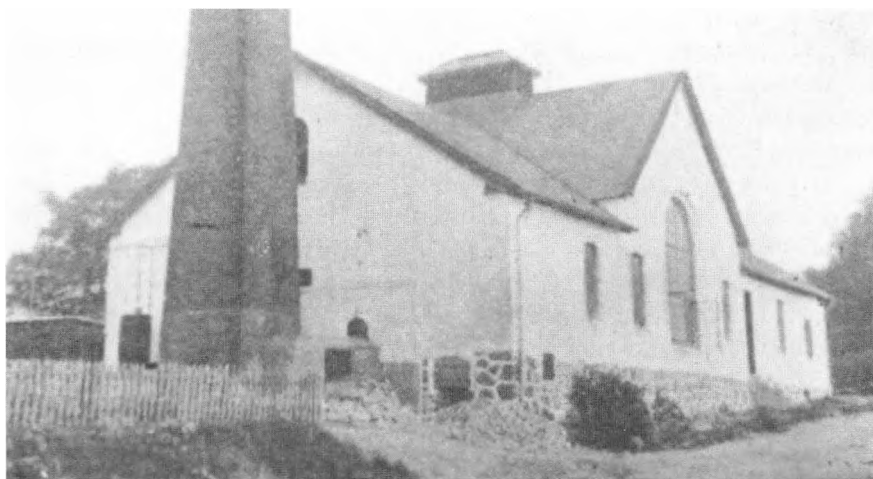
Mejeriet ombygges flere gange: således i 1900, 1913 og 1926. Især to mejeribestyrere kom til at præge mejeriet og dets drift. Det var bestyrer M. Bomholt, ansat i 1901, og M. Carlsen, ansat i 1929. Ud over selve mejeribestyreren var der ansat en mejerist og en elev. Produktionen

Mejeriet i Såby ca 1915. Mejeriet havde på dette tidspunkt 66 leverandører med tilsammen 650 køer. Foto i Danske Mejerier II, 1916.

bestod af både smør og ost. I perioden 1929-30 behandlede 2,2 mio kg mælk, og der produceredes over 92 tons smør.

Da man i 1962 skulle have ny bestyrer, og det var svært at lokke folk til Saaby, valgte man i stedet at nedlægge det: leverandørerne var også blevet færre, og centraliseringen havde holdt sit indtog. Mejeriet blev altså nedlagt som alle andre landsbymejerier;⁶ bygningerne blev solgt og anvendes nu til industrivirksomhed.

Såby Andelsmejeri ca 1930. Efter en brand i 1926 blev det ombygget og har nu fået den for mejerierne så karakteristiske skummesal med det store vindue; 9 mælkekuske transporterede mælken fra de 61 leverandører med tilsammen 580 køer. Efter lukningen i 1962 har bygningen været hjemsted for produktion af styrolit. Foto i Dansk Mejeristat 1931.

Lægeboligen

I april 1876 var der indkaldt til offentligt møde i Yding Skole. Årsagen var, at byens læge, doktor Seedorff ville flytte bort, da han ikke kunne finde egnede boligforhold. Man vedtog derfor på mødet, at opføre en lægebolig; der stiftedes et aktieselskab med i første omgang 28 aktionærer. Ved en generalforsamling i maj samme år blev man enige om, "at udtage den trekantede Plet Gadejord midt i Yding By; den har tidligere været brugt til Gymnastikplads."

Den første læge i den nye lægebolig var i 1876 doktor Thomsen, dernæst kom doktor Jensen i 1879 og endelig doktor Olesen i 1885; men i 1889 valgte lægen imidlertid at flytte ned til Østbirk, og nu stod man så med en stor tom bygning. Kun tre læger nåede at få deres praksis her; uvist hvorfor, men måske fordi der nu var et apotek i Østbirk, så blev det fremover her, lægen slog sig ned.

Det skal her bemærkes, at der var planer om et apotek i bygningen lige over for lægeboligen (et gråt cementhus på hjørnet, hvor der senere byggedes et rødt aftægtshus til Ydinggård), men det blev vist aldrig helt etableret.⁷ Siden måtte Yding nøjes med et håndkøbsudsalg, der gennem mange år havde til huse i centralen, og som varetoges af Dagny Bøje.

Landbrugsskolen

Yding Landbrugsskole fik ikke nogen lang levetid. - på grund af manglende elevtilslutning måtte den lukke efter kun 3 års virke.

Det var gårdejer Niels Rasmussen, der forsøgte et frisk initiativ. Et aktieselskab havde bygget den ovenfor nævnte lægebolig, og ved lægens fraflytning forsøgte man sig nu med en landbrugsskole. Der var ingen jord til skolen, kun en have. Som forstander 1889-91 ansatte man falstringen J. P. Jørgensen, der tidligere havde været lærer ved landbrugsskolen i Grejsdalen; der ansattes en havebrugskonsulent⁸ samt yderligere 2 lærere; i det sidste år 1891-92 var forstanderen J. Møller Nielsen, der havde virket i Sindal.

Man lagde i den første vinter ud med 19 elever, og det så jo lovende ud; det næste år havde man kun 9 og det tredje år 2 elever; så lukkede man: med den ringe elevtilgang var det ikke økonomisk forsvarligt at fortsætte længere.

Forsamlingshuset

Efter landbrugsskolens lukning stod man med en bygning med et stort skolelokale, hvor der også i nogle år var en privat pogeskole.

Bestyrelsen for aktieselskabet besluttede så i 1893 at leje boligen ud til "en skikkelig Familie, der kan betale et halvt Aars Leie forud"; skole-

Foto i Aarhus Stiftstidende 22/12 1962 i anledning af 50 års jubilæet, hvor der for første gang i Forsamlingshusets historie ikke bliver juletræsfest; da man nu fremover vil afholde festen på skift i Såby og Yding - og uden at tænke på det runde tal begynder med Såby.

stuen kunne så benyttes som forsamlingshus til "Afholdelse af Legestue for Ungdommen".

I 1894 har dyrlægen Hans Jensen slået sig ned som lejer i bygningen. I 1897 er Berta Hansen lejer; hun var lærerinde ved den private pøgeskole, der også betaler husleje i 1902-03.

I 1912 havde aktieselskabet udbetalt de oprindeligt investerede 3500 kroner, ja, der var endda 79 kr. i overskud, som man delte. Derefter ophævede man aktieselskabet, og bygningen solgtes til et nyt aktieselskab for 3500 kroner. Det blev besluttet at foretage en ombygning, dvs. en tilbygning med en rigtig forsamlingsaal, for nu var formålet at drive et forsamlingshus. Der blev holdt høstfest, jagtfest, juletræsfest, fastelavnsfest; om vinteren var der meget populære dilettantforestillinger med lokale aktører, filmforevisning, tryllekunstnere og hypnotisører på turné, møder og foredrag, eller evt rejseforedrag med lysbilleder; salen blev brugt både til danseskole og som gymnastiksal for vinterens pige- og karlehold. Til mindre forsamlinger havde man stadigvæk den tidligere skolestue som kunne benyttes af diverse foreninger til generalforsamlinger eller eventuelt som systue med sykurser. Her var et sted, som man også kunne leje til familiefest eller sammenkomst efter en begravelse.

Ser vi i protokollen for 1938 finder vi børnebal, vandværksmøde, Venstres vælgerforening, film, husholdningskurser, lærer Poulsens afskedsfest, Jagtforeningen, Yding Idrætsforening, Ægssalgforeningen samt diverse fester, sølvbryllup, begravelser. I 1947 ses på indtægtssiden bl.a. Husholdningsforeningen, leje af sal til sykursus, udstillingsfest, dilettantforestilling, høstfest, juletræsfest, Hesteforsikringen, generalforsamlinger (Saaby Mejeri, Idrætsforeningen, Yding Brugsfor-

Gymnastikholdene - karle- og pigeholdet - i Forsamlingshuset foråret 1941. Også en idrætsforening har der været. Jævnfør protokollen blev den stiftet i 1946 - (protokollen går ikke længere end til 1968). Om sommeren dyrkedes flere håndbold og om vinteren gymnastik - senere også badminton. Lokalarxivet, Gedved.

ening), danseskole, gymnastik, evangelisk møde, rejsefilm, foredrag. Forsamlingshuset havde en vært, der ud over orden, opvarmning og rengøring også skulle sørge for servering ved diverse arrangementer. I 1921 ansattes Chr. Frederiksen⁹, og i 1947 Laurits Nielsen. Der udstedtes i årenes løb nye aktier flere gange, men i 1964 sælges bygningen efter en generalforsamlingsbeslutning, da det igennem flere år havde været småt med interessen for at benytte samlingsstedet, og aktieselskabet, der nu bestod af ca 70 aktionærer, ophæves.¹⁰

Brugsforeningen

I 1931 afholdtes der stiftende generalforsamling for Yding Brugsforening. Der købtes til formålet en bygning matr. 33b, hvor der tidligere havde været en såkaldt høker og senere en købmand.

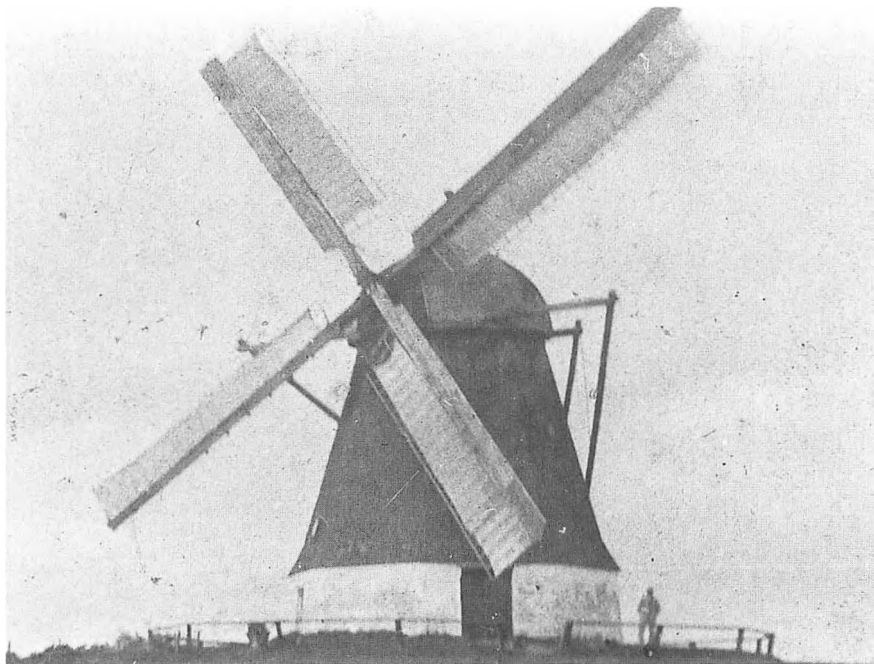
Der foretoges en omfattende ombygning og modernisering i 1954/55. I 1977 blev brugsforeningen nedlagt. Senere har man et par gange forsøgt sig med en købmandsforretning, men det er nu opgivet, og stedet henligger som produkthandel.

*Brugsforeningen.
Foto i Uddelerbladet
1967 i anledning af,
at man i mange
brugsforeninger for-
lod det gamle system
med en kontobog og
gik over til kontant-
betaling.*

Yding Stampeværk og Såby Mølle

Et erhverv, der aldrig har været særlig rigt repræsenteret i sognet, er møllerhåndværket.¹¹ Og dog har man forsøgt sig. I 1844 opretter Jens Bendixen yderst i Rytterhaven, på matr. nr. 19 på stedet Trelænge, i

Såby Mølle. Optagelsen er fra tidsrummet 1896-1901. Udsnit af et større foto med møllerboligen og møllerparret i forgrunden.

forbindelse med Nørhavgård, forsøgsvis en vandmølle, officielt kaldet Yding Stampeværk.

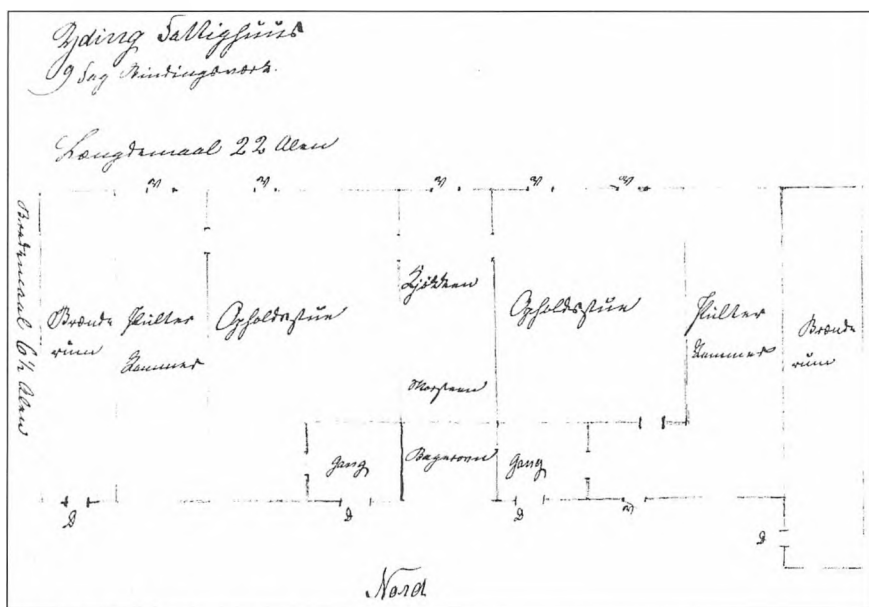
Det var ikke noget stort anlæg; møllen blev drevet med et vandhjul på 4½ alen i diameter af overfaldstypen og havde 4 bøgestamper af 4 alens længde. Bortset fra at det figurerer i brandtaksationen i 1844, hører man ikke mere til det.

Udenfor Såby, på en bakketop ved den senere udflyttede Saaby Mølle­gård, blev der noget senere anlagt en vindmølle,¹² der dog blev nedre­vet 1912. Her fik gårdene fra Yding og Såby kornet malet over en peri­ode på ca 50 år. Møllerboligen var ejendommen, der er beliggende over for Møllegård.

Fattighuset¹³

I Damgårds have skrat over for Gydekrogen lå et bindingsværkshus¹⁴ med stråtag, der i hvert fald i perioden 1876-85 fungerede som fattig­hus; i 1877 boede her 7 personer, af hvilke de 4 var børn; i 1884 var der 3 voksne.¹⁵

I 1898 sælger sognerådet huset til ejeren af Damgård.

Tegning over Fattighuset. LA.

Noter:

- 1) Landsbyens gader blev asfalteret, og der blev anlagt fortove i 1933-34.
- 2) En 3 alen bred vej førte i skellet mellem Ydinggade 10 og 12 hen til kilden; tinglyst 1861 og senere i 1878 med den bemærkning, at vejen går på matr. 48b. Da bybrønden blev tilkastet, forsvandt vejen også.
- 3) Jævnfør vandværkets protokol, Lokalarkivet.
- 4) På dette punkt stemmer I.M.A.'s beretning ikke overens med protokollen. Af de i hendes beretning nævnte 3 gårdejere fra Overbyen er det kun Kristian Leth Jørgensen, der indtræder i bestyrelsen, men de har muligvis ledet gravearbejdet; ledningen skulle således føres ned gennem deres skovstykker, og Anders Andreasen var sognerådsformand.
- 5) I 1938 inddrages et areal af den fælles gade i matriklen under nr. 51 til interessentskabet Yding Vandværk.
- 6) Mejeriernes glansperiode toppede lige før Anden Verdenskrig. I 1935 var der 1411 andelsmejerier og 338 privatejede mejerier.
- 7) I 1883 oprettedes apoteket i Østbirk.
- 8) J. J. Mortensen fra Nørre Alslev på Falster.
- 9) Tidligere også velkendt som fører af kommunens vejtrømler.
- 10) Bygningen har siden skiftet ejer adskillige gange og var bl.a. i 1987 registreret som tilhørende andelsforeningen "Noahs Ark".
- 11) Bønderne i Yding kørte tidligere sandsynligvis enten til Kloster Mølle eller til Fuldbro Mølle for at få malet korn.
- 12) Det vides ikke, hvornår vindmøllen blev bygget. Den ses på målebordskortet fra 1872, men ikke på matrikelkortet 1844. Et filmselskab ønskede i øvrigt på et tidspunkt at købe møllen til afbrænding som dramatisk virkemiddel i en filmoptagelse.
- 13) H. Eriksen: Socialdemokrat og rebel, 1986. I afsnittene "Småkårsfolk på landet. Blandt husmænd på Horsenskanten. Skillelinier og hårdt slid" berettes der lidt om de sociale forhold på egnen (Vrænge) omkring århundredskiftet, således om udbetaling af den første aldersunderstøttelse til hans morfader i Kirkemosen mellem Yding og Østbirk, p. 28. Skildringen afviger næppe fra de daværende forhold i Yding.
- 14) Tegningen angiver 9 fag, men i sognerådets indberetning tales der om kun 6 fag.
- 15) På en ret ulæselig liste i LA over beboernes ejendele ved dødsfald i fattighusperioden kan man virkelig se armoden; det drejer om kun meget få ejendele.

Såby Mølle med møllerboligen. Privat eje og Lokalarkivet, Gedved

Urolige perioder i nyere tid

Også i det 19de århundrede marcherede fjenden op gennem Jylland. Første gang under Treårskrigen I maj 1848 var det general Wrangels tyske tropper; efter våbenstilstanden kom danske tropper - 3dje brigade - i kantonnement i Vor herred. I maj 1849 efter genoptagelsen af krigen lå de danske styrker i Skanderborg, og de tyske tropper stod lige syd for Mossø; hele egnen vrimlede med soldater.

Der udbetaltes senere erstatning for frarøvede heste og seletøj: Jens Olesen (Langballegård) 95 rdl; Peder Rasmussen (Pedersminde) 100 rdl; Iver Olesen (Lerskovgård) 100 rdl; Niels Rasmussen (Winthersminde) 85 rdl; Anders Nielsen Møller (Møllergård) 135 rdl; Petersen på Sønderskovgård 129 rdl.¹

Tømmer og sten, som man havde anskaffet til udbedring af kirken, meldes i 1849 at være ført bort af fjenden.

Fra 1864 forelægger der ingen særlige beretninger.

Som alle andre steder i landet herskede der også her på egnen en spændt politisk stemning i tiden op til år 1900, og i særdeleshed i årene 1885-1894, den såkaldte provisorietid under Estrups regime.² De udsendte blå gendarmer, der skulle holde ro i landet, var ikke vellidte, og det kom ofte til mindre sammenstød. En tjenestekarl fra Såby blev anklaget for at have ramt en gendarm med et skud hagl. Han klarede dog delvis frisag: han havde været på jagt efter gedder i mosen, og det måtte tilskrives geværet, når han kunne ramme så meget ved siden af. Bølgerne gik undertiden højt: Under en auktion afholdt på Sandvad Kro 11/4/1885 blev højskoleforstander Johnsen, Vestbirk og en gårdejer fra Birknæs anmeldt for majestætsfornærmelse af herredsfuldmægtigen, da de angiveligt skulle have trampet på et billede af kongen.³

I Yding Skov holdtes der i juni samme år et "livligt Venstremøde, der havde samlet henved 1000 Mænd og Kvinder." Der var også mødt et par betjente frem, men bortset fra råb som "Ned med Estrup" så lykkedes det ordstyreren J. P. Aser fra Yding at holde ro og orden. Et par folketingsmedlemmer var mødt op som talere, og der blev herfra rettet et heftigt angreb med sigte mod sognets politiserende højrepræst.⁴

Også på anden vis kom spændingerne frem mellem højres godejerparti og venstrebonderne. Således udtog sognerådet, der var venstredomineret, baron Guldencrone på Urup og proprietæren på Julianelyst til det offentlige ombud at syne skorstene. Man kan forestille sig, hvorledes disse to personer skummede af raseri.

I disse år blev Emil Bojsen, chefredaktør på Horsens Folkeblad og ejer af Såbygård, en kendt skikkelse, der havde mange kontroverser med de offentlige myndigheder.⁵

I årene før den anden Verdenskrig kom der unge jødiske flygtninge fra Tyskland. En organisation sørgede for, at de fik ansættelse ved landbruget; enkelte af dem kom også til Yding;⁶ de måtte dog som andre trosfæller hastigt forlade landet under krigen. Til fordel for de fremmede i hele kommunen arrangerede man i 1939 en "jødefest" i Forsamlingshuset.

2den Verdenskrig slap Yding uberørt igennem. Det var forholdsvis sjældent, der sås tyske soldater; uroligheder oplevedes der ingen af. Den største begivenhed var nedstyrtningen af et tysk fly vest for byen på marken ved Bechsminde. I krigens sidste år blev der oprettet en flygtningelejr for østtyskere ved Gammel Ry; såvel den som de tyske anlæg ved Ry Flyveplads ved siden af blev et udflugtsmål i tiden efter krigsafslutningen.

Noter:

- 1) Jævnfør liste, dateret på Voer-Nim herreders Tingsted i Horsens, 4/9/1849, LA, Viborg. Det fremgår i øvrigt, at der leveredes frivilligt fourage dvs. havre, hø og halm til de danske tropper. På en trykt liste over døde og sårede fra slaget ved Fredericia 6 juli 1849 ses der ingen fra Yding, men derimod to fra Såby: undercorporal Mads Petersen og menig Jens Clausen.
- 2) Kaldet provisorietiden, fordi der blev regeret ved hjælp af provisoriske eller midlertidige finanslove. Modspørgsenerne var trukket skarpt op, og tankerne om en revolution var ikke fjerne. Der oprettedes riffeforeninger rundt omkring i landkommunerne. Disse blev forbudte såvel som køb af våben. Der opstod skattenægterbevægelser i mange landsbyer og kommuner. Til højrepartiet sluttede en del embedsmænd sig, således også provst Høegh-Guldberg. I Vær-Nebel troppede en deputation på 4 mænd op hos provsten, de repræsenterede 80-90 andre, og meddelte ham, at man nægtede at betale offer til provsten, der efterfølgende kun modtog 1 offergave. Her henvises desuden til afsnittet om sognefogeder.
- 3) Skanderborg Folkeblad 28/4/1885 citerer først ærkefejden, højrebladet Horsens Avis: "at Johnsen ved en auktion på Sandvad Kro købte et litografi af kongefamilien for 10 øre, og at han efter at have fået billedet udleveret på en demonstrerende måde kastede det på jorden og trampede på det. En gårdmand fra Birknæs, Knud Jensen, som stod ved siden af, skal have udtalt, at det var godt gjort, sådan skulle han behandles." Herefter følger så et længere forsvar for handlingen ("de mange kaffepuncher, køberen troede det var et dansk billede, men opdagede så, at det var tysk produceret"). De to personer blev arresteret og tilbragte først 12 dage "i de gemene fangehuller i Brædstrup Arresthus." Vestbirk Højskole mistede øjeblikkeligt sin statsunderstøttelse og retten til at optage elever. Skanderborg Amts Avis 21/5/1885. Der fulgte derefter adskillige retsforhør, og det blev klart, at det var kromand Iversen, der havde angivet de to mænd. Han måtte kort tid efter forlade egnen, da "han har mistet næsten al sin søgning og har solgt sin ejendom og forretning." Skanderborg Amts Avis 23/6 og 9/7/1885. Højskoleforstanderen idømtes 4 måneders simpelt fængsel, medens Knud Jensen frikendtes; de blev desuden dømt til i fællesskab at betale alle sagens omkostninger. Skanderborg Amts Avis 11/8/1885.
- 4) Skanderborg Amts Avis 14/6/1885. Mødet fandt sted fredag d. 12. juni. Pastor Wiberg forlod i øvrigt sognet samme år.
- 5) Begravet i Yding 1898. Gravstedet er sløffet, men stenen er nu atter genopsat på familiegravstedet.
- 6) Således Langballegård, Damgård og Brugsforeningen, desuden kom to til Såby (Saabygård og Saaby Vestergård). I alt blev omkring 12 anbragt i Yding-Østbirk kommune.

Øvrigheden¹

Fra Reformationen 1536 hørte Voer herred under Bygholm len.² 1580 overflyttedes det til Skanderborg len,³ der ved enevældens indførelse omdannes til Skanderborg amt i 1660. Dette amt lægges 1799 ind under Århus amt. 1824 finder der en ny opdeling sted, og Voer herred kommer atter under det selvstændige Skanderborg amt. 1867 forenes Skanderborg og Århus amter, men som to selvstændige amtråds kredse. 1942 genoprettes Skanderborg amt. Ved kommunalreformen i 1970, hvor både amter og kommuner omlægges, overføres Yding til Gedved storkommune, der atter hører under Vejle amt.⁴

Ud over selve landsbyen og sognet var det før i tiden nok så meget herredet,⁵ som man følte sig knyttet til.

Den danske herredsinddeling går langt tilbage i tiden - således nævnes Voer⁶ herred første gang i 1231.

Til herredet hørte et tingsted, hvor tingene holdtes under åben himmel. Tingstedet var oftest beliggende på højdedrag, og det skulle både ligge midt i herredet og tæt ved alfarvej, men alligevel langt fra købstad og landsby, så man kunne undgå druk og svir.

Det gamle udendørs tingsted⁸ for Voer herred lå ved Tingstedholm Mølle mellem Tebstrup og Gedved - ikke langt fra Ejer Bavnehøj.

1688 sammenlægges Voer og Nim herreder, og der bygges nu et tinghus vest for Østbirk.

1703 flyttes dette tinghus til Overholm lige nord for Gedved by (hvor Gedvedgård ligger), og i 1745 bygges et nyt tinghus syd for Gedved.

I det 20de århundrede har der været flere omrokeringer; f. eks. blev retskredsen således i 1922 henlagt under Bjerre-Hatting herred; fra 1956 henlagt til Horsens og benævnes Horsens herredsret.⁹

I 1720 oprettede Rytterdistriktet sit eget birketing, hvor sager hørende under distriktet skulle afgøres. Før den tid støttede distriktet dog sine egne beboere, der blev forsvaret af regimentsskriveren, hvis de civile myndigheder anlagde sag ved herredstinget.

Tiendestriden¹⁰

Bønderne var ikke altid så medgørlige, som det ofte ses fremstillet. Det ser man af en hårdnakket tiendestrid, der i 1785 optog hele herredet. Fra gammel tid opdeltes tienden i bispe-, præste- og kirketiende. Ved Reformationen blev bispetienden lagt ind under kronen og gjort til kongetiende.

Både kongetienden og kirketienden blev ofte handlet som en art værdipapirer. Den, der købte kirketienden, skulle til gengæld vedligeholde alle kirkebygningerne.

VOER HERRED

Herredskort, tegning i Th. Gravlund: Herredsbogen 1930.

I reglen blev korntienden gerne givet in natura "i kærven" - det var en fordel for tiendeejerne, men betød et tab for tiendeyderne, der havde brug for halmen.¹¹

Derfor indgav en række bønder fra Voer-Nim herred i marts 1785 en skrivelse til kongen, De anfører ikke, at de skal bruge halmen, men angiver derimod, at når kornet endelig er blevet tørt og tjenlig til indkøring, så må de dog vente til langt op på dagen, til duggen er vel af

kornet, inden de kan sende bud efter tiendetageren. Inden han er kommet, har fået set på kornet, optalt det og kørt tienden væk, ja så er det meste af dagen gået, og så bliver det måske regnvejr næste dag, og det varer længe inden høsten bringes i hus.

De foreslår derfor at betale en takst pr tønde hartkorn, som gården er ansat til.

For Ydings vedkommende underskriver Anders Nielsen og Niels Pedersen.

Fra tiendeejerenes¹² side protesteres der, men først lægger de pres på bønderne, hvad der medfører, at flere underskrivere trækker deres underskrift tilbage, idet de erklærer, at ansøgningen var blevet indsendt uden deres vidende og imod deres ønske. Fra Såby kom der et udsagn fra Christen Rasmussen og Hans Sørensen, at ingen havde givet sit samtykke til, at Anders Nielsen og Niels Pedersen kunne skrive under på den nævnte ansøgning - og at i øvrigt var man netop her i sognet frit stillet, hvorvidt man hellere ville betale penge end korn!

Hele sagen mundede dog ud i et nederlag for bønderne - i hvert fald i første omgang. Netop i årene 1785-87 var der misvækst i herredet, og høstvejret udartede sig i 1785 helt katastrofalt.¹³ Tiendeejerne hele landet over kom i hvert fald på andre tanker, og ved forordningen i 1810 søgte man at løse spørgsmålet.

Sognefogeden

I 1791 kom der påbud til sognene om at udnævne en sognefoged, hvis pligter består i at være den lokale politimyndighed med herredsfogeden som tilsynsførende myndighed; men der blev også pålagt andre opgaver såsom pantefoged, og som lægdsmand, skulle han fremstille landsbyens unge karle på session. I begyndelsen skulle der også føres tilsyn med vejene, og senere hen skulle han føre tyendeprotokoller, dvs. til- og afgangslister for tjenestefolk. Betlere og løse kreaturer måtte han også tage sig af.

Det var borgerligt ombud - men ud over æren og anseelsen var der ikke megen belønning forbundet med arbejdet; kun fritagelse for kommunale skatter og fritagelse for snekastning, vejarbejde og pligtkørsel.

Sognefogeden skulle være en besindig, fornuftig og myndig person, men det var særdeles vanskeligt at finde frivillige til posten, som kun medførte besværligheder. Da Anders Nielsen i 1806 nedlægger sit hverv, beklager herredsfogeden sig 1807 gentagne gange til stiftamtmanden over, at ingen vil være sognefoged i Yding, "formedelst det meget arbejde og den liden belønning, og dels fordi Yding Sogns beboere er et stridigt folk."¹⁴ Ingen vil godvilligt påtage sig det offentlige ombud; endelig lykkedes det at overtale Rasmus Christensen, Hovgård.

Ud over det ubehagelige arbejde med inddrivelse af skatterestancer, blev man også pålagt at foretage diverse indberetninger, som f.eks. denne af sognefoged Rasmus Hansen i 1841, der nævner, "at der ikke i Yding Sogn drives smugkro eller udskænkes brændevin, og der findes ingen udsalg af købmandsvarer".¹⁵

Også senere hen kunne det knibe med at finde villige til dette ombud. I provisorietiden var der ingen, der ønskede at påtage sig hvervet. Da Jørgen Nielsen Winther sidst i 1885 frasagde sig posten, fordi han ikke ville tjene under provisoriet, udnævnte¹⁶ herredsfogeden i stedet Hans Pedersen fra Såby Vestergård med virkning fra 1ste januar 1886. Han bad om at blive fri, da han ikke ønskede at tjene under provisoriet som lønnet bestillingsmand - det hjalp dog ikke. Han måtte give møde på herredskontoret for at aflægge ed, men han erklærede, at han ikke for sin samvittigheds skyld kunne aflægge den. Efter adskillige overtalelsesforsøg truede herredsfogeden med, at Hans Pedersen ville få en daglig mulkt på 10 kr., indtil han aflægger eden. Man enedes dog senerehen, således at han slipper for bøden og fritages for eden, men til gengæld skal han være sognefoged.¹⁷

Anders Nielsen, Ydinggård var en af de første sognefogeder, derefter Rasmus Christensen, Hovgård, senere Rasmus Nielsen Winther, Wintthersminde og Rasmus Hansen, Rishøjgård; Jørgen Nielsen Winther;

Sessionsbillede. Sognefoged Jørgen Winther har samlet samlet byens unge mænd for at fremstille dem på sessionen; øverst fra venstre ses som de fire første. Kristian Bøje, brødrene Christian og Johan Schultz (Ydinggård), Ove Leth Jørgensen (Kirkegård). Ca. 1924. Lokalkivet, Gedved.

Hans Pedersen, Såby; Jens Winther; ved hans tragiske død i 1918 gik hvervet over til broderen Jørgen Møller Winther, Rødkjærgård, der uden tvivl var en af de mere markante skikkelser; rækken slutter med Peder Winther, Rødkjærgård, hvorefter institutionen afskaffes i 1973.

Noter:

- 1) Hvad angår den kirkelige inddeling, hører Yding under århus stift. Stiftet opdeles i provstier; 1536-1806 var et herred = et provsti (herredsprovsti); derefter benævnt amtsprovstier, der efter 1822 deltes i distriktsprovstier, og i 1970 kom en ny omlægning.
- 2) Det senere Stjernholm len.
- 3) Det ser dog ud til, at Voer herred allerede før 1580 ofte administreredes fra Skanderborg.
- 4) Angående kommunesammenlægningen henvises til Allan Leth Frandsen: Vi må følge med. Historien om fem kommuner, der blev til "Gedved Storkommune. Gedved 1998.
- 5) Gennemgangen af herredets historie er baseret på Trap, 5 udg., 1959.
- 6) Voerladegård hørte oprindeligt til Voer herred, men fra 1822 overflyttedes det til Tyrsting herred.
- 7) Tingstedet lå ofte ved siden af en gravhøj, der fik navnet Tinghøj, og tæt ved var der undertiden en anden høj, retterstedet, hvor henrettelsen fandt sted, og som så fik navnet Galgehøjen.
- 8) Kendt fra 1432.
- 9) For øvrigt var herredsfogeden i tidsrummet fra 1688-1809 tillige byfoged i Horsens.
- 10) Jacob Lykke: En tiendestrid i Vor og Nim herreder 1785, in: Aarbøger for Aarhus Stift 1910.
- 11) For kvægtiendens vedkommende gik man tidligt over til en pengetakst.
- 12) Dvs. ejerne af Urup, Hanstedgård, Tammestrupgård, Stensballegård og Serridslevgård.
- 13) Man mener, at et stort vulkanudbrud på Island i 1783 var skyld i de følgende års unormalt dårlige vejr.
- 14) Kopibog 12/1/1807. Vendingen "Yding Sogns beboere er et stridigt folk" benyttedes også i den første beklagelse 1806.
- 15) Indberetning om smugkroer til Voer/Nim Herred, 1841. LA.
- 16) Det var sognerådets pligt at foreslå tre egnede personer.
- 17) Skanderborg Amtsavis 17/1/1886 og Horsens Folkeblad 19/1/1886. H. F. skriver: "Han er altså blevet statens bestillingsmand, men han agter ikke deraf, at lade sig bevæge til at undlade at gøre, hvad han ellers ville. Han nægter at betale skat." Han er med andre ord medlem af skattenægterbevægelsen i provisorietiden og kunne blive tvunget til at udpante sig selv.

En gammel Ydingpige fortæller

Inger Marie Andreasens beretning

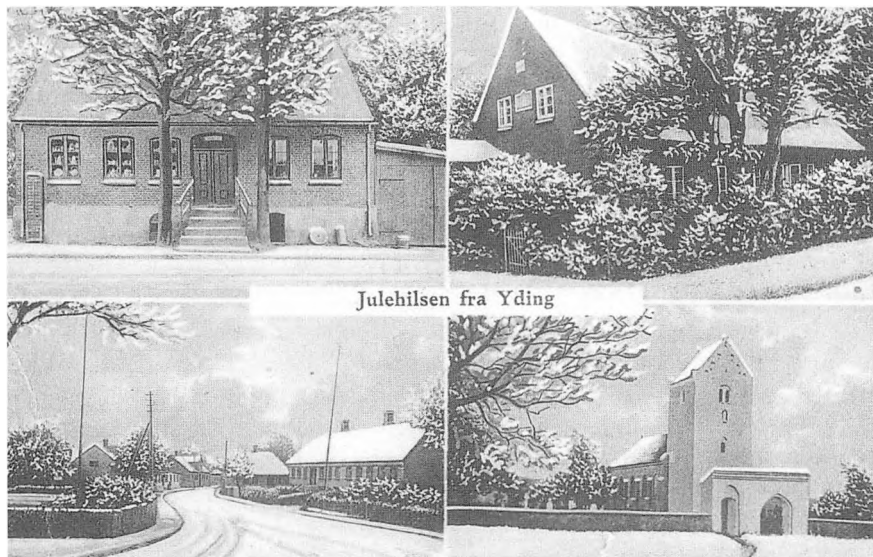
Landsbyen Yding er en gammel by. Et sted hvor man altid har ønsket at bo - egnen er skøn med sine skovkrandsede marker, hvorfra man kan se viden om; byen ligger mellem Mossø og Yding Skovhøj.

Fra gammel tid har Yding været et godt sammenholdende samfund med en fremmelig og driftig befolkning - huse og gårde var afhængige af hinanden, det gav et godt grundlag for samværet.

Byens marker var delt op i Nørremark, Rytterhaven, Vestermark, Søndermark og beliggende syd for Saabyevejen en Løkke - til hver af de 16 gårde hørte et skovskifte i Østerskoven og ret til Forten, en bred grøn skovvej.

Den mindre Sønderskov ejedes dels af Yding- og Saabygårde. Skoven var et stort plus for landsbyen, her hentede man gavntre til vedligeholdelse af huse og redskaber, samt brændsel.

I en lang årrække var her bosiddende 6 til 8 træskomænd - der hver sad hjemme i sit værksted og håndlavede træsko; dels færdige træsko, der solgtes hjemme, dels træskobunde, der solgtes i Horsens.

Julehilsen fra Yding

Postkort fra ca 1952 - Brugsforeningen er endnu ikke ombygget og har stadig de to træer ved foden af trappen; til højre aftægtshuset for Møllergård, hvor Inger Marie Andreasen og søsteren Jane boede i adskillige år. Forneden til venstre ses det lange hus, hvor der godt 200 år tidligere lå en gård (huset stammer dog ikke derfra).

Når de fra gårdene kørte de toenhalf mil med hestevogn til Horsens, var træskomanden med samt hans produktion - smørret blev jo også solgt i Horsens. Yding havde to købmandsforretninger, begge med bageri. Hver af købmændene havde stald med heste og vogn, så de selv kørte indkøbte varer hjem fra Horsens; dette fortsatte de med længe efter, at jernbanen var kommet til Østbirk.

I en gård var der mange mennesker: mand, kone og en børneflokk, to voksne karle og en dreng, to voksne piger og tit en lille pige; om vinteren en daglejer i tærskeloen, der var arbejde til alle, hver havde sit at passe.

Yding var en af de byer, der fik en af Frederik den Fjerdes rytterskoler, som i året 1865 blev afløst af en fælles skole med det nærliggende Saaby, de to byer havde altid haft samkvem; senere efter århundredskiftet udvidedes skolen med en forskole i hver af de to byer - de to yngste klasser i forskolen og tredje og fjerde klasse i den fælles hovedskole.

Ikke i dag, men engang har jeg læst: "De Ydingbønder købte deres kirke til fri ejendom - og fortrød det. Kirken var meget brøstfældig og måtte istandsættes - man rådede bod på de værste skader."

Befolkningen i Yding og Saaby har altid bestræbt sig på at holde deres kirke i en rimelig god stand svarende til tidens krav.

Da andelsbevægelsen kom, var Yding og Saaby tidligt ude. De måtte have et mejeri. Yding var den største by, men der fandtes ikke vand til at drive et mejeri - det var bittert for de Ydinger at skulle slæbe deres mælk op ad Saabybanken, men dette kunne også tages. Mejeriet ville man have, det blev bygget i Saaby, og mejeriet var færdigt og blev taget i brug i sommeren 1887. Jeg har hørt min far fortælle, at han kørte de første læs mælk til Saaby, og der blev set hovedrystende efter ham ("dette går aldrig"). Mælkekørslen blev dog aldrig noget problem. Nyt og uprøvet som mejeribruget var, meldte alle sig selvfølgelig ikke straks, så gårdene kørte på skift med mælken i nogle år.

Efter en halv snes år havde man faste mælkekuske, og alle var med. De to byer holdt sammen om mejeriet, så længe dette bestod.

Yding havde et problem, man manglede vand: noget måtte gøres. De 3 overbygårde' ejedes dengang af to ældre mænd Niels Andreasen og Anders Andreasen og den øverste gård af den unge Kristian Leth Jørgensen - de tre mænd påtog sig opgaven at skaffe Yding by et vandværk.

I Østerskoven vældede vandet op og flød over i bækken, det var det faste holdepunkt. Her begyndte man at undersøge og måle, det måtte

kunne lade sig gøre. De tre henvendte sig til Andreas og Kristian Blom i Skanderborg, og de gik ind for tanken. Nu tog man fat på arbejdet: en rende måtte graves, det arbejde ledede de tre mænd selv; herefter kom Bloms folk fra Skanderborg, de blev indkvarteret i gårdene, medens arbejdet stod på. Rørledningen blev lagt gennem skov og mark og ind til husene.

Der kom vand til alle. Holdt man et vandfad under hanen, blev det slået én ud af hånden - Yding fik et velfungerende vandværk. Dette var i forrige århundrede, i midten af halvfemserne. Et vandværk var skabt - ikke af eksperter - men af jævne, ansvarsbevidste og dygtige mænd. Der skulle også skaffes midler, herom ved jeg, at hver husmand gravede en dag uden løn, så var hans andel betalt. Gårdmændenes ydelse blev beregnet efter ejendomsskyld.

Selvfølger blev vandværket under dets tilblivelse mødt med nogen skepsis og mistro, som alt nyt.

En ung rør lægger havde ved afslutningen lavet en sang, hvoraf jeg har hørt og husker en enkelt strofe, der lød: "herover Niels Per Baj blev gnaven, han ville ikke have den graven udi sin egen jord". Vandværket tjente i sin tid i mere end 30 år. Hvad siden er sket eller ikke sket med Yding vandværk, det lader jeg stå som åbent spørgsmål.

Amtet lod bygge et jordemoderhus i Yding og ansatte en jordemoder - måske allerede i tresserne, senere blev der bygget doktorbolig, og her har efter tur været 3 læger: doktor Seedorf, doktor Jensen, doktor Olof sen - i en kort periode.

To år forsøgte man sig med landbrugsskole. Herefter blev boligen til Yding Forsamlingshus med mange aktiviteter. foredrag, dilletantkomedier med lokale kræfter.

Til gymnastik var der hver vinter et karlehold, et pigehold og om eftermiddagen et børnehold. Da rejsefilmen florerede, var der altid fulde huse i Yding.

Af håndværkere bosiddende i Yding, to murere og en snedker, to karetmagere og smeden, to lappeskomagere begge med bierhverv. Den ene skomager gik og solgte uldtøj i omegnen, og den anden skomager var ringer og graver ved kirken. En af træskomændene i Yding havde butik med lædertøj.

Et barnløst ægtepar, der havde haft købmandsforretning i Yding, oprettede et legat for gamle i Yding, det var før socialreformen. Legatet blev gennem mange år udbetalt før jul, så sent som sidst i halvtredserne har jeg skrevet en ansøgning for en kone, der var flyttet til Østbirk; hun var glad for de 45 kr., hun fik - dette er tiden vel løbet fra.

Under første verdenskrig 1914-1918 fik vi Ove Rodes kornlov, der førtes langt ud i detaljer. I hver by var der valgt en korntilsynsmand, min far Anders Møller Andreasen for byerne Yding og Saaby. Hvad jeg husker var, at der ved hvert hus fandtes et hønsehold på 10-15 stykker; en gang hver måned blev der slået en seddel op på et af byens piletræer: På tirsdag udleveres kornsedler (sådan annoncerede man på den tid). På kornsedlen var optrykt heste, svin og høns det jeg husker, var de mange hønseholdere, der kom og hentede sedlen med ret til køb af hønsefoder den kommende måned.

I en lang årrække havde Yding en stor slagterforretning med kreaturhandel; de indkøbte dyr blev trukket til Østbirk og sendt med toget til Horsens, der var tit mere end en vognladning og som stående regel var der bestilt og betalt kaffe og wienerbrød på Østbirk Kro til karlene, der kom med dyrene.

Hjemme i slagtehuset i Yding blev der slagtet ikke alene til byens forbrug, men også til nabobyerne Voerladegård, Såby og Østbirk, og de ande- og gåseflokkede, man havde i gårdene, blev slagtet hjemme, når tid var og sendt ned til slagteren, der videresolgte dem. Den Ydingslagter havde gennem mange år en omfattende forretning.

I året 1917 kom privattelefonerne til Yding og Saaby. Man havde gennem nogle år haft en telefon i Yding hos en træskomand i nederbyen, her blev nu centralen installeret. Jeg ved ikke hvor mange abonnenter, jeg tror ikke, der var over 30. Vi fik nr. 22. De, der boede i udflytteri-gårdene, var jo særligt glade for telefonen. Saaby fik selv sin central, men heller ikke med mange numre.

Yding by havde i mange år en fin postforbindelse med kørende post 6 dage i ugen til Skanderborg. Posten kørte om morgenen fra Skanderborg over Tåning og afleverede post, der var i Yding klokken 11; her blev hestene staldet ind hos den nederby købmand, nu gik posten turen rundt fra dør til dør, færdig til at køre igen klokken 16 over Tåning. Mange ting havde posten bud om at købe i Skanderborg. (Forstå det, hvem der kan, han kom med de ønskede varer næste dag).

Alt får vel en ende. Autoritære kræfter brød ind - Yding blev frataget sin postvogn og hermed den faste forbindelse til Skanderborg; det var et føleligt tab for byen, som alle beklagede - tidens hjul ruller, og Yding fik en gående post fra Østbirk, det var i året 1923, og nu venter man på bilernes fremturen på godt og ondt.

Krigen sluttede i november 1918, sommeren efter begyndte man at arbejde med at få elektricitet til Yding; det var det nuværende "Østjyl-

land", dengang Odderværket, som Yding og Saaby skulle tilsluttes. Jeg husker tilrettelæggelsen - stuen var fuld af mennesker i halve dage. Jeg mener, at det var en kobbersmed fra Horsens, der påtog sig installationerne i Yding; der måtte skaffes københavnske folk, da der her ikke fandtes uddannede.

Luftledningen blev ført ned over markerne af to brødre Kjær fra Horsens, de boede hos os den vinter de 6 dage i ugen og rejste hjem til Horsens om søndagen.

Hvad jeg også husker var en ældre træskomand, der en aften kom og rev døren op: "kan du skaffe mig husfred, Anders Møller!", hans kone havde fået den idé, at de også måtte have elektricitet ind i deres hus - som de jo ikke havde det mindste brug for. Kristian Væver skrev under, og husfreden blev genoprettet.

Yding fik den elektriske strøm i foråret 1920.

Yding nu:

Købmandsforretningen i Yding nederby, hvor der havde været handlet i mere end 100 år blev lukket med manér, ikke på grund af tidens ugunst, men købmanden havde nået de 80 år, nu skulle det være. Han solgte sit varelager, lukkede butikken og omdannede den til stue med det gamle skab med glaslågerne i ny skikkelse; i en af stuerne står messingvægten blankpudset; købmandsfamilien blev i dens gamle hjem.

Luffoto af Yding 1955. Kirkegård ses her med sine bindingsværklænger. KB.

Som et tidens tegn, næsten i sammenfald med købmandsforretningens lukning, blev Yding Brugs pludselig rykket op med rode. En købmandsforretning forsyner nu byen med alle fornødne varer, frisk brød hver morgen, friske blomster hver uge. To gange om ugen kommer der en bagerbil til Yding, en gang en fiskebil og en gang en slagterbil. Yding har daglig busforbindelse til Skanderborg og Brædstrup.

Lige ved kirken, hvor der nu er plantning, lå forskolen, og fra dammen og op til hvor nu vejen går, lå to sammenbyggede huse, her har boet 3 familier. En stor vej, der forbinder Århus med Vejle skærer nu kirken og den øverste gård fra byen. Den stærkt trafikerede vej er vel et tvivlsomt gode for landsbyen som sådan.

Gennem tiderne har Yding altid skabt respekt om sig med sine veldrevne gårde - byen har skiftet karakter, men de veldrevne marker har Yding den dag i dag, endda også med forædlede produkter, såsom de fineste grøntsager, der findes på markedet i dag.

På Ydings marker vokser der lam op af landets fineste fåreflok, og på Ydings marker trives og vokser landets fineste Charolaiskvæg - det siges på dyrskuet i Herning.

Fra Yding hentes tonsvis af færdigpakket salat, kinakål, bladselleri samt mængder af rosenkål, lige til butik og køkken.

Unge kommer til Yding, bosætter sig, kører hver morgen ud og passer arbejde andetsteds, vender hjem til arnen, der står i Yding; byen vrimer af børn, det har ingen nød for Ydings beståen som det gode landsbysamfund, der altid har været.

Inger Marie Andreasen
født i Yding d. 6/2 1904²

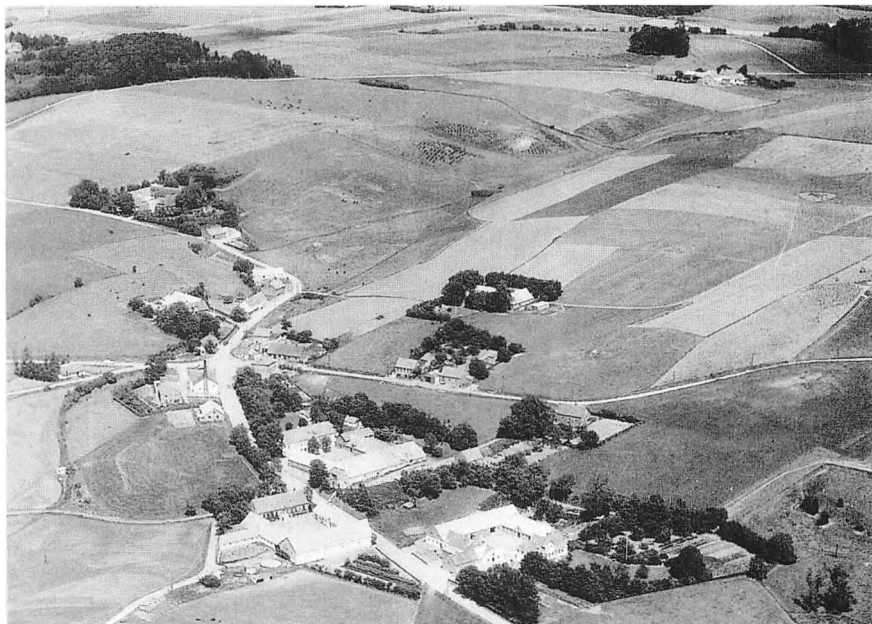
Noter:

- 1) Bemærk de i hvert fald tidligere almindeligt anvendte udtryk overbyen og nederbyen; skellet går lidt neden for Forsamlingshuset.
- 2) Født på Møllergård.

Såby

Efter bortsalget af ryttergodset 1767 bliver Såby videresolgt (ca 1774) til grev Jørgen Ditlev Trampe, Urup; 1777 sælger han Urup + gods til Casp. Rothe, hvis enke i 1787 atter sælger.

Gårdene var oprindeligt alle halvgårde, dvs. med to ejere til hver gård, inden de overgik til selveje i perioden 1784-1786 med tinglysning i 1790. Her vises for de fleste kun ejerforholdene tilbage til selvejerovertagelsen.

Luftfoto af Såby 1955. Man får et indtryk af det stærkt kuperede terræn. KB.

HOVGÅRD matr. nr. 1

(Ole Jensen køber til selveje af grev Rothe, Urup 1786.
Solgt til Niels Olesen 1801; gm. Kirsten Jensdatter.)

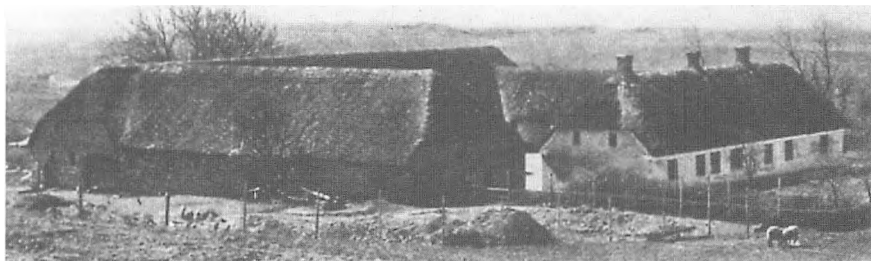
Niels Jørgensen.

Jørgen Nielsen (søn af Niels Olesen og K. J.) 1847.

Anders Jørgensen (søn) 1892 (f. 1863; gm. Kirstine Madsen, f. 1866 i Hvirring).

Morten Mortensen 1917

Hovgård; gården har tidligere heddet Overgård. J. la Cour: Danske gårde 1914.

Jens Juel Leth 1944.

Anton M. Jensen 1947.

Jens Arne Hygum Sørensen 1970.

Arne Storm.

Svend Aage Pedersen 1989; gm. Grete Rasmussen.

SAABY MØLLEGÅRD matr. nr. 2

Jørgen Rasmussen køber gården til selveje af grev Rothe, Urup 1786
(tinglyst 1790).

Saabymøllegård, ca. 1935. Privat eje.

Juel Stephensen, gift med Jørgen Rasmussens enke, Bodil Nielsdatter.

Jens Jensen 1838 fra Juel Stephensen.

Andreas Rasmussen.

Seier Christensen 1855 mageskittebrev fra A. Rasmussen på gården.

Niels Rasmussen 1862.

Jacob Andreas Rasmussen 1895.

Karl Jensen 1910; gm. Oline Olesen.

Mikkel Hansen 1926.

Jacob Christoffer Jørgensen 1927.

Niels Stadsgaard Thomsen 1962 (svigersøn) gm. Inga Jørgensen.

Flemming Teist 1965; gm. Hanne Jensen.

(Gården lå oprindeligt inde i landsbyen på hjørnet over for mejeriet; navnet skyldes vindmøllen i nærheden af den udflyttede gård).

SAABYGÅRD matr. nr. 4¹

(Saabygård er en tidligere hovedgård, der skal have tilhørt Christoffer Lauridsen Serlin, d. ca 1566; 1584 og 1587 nævnes Albrecht Christoffersen Serlin; 1591 svogeren Rasmus Nielsen (Skade) d. 1602).

Saabygård. J. la Cour: Danske gårde 1906.

Jørgen Iversen køber gården til selveje af grev Rothe, Urup 1784; tinglyst 1790; (moderen Maren Jensdatter havde tidligere gården i fæste); Jørgen Iversen opkøber en halvgård af Niels Jensen 1791).

Iver Jørgensen, skøde fra Jørgen Iversens enke Gertrud Marie Mikeldatter på gården samt tilkøbte parceller.

Jørgen Iversen 1846; d. 1915; gm. Karen Sørensen.

E. Bojsen 1894; gm. datteren Thyra Iversen. (E. Bojsen 1854-1898, redaktør af Horsens Folkeblad).

Thyra Bojsen, enke 1898; d. 1932.

Laurids Levisen 1904 (f. Dronninglund); gm. Anna Andersen (f. i Kollerup). Sognerådsformand.

Johan Nielsen 1944.

(Gården udstykkes af jordlovsudvalget 1950).

Jens Kjeld Jørgensen 1953.

Sigfred Jensen 1973. (Saaby Vestergård).

(Stuehuset med to etager til gårdsiden og den imponerende dobbelttrappe af granit er oprindeligt fra 1863).

SØNDERSKOVGÅRD matr. nr. 5 (nu Purup 1a)

Sønderskovgård. Danmarks større gårde 1961.

Jørgen Sørensen køber gården til selveje af grev Rothe, Urup 1786; tinglæst 1790; gårdens navn forekommer allerede her.

Søren Jørgensen (søn) overtager 1821.

Ole Pedersen køber af S. J. 1835.

Peter Andreas Petersen 1841 (kammerråd; han opkøbte jord og tillagde flere mindre gårde, bl. a. 2 fra Purup og 1 fra Østbirk). Enken Inger, født Kjær i uskiftet bo, 1871.

Kaptajn H. J. H. von Barner 1872.

Sophus Frederik Beck 1887.

(Lensgreve Frijs, Frijsenborg anføres som ejer 1887-1898).

Karl Peder Søegaard 1899 ved fogedudlæg.

Harald T. J. Søegaard 1918; (fra Træden) gm. Maren Johanne Christensen.

Enke Iverine Søegaard 1926 (uskiftet bo).

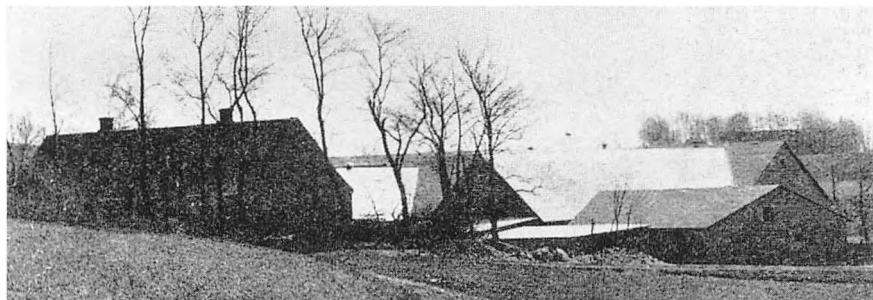
Vagner Justesen (svigersøn) 1958; gm. Asta Søegaard.

Harald Justesen 1972 (og den resterende part 1982); gm. Margit Nielsen.

SÅBY VESTERGÅRD matr. nr. 6

Søren Olesen

Hans Sørensen (søn) 1766; køber gården til selveje af grev Rothe, Urup, 1786; tinglæst 1790.

Saaby Vestergård. J. la Cour: Danske gårde 1914.

Iver Hansen (søn); overtager efter moderen 1810.

Niels Olesen 1852; gm. Karen Iversdatter.

Hans Pedersen 1872; (overtager gården efter sin svigerinde K.I.). Sognefoged.

Christian Petersen 1901; (egl. bankkasserer; gm. datteren Iverine Nielsine Pedersen).

Frede Bech 1910; gm. Anna Foght.

Chr. Jensen 1916.

Alfred Koch 1921; Agnes Koch, enke, 1934.

Sigfred Jensen overtager gården 1947; gm. Signe Bech Pedersen; 1948 lægges gården sammen med 4a Saabygård.

(Hovedbygning oprindelig fra 1871; laden fra 1885, genopbygget efter en brand i 1884, forårsaget af en soldaterindkvartering).

STENAGERGÅRD matr. nr. 7

Niels Jensen; gm. Inger Marie Jørgensdatter.

Jens Nielsen Adser (Aase) (søn) 1844.²

Søren Jensen (svigersøn) 1895.

Nielsine Just Jensen (uskiftet bo) 1911.

Jens Jacobsen 1913; f. 1851, Monbjerg; gm. Karen Pedersen, f. 1832, Monbjerg.

Stenagergård. J. la Cour: Danske gårde 1914.

I. C. Hansen 1914.

Signe Kirstine Søgard 1918. (Ugift datter fra Sønderskovgård; drev gården ved hjælp af bestyrer).

Sigfred Andreasen 1928; gm. Ingeborg A.

Aksel Andreasen 1971; gm. Gudrun Jakobsen.

(Stuehuset oprindelig fra 1852-53).

LANGKJÆRGÅRD
matr. nr. 9

Christen Rasmussen - fra Yding - fæster 1767. Køber gården til selveje af mag. Borch, Grejs 1772.

Jens Christensen (plejesøn).

Anders Olesen 1827; gm. Cecilie Helene Sørensdatter.

Cecilie Helene Sørensdatter, enke, 1856 (uskiftet bo).

Ole Peter Andersen (søn) 1868; f. 1842; gm. Kirsten Iversen Jørgensen, f. 1853 på Såbygård.

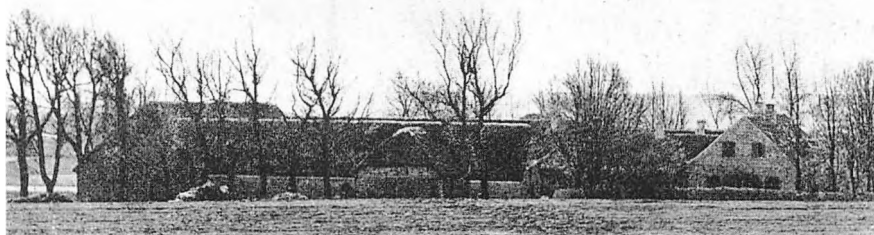
Enke Kirsten Iversen Andersen (f. Jørgensen) 1918 (uskiftet bo).

Claus Westergaard 1918. (Efter at have solgt Vestergård i Yding).

Hans Westergaard 1944; gm. Anne Lise Sørensen.

Jørgen Sommer 1997.

(Gården udflyttes fra landsbyen 1870-71, og stuehuset er fra denne periode).

Langkjærgård. J. la Cour: Danske gårde 1914.

Tidligere ejere: Anders Hansen; Hans Pedersen (søn) 1698; Anders Hansen (søn) 1731, han overtager en gård i Yding (nedlagt nr. 6); Mads Hansen (bror) 1733; efter dennes død fæster ovennævnte C. R. fra Yding og ægter enken 1767.

Noter:

- 1) Såby Forsamlingshus bygges på den udskilte grund 4b, 1910.
- 2) Personnavnet Adser / Aser - undertiden udtalt og skrevet Aase - er gammelt på egnen. I 1612 nævnes Adser Nielsen som fæster (Møllergård) og 1639/40 overtager Niels Adersen gården efter faderen. 1723 ses navnet i Såby, hvor Adser Rasmussen - en tidligere ryttersoldat - fæster en halvgård. Navnet forekommer nu fremover dels i Såby dels i Yding.

Gedved kommune
Yding by

